

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI BASIN KAYNAKLARI IŞIĞINDA GİRİT
MESELESİ (1866-1869)**

Gülşah Demirci

Zonguldak 2019

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI BASIN KAYNAKLARI IŞIĞINDA GİRİT
MESELESİ (1866-1869)**

**Hazırlayan
Gülşah Demirci**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nurşen Gök**

Zonguldak 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezi çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

23.10.2019

Gülşah Demirci

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalında 155282114016 numaralı Gülşah DEMİRCİ' nin hazırladığı "Osmanlı Basın Kaynakları Işığında Girit Meselesi (1866-1869) " konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 19/ 07 /2019. günü saat 11:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

BAŞKAN : Doç. Dr. Serkan YAZICI

ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Emre SATICI

ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Nurşen GÖK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23.07.2019

Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Osmanlı Basın Kaynakları Işığında Girit Meselesi (1866-1869)
Tez Yazarı : Gülşah Demirci
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Dr. Nurşen Gök
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2019
Sayfa Adedi : 102

Girit Adası, özel konumunun değerliliği nedeniyle sık sık işgallerle karşılaştı. Girit coğrafyasının ilk yerleşenleri Karlar'dır. Daha sonra Dor, Roma, Arap ve Venedik yönetimi altında bulunan ada 1669 Osmanlı hakimiyeti altına girdi.

Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi olarak adlandırılan gelişmelerle kitle iletişimin gelişmesi, sanayileşme, sosyal hayatta meydana gelen değişimler bireylerde milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkmasına neden oldu. Osmanlı Devleti'nde ise bazı ekonomik, siyasi bir takım problemler yaşanmaktaydı. Dünyada hızla yayılan milliyetçilik ideolojisi ise azınlıklara bağımsız bir devlet kurmaları için yol gösterici oldu. Özellikle bu düşünce Rumların örgütlenerek 1821 senesinde Mora'da ayaklanmalarına sebebiyet verdi. Mora İsyanı'nın bastırılmasından kısa bir süre sonra da Yunanistan'ın bağımsızlık kazandığı görüldü. Osmanlı Devleti topraklarında yaşanan bu ayaklanmaların son bulmasını ümit ederken 1866 senesinde Rumların, Yunanlıların destekleri ile tekrar Girit Adası'nda ayaklanması Osmanlı Devleti'ni tamamen zorlu bir sürecin içerisine sürükledi.

Bu dönemde basın Girit Müslümanlarının kuşkusuz en büyük destekçisi oldu. Özellikle Muhbir ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri Girit Müslümanlarının yaralarını sarmak için gazete nüshalarında iane faaliyetlerine öncülük etti. Ayrıca Avrupalı büyük güçlerin Girit politikalarına da nüshalarında yer vererek kamuoyuna Girit için durumun ne kadarda ciddi bir boyuta ulaştığı gösterildi. 1866 Girit İsyanı'nı sonlandıran gelişmelerde yer verilen bu çalışmada Hürriyet gazetesinde olaylarla yakından ilgilendiği tespit edildi. Gazetenin ilgili nüshalarından yararlanıldı. Fakat Girit için Osmanlı Devleti ve Türk kamuoyunun çalışmaları yetersiz kalarak Ada 1913'te Yunanistan'a devredildi.

Anahtar Kelimeler: Girit, 1821 Mora İsyanı, 1866-1869 Girit İsyanı, Muhbir Gazetesi, Tasvir-i Efkâr Gazetesi, Hürriyet Gazetesi.

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of History
Title : The Issue Of Crete In The Light Of Ottoman Press Sources
(1866-1869)
Author : Gülşah Demirci
Adviser : Asst. Prof. Dr. Nurşen Gök
Type of Thesis, Year : Master Thesis, 2019
Total Number of Pages : 102

The island of Crete has frequently encountered invasions due to the value of its special location. Karlar is the first settlers of Crete. Later the island was under the rule of Dor, Rome, Arab and Venice and came under Ottoman rule in 1669.

With the developments called French Revolution and Industrial Revolution, the development of mass communication, industrialization and changes in social life caused the idea of nationalism in individuals. There were some economic and political problems in the Ottoman Empire. The rapidly spreading ideology of nationalism in the world guided minorities to establish an independent state. Especially this thought led to the rebellion of the Greeks in Peloponnese in 1821. Shortly after the suppression of the Peloponnese rebellion, Greece gained independence. While the Ottoman State hoped for the end of these uprisings in the territory, the rebellion of the Greeks in Crete in 1866 with the support of the Greeks led the Ottoman State into a completely challenging process.

During this period, the press was undoubtedly the biggest supporter of Cretan Muslims. Especially Muhbir and Tasvir-i Efkar newspapers pioneered iane activities in newspaper copies in order to heal the wounds of Cretan Muslims. In addition, by showing copies of the great European powers of Crete, it was shown to the public how serious the situation was for Crete. In this study, which included the developments that ended the 1866 Cretan Rebellion, it was determined that Hürriyet newspaper was closely involved in the events. Relevant copies of the newspaper were used. However, the work of the Ottoman Empire and the Turkish public was insufficient for Crete, and the island was transferred to Greece in 1913.

Key Words: Cretan, 1821 Mora Rebellion, 1866-1869 the Revolt of Crete, Mukhbir Newspaper, Tasvir-i Efkar Newspaper, Liberty Newspaper.

ÖNSÖZ

1866 senesinde meydana gelen Girit İsyanı, Osmanlı Devleti için uzun soluklu bir birikimin patlaması ve zorlu bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilirdi. Bu araştırmanın konusu olan “ *Osmanlı Basın Kaynakları Işığında Girit Meselesi (1866-1869)*” çalışmasına Girit coğrafyasının önemi ile başlanarak, milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve Osmanlı Devleti’nde ki etkileri, Yunanistan’ın kuruluş evresi ve 1821 Mora İsyanı sonrası Mehmet Ali Paşa’nın Girit valiliğine giden süreci, 1866 Girit İsyanı gelişmeleri, 1866 Girit İsyanı’nı sonlandıran gelişmelerin yanında Ada’nın Osmanlı Devleti’nden ayrılması gibi konulara değinilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında Muhbir ve Tasvir-i Efkar ,Hürriyet gazetelerinden elde edilen bilgiler dışında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile kitap, makale ve dergi gibi kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Bu araştırmalar doğrultusunda Girit Adası gerek konumu gerekse geçmişten gelen birikimi nedeniyle her zaman dikkatleri üzerine çeken bir yer olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin de Girit Adası’nı fethetmek isteyerek Akdeniz gücünü en üst seviyeye çıkarma planları olmuştur. Ada’nın Venediklilerden alınması ile de hiçbir özveriden kaçınmayan Osmanlı idaresi, Ada’da yaşayan Müslüman ve gayrimüslim vatandaşlara sosyal, etnik, dini farklılıklarından dolayı sınıflandırma yapmamıştır. Hatta Rum tebaaya devletin önemli makamlarında görevler de vererek herkesin eşit haklarda olduğunu bir nevi göstermiştir. Osmanlı Devleti, kısa bir süre sonra Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali getirilerinden olan modernleşme süreci gelişmeleri sonrasında milliyetçilik akımının etkileri ile karşılaşmıştır. Ülke sınırları içerisinde ekonomik, idari sorunları da olan devletin farklı etnik unsurlarının milliyetçilik akımından etkilenerek ortaya çıkardıkları ayaklanmalar ile kendilerini gösterdikleri görülmüştür. 1821 senesinde Mora’da bir ayaklanma meydana gelmiştir. Bu başkaldırının devamında da daha etkili bir şekilde 1866 Girit İsyanı meydana gelmiştir.

Bu zorlu sınavda Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumak için gerek kendi tebaası olan Rumlarla gerekse Avrupalı güçlerle yaptığı mücadeleye gözler önüne serilerek Muhbir, Tasvir-i Efkar, Hürriyet gazetelerinde Girit İsyanı hakkında yazılan haberlerden elde edilen bilgilerle farklı bakış açıları yakalanıp konuya dahil edilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti’nin mücadelesi sonuç

vermeyip 1897 senesinde muhtariyet alan Girit Adası 1913 senesinde resmi olarak Yunanistan'ın bayrağı altına geçmiştir.

Bu tezin hazırlanması sırasında hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, değerli vaktini benim için ayıran ve her zaman araştırmamın daha iyi olması için motive eden saygıdeğer tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurşen GÖK'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin ana kaynaklarını temin etme konusunda sağladıkları kolaylıktan dolayı Atatürk Kitaplığı ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına da teşekkür ediyorum.

Bu çalışmayı hazırlamamda benden manevi ve maddi desteğini esirgemeyen babam Saim DEMİRCİ, annem Nesrin DEMİRCİ'ye ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1. GİRİT ADASI VE 1866 GİRİT İSYANI ÖNCESİ GELİŞMELER	9
1.1. Girit Adası'nın Coğrafyası	9
1.2. Girit Adası'nda ki Tarihi Gelişmeler	11
1.3. Girit Adası'nın Konumun Önemi	14
1.4. Girit Adası'nın Osmanlı Yönetiminde İdari Yapısı	15
1.5. Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devletindeki Etkileri	17
1.6. Osmanlı Devleti'nde Rumlar	19
1.7. 1821 Mora Ayaklanması	21
1.8. Yunanistan'ın Kuruluşu	24
1.9. Mehmet Ali Paşa'nın Girit Valiliği	26
1.10. Megali İdea	28
2. 1866 GİRİT İSYANI VE GELİŞMELERİ	31
2.1. 1866 Girit İsyanı'nın Nedenleri ve Rumların Teşkilatlanması	31
2.2. 1866 Girit İsyanı'nın Başlangıcında Osmanlı Devleti'nin Donanması	34
2.3. 1866 Girit İsyanı'nın Büyümesi	35
2.4. 1866 Girit İsyanı'nda Yunanistan'ın Osmanlı ALehine Çalışmaları	37
2.5. Mustafa Naili Paşa'nın Girit Adası Valiliğine Tayini	38
2.6. Gerilla Savaşı'nda Deneyilim Ömer Lütfi Paşa'nın Giritli Asilerle Mücadelesi	42
2.7. 1866 Girit İsyanı'nda Avrupalı Büyük Güçlerin Genel Politikası	42
2.7.1. Rusya	42
2.7.2. İngiltere	44
2.7.3. Fransa	46
2.8. 1886 Girit İsyanı'nda Müslümanlar İçin Düzenlenen İanelere Genel Bakış	47

2.8.1 1866 Girit İsyanı'nda İsyancılar İçin Düzenlenen İnelere Genel Bakış.....	54
2.9. Yunan Vapurı Arkadi'nin Yakalanması.....	56
3. 1866 GİRİT İSYANI'NI SONA ERDİREN GELİŞMELER.....	58
3.1. Abdülaziz'in Avrupa Seyahatı'nın 1866 Girit İsyanı'na Etkisi.....	58
3.2. Mehmet Emin Ali Paşa'ya Girit'e Özerklik Kazandırma Yolunda Görev Verilmesi.....	60
3.3. Girit Vilayet Nizamnamesi	61
3.4. Osmanlı Devleti Tarafından Yunanistan'a Son Uyarı Verilmesi	64
3.5. Hobart Paşa'nın Girit Adası'na Görevlendirilmesi.....	66
3.6. 1869 Paris Konferansı'na Giden Süreç.....	67
3.7. 1869 Paris Konferansı.....	68
3.8. 1869 Paris Konferansı Kararı Sonrası Girit Adası'nın Durumu	70
3.9. Girit Adası'nın Osmanlı Devleti'nden Koparılışı.....	72
SONUÇ.....	74
KAYNAKÇA	78
EKLER.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	102

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. Osmanlı İdaresine Geçen Girit'te Önemli Makamlara Atanan Kişiler	16
Tablo 1.2. 1821 Mora Yarım Adası'nda Meydana Gelen Muharebeler	22
Tablo 2.1. Muhbir Gazetesi Üzerinden Giritli Müslümanlara İane Kampanyası ..	50
Tablo 2.2. İane Akçesi Veren Osmanlı Müslüman Tüccarların İsimleri ve İane Akçe Tutarları Listesi	52
Tablo 2.3. İane Komisyonu Tarafından Gelen İane Akçesi Veren Osmanlı Müslüman Tüccarların İsimleri ve İane Akçe Tutarları Listesi.....	53
Tablo 2.4. Asma Altında Girit İane Komisyonu Tarafından Gelen Varaka	54
Tablo 3.1. Girit Adası'nda 1868 Senesinde Yapılan Nüfus Sayımına Göre Oluşturulan Tablo	643

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz	: Bakınız
BOA. A. MKT. MHM	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Evrakı
BOA. Y.PRK. EŞA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı
Çev.	: Çeviren
KM.	: Kilometre
M.	: Metre
M.Ö	: Milattan Önce
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Akdeniz'in kontrolü için coğrafi bakımdan önemli bir mevkide bulunan ve zengin topraklara sahip olan Girit Adası, tarih boyunca mühim medeniyetlerin temellerinin kurulduğu ve yaşatıldığı bir alan olmuştur. Ada'ya ilk yerleşenler Küçük Asyalı Karlardır. Ada'nın cezbedici şartları dolayısıyla sırasıyla Dorlar, Romalılar, Araplar ve Venedikliler Girit'e yerleşerek çeşitli zenginlikler bırakmışlardır. Ada'nın önemli yerleşim yerleriyse Kandiye, Hanya ve Resmo şehirleri oldu. Ada'nın kıyısında tabii korunaklı, açık limanların olması ulaşım ve ticari faaliyetler açısından önemli katkılarda bulundu (Cengiz, 1999:3). Osmanlı Devleti'nin de hedefi Akdeniz'de gücünü tamamen hissettirmek olduğundan bu amaçla rotasını Girit Adası'na çevirdi.

Girit Adasının idaresi, Osmanlı Devleti'nin çeyrek asır süren maddi ve manevi kayıpları sonrasında Venedik idaresinden tamamen çıkarak Osmanlı Devleti'ne geçti. Fakat Girit'in değerli konumu ve önemli birikimleri nedeniyle de Osmanlı Devleti dışarıdan gelebilecek olası saldırılara karşı sürekli tedbirli olmak zorundaydı. Kısacası Venedik'le olan mücadelenin sonlanması başka problemleri ortaya çıkaracaktı.

Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi olarak adlandırılan gelişmelerle kitle iletişiminin gelişmesi, sanayileşme, sosyal hayatta meydana gelen değişimler bireylerde milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkmasına neden oldu. Osmanlı Devleti'nde de ekonomik ve sosyal sıkıntıların görüldüğü bu dönemde topraklarında yaşayan azınlıkların milliyetçilik düşüncesi ve büyük devletlerin tahriklerinden etkilenecek ayaklanma hazırlığı içerisine girdiği görüldü (Türkmen, 2001:220).

Rumlar bağımsızlık hareketleri için bugünkü Yunanistan sınırlarının haricinde Batı Anadolu ve Ege Adaları'nda yaşayan Rumlar tarafından da çok sayıda destek buldu. Bu birleşmenin artmasında 1814 senesinde Odessa'da teşkilatlanan Filiki Etery'a'nın etkisi oldukça fazlaydı. Rumların bu hazırlıklarının sonrasında meydana gelen 1821 Mora İsyanı'nda. Osmanlı Devleti olayları yatıştırma konusunda büyük bir zorluk çekti. Bu durumda Mısır'da önemli bir kuvvet olan Mehmet Ali Paşa'dan destek istendi (Adıyeye, 2000:108).

1821 Mora İsyanı bitiminden sonraki süreçte Yunanlılar 1830-1832 senelerinde imzaladıkları protokollerle bağımsızlıklarını kazandılar. Yunanistan'ın kurulmasından sonra Osmanlı topraklarında yaşamakta olan Ortodokslar yoğun bir Helenizm etkisi altında kaldılar. Yunanistan, Megali İdea düşüncesini gerçekleştirmek için de Girit Adası'nın alınmasına öncelik verdi (Karan, 2006:16). Osmanlı Devleti iç ve dış sorunları ile mücadele ederken 1821 Mora ayaklanmasının bastırılması konusunda yardım istediği Mehmet Ali Paşa ve kuvvetleri ile de anlaşmazlık içine düştü. Olayların yatışması için de Girit Adası'nın yönetimi Mehmet Ali Paşa'ya verildi (Tukin, 1996:89).

1866 senesine gelindiğinde ise Giritli Rumlar Ada'da yeni okullar kurulması, yeni limanların yapılması, vergilerin düşürülmesi gibi taleplerle ortaya çıkardıkları başkaldırıda talepleri karşılanmayınca kendilerine bir hükümet oluşturup Ada'nın Yunanistan'a verilmesini beyan ederlerken isyancılar bazı Avrupalı büyük güçlerce de desteklendi (Karan, 2006:17). Dönemin gazeteleri Yunanlıların tüm olan biteni bir takım asılsız iddialarla beraber telgraf ve gazeteler vasıtasıyla kamuoyuna ilan edip Avrupa'yı aldatmaya çalıştığı şeklinde yorumladı (Muhbir, 7 Mayıs 1867:1).

Türk kamuoyunda ise 1866 Girit İsyanı'nda Ada'da yaşayan Müslümanlar için yardım kampanyaları düzenlenerek Tasvir-i Efkâr ve Muhbir gazetelerinde toplanan yardımlar halkı bilinçlendirmek ve daha fazla yardıma teşvik etmek için gazete nüshalarında yayımlandı. Ayrıca bu iki gazetenin aracılığı ile Ada'da yaşayan Müslümanlara gelen yardımların yanında isyancı kuvvetlere de Avrupa'nın çeşitli yerlerinden askeri ve maddi yardımlar geldiği öğrenildi. Girit İsyanı'nı ile ilgili gelişmelerin ilerleyen yıllarda Hürriyet gazetesine de yansıdığı görüldü.

Osmanlı Devleti Girit'i kaybetmemek için çabalıyordu. Osmanlı Devleti'nin mücadelesi devam ederken Avrupalı büyük devletlerden Rusya tamamen asilerin ve Yunanlıların destekçisi olmuştu. Avrupalı devletlerden bir diğer önemli güç İngiltere'de tamamen çıkarlarına uygun bir politika izledi ve Giritli asilere ,Yunanlılara destekçi olmadı. Fransa ise Girit Sorunu'n da tamamen değişken bir politika içerisinde bulunmaktaydı (Karabulut, 2008:78).

Osmanlı Devleti'nin 1866 Girit İsyanı öncesi ve sonrası Ada'da yaşanan gerilimin yatışması adına hayata geçirdiği reform çalışmaları yeterli olmadı 2 Aralık 1868 senesinde Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki ilişki tamamen bitme noktasına geldi. Osmanlı Devleti'nde Girit Adası'nda ki asileri kontrol altına almak için Hobart Paşa'yı Ada'ya görevlendirdi. Paşa başarılı bir abluka sonucu Girit İsyanı'nı kontrol altına almayı başardı. Avrupalı devletler ise Türk –Yunan gerginliğinin daha fazla büyümemesi adına 1869 senesinde Paris'te konferans düzenlenmesine karar verdi. Gerçekleştirilen konferans sonrası Girit İsyanı son bulurken olası bir Türk –Yunan muharebesinin de önüne geçildi. Fakat Giritli Rumlara verilen önemli haklara rağmen Ada'da sükunet sağlanamadı .Asi Rumlar tekrar Girit Adası'nı Yunanlılara ilhak etmek için çalışmalara başladılar (Türkmen,2001:243-244).

1897 senesinde Türk-Yunan muharebesi meydana geldi. 1897 muharebesi sonrası Osmanlı Devleti'nin bütün mücadelesine rağmen Girit Adası muhtariyet statüsüne ulaştı (Adıyeke, 1993b: 336). Girit Adası 1913 senesine kadar meydana gelen olaylar sonrasında ise Yunanistan'ın sınırlarına geçti (Öksüz,2010:113).

Olayların gelişiminin kısa bir özetinden sora burada ayrıca tezin dayandığı ana kaynakları oluşturan Tasfir-i Efkâr, Muhbir ve Hürriyet gazeteleri hakkında ayrı bir başlık açmak uygun olacaktır. Bu üç gazetenin kaynak olarak seçilmesinin nedeni, 1866-1869 Girit İsyanı'na nüshalarında yer vermeleriyle beraber her üç gazetenin de devletin politikaları karşısında aldığı bir tutumlarının olmasıydı. Özellikle Muhbir gazetesi ve Hürriyet gazetesinin, Tasvir-i Efkâr gazetesine göre dönemin önemli siyasi olaylarından Girit Sorunu için yazdığı sert eleştirilerinin yanında hükümete muhalefet olması nedeniyle de büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Tüm bu gelişmelerle beraber bu gazetelerin en önemli gayesi devletin yaşadığı problemleri kamuoyuna duyurarak yardımcı olmaya çalışmak oldu.

Tasvir-i Efkar Gazetesi;

Çalışmanın şekillenmesinde önemli bir kaynak olarak başvuru Tasvir-i Efkar gazetesini yayım hayatına hazırlayan şahsiyet Şinasi'ydi. Şinasi, İstanbul'da dünyaya geldi. 1832 senesinde mahalle mektebine gönderildi. On beş yaşında başladığı düşünülen kalemdeki yaşamı on yıl kadar sürdü ve bir süre sonra Tophane Mektub Odası'nda hulefa sınıfına geçip hacelik mertebesine ulaştı. 1849'da Avrupa'ya gönderilecek öğrenciler arasına giren ve Paris'te alacağı eğitimi Reşit Paşa'nın yönlendirmesi üzerine maliye olarak seçen Şinasi; önce Fransızcasını geliştirdi. Daha sonra Fransız Maliye Bakanlığı'na devam ederek, matematik ve diğer fen bilimleri ile ilgilendi (Ertuğrul, 2016:43-44). Şinasi'nin aldığı donanımlı eğitim sayesinde farklı alanlarda yakaladığı başarıyı gazetecilik alanında da yakalayacağı görülecekti.

Tasvir-i Efkar gazetesinin ilk nüshası 28 Haziran 1862'de yayımlandı. Gazetenin Şinasi tarafından yazılan kısa önsözünde devletlerin sürekliliğinin idare ettikleri halkların devamına, kuvvetli olmaları ise devlet bireylerine faydası olacak gerekli önlemlerin alınmasına bağlı olduğu, kalabalık gruplar halinde hayatlarını idame ettiren bireylerin isteklerinin sadece düşüncelerinin tercümanı olan gazeteler vasıtası ile idrak olunacağı, bu nedenle de Tasvir-i Efkar isimli yeni bir gazetenin ortaya çıkarıldığı ifade edildi. Ayrıca Tasvir-i Efkar gazetesinin yayımlanması için Mustafa Fazıl Paşa, şehzadeligi döneminde Abdülaziz'in, Şehzade Murad'ın maddi yardımlarının olduğunu altıda çiziliyordu (Yazıcı, 2011:1).

Şinasi gerek edebiyatta olsun gerekse gazetecilik alanında dilde sadeleşme için çalışmalar yaptı. Şinasi'nin Tasvir-i Efkar gazetesinde tercih ettiği dilin o günün şartları için ne kadar da yalın ve anlaşılır olduğu, o dönemdeki yazıları gözlemlendiğinde daha net anlaşılmaktadır (Yaşar, 2005: 45-46).

Şinasi'nin Tasvir-i Efkar-ı ilk Türkçe yayınlanan gazeteler arasında da yer alıyordu (Demirci, Tural, 2018:5). Ayrıca bu gazete kamuoyunun önemini de fazlasıyla ön plana çıkaran bir gazete oldu. Dinamik bir kitlenin varlığını, devletin varlığı için vazgeçilmez bir unsur olarak görmektedir ki, Şinasi'nin gazetesinin ilk sayısında yazdığı sunuş yazısındaki "*Her millet için elzem olan; halkın çıkarına*

sahip çıkan, ona tercüman olan gazetelerin varlığıdır...” sözleri de düşüncesini destekler nitelikteydi (Nalcıoğlu, 2005:257).

Şinasi gazetecilikte kendi okuyucusunu kendisi geliştirmek istiyordu. O gazetesini bir nevi okul yapmak istediği için muntazam şekilde kitap tefrika etti. Şinasi'nin 1865 yılında Paris'e giderken gazeteyi Namık Kemal'e devretmesi sonucunda o zamana kadar Şinasi'nin gerisinde kalan Namık Kemal'in kendisini ispatlama fırsatı da doğdu (Günay, 1990:18). Namık Kemal'in editörlüğüne geçen Tasvir-i Efkâr gazetesi dış hadiselere ileri ve aydınlatıcı çözümler getiren, yeni savaş yöntemlerinin Avrupa askeri güç dengesine etkisi gibi mevzulara da giren ilk gazete oldu (Mardin, 2015:36).

Bu dönemde Tasvir-i Efkâr gazetesinde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı iç ve dış sorunlara çoğunlukla yer verilip ülke açısından sorunların değerlendirilmesi yapılarak bu araştırmanın konusuyla alakalı olan 1866 Girit Sorunu'na da gazetede öncelikli olarak yer verildiği görülmektedir.

Namık Kemal gazetede iç reformlar, dil, edebiyat, ekonomi üzerine yazılar da yazdı. 465. sayıda yayımlanan Şark meselesine dair yazdığı yazısından sonra Tasvir-i Efkâr'ın 469. sayısında neşredilen bir haberle Namık Kemal, Erzurum Vilayeti Vali Muavinliği'ne görevlendirilerek İstanbul'dan ayrılması istendi. Namık Kemal bu duruma itiraz ederek Avrupa'ya gitti. Namık Kemal'in İstanbul'dan ayrılmasıyla gazetenin sorumluluğu Recaizade Ekrem ve Kayazade Reşat'a verildi. Bu karışık süreçte Tasvir-i Efkâr gazetesi önemini kaybetti (Demir, 2014:74). Daha sonra ise gazetenin 1868 senesinde çıkan 830. son sayısından sonra yayım hayatı durduruldu (Yazıcı, 2011:139-140).

Muhbir Gazetesi;

Muhbir gazetesinin yayım hayatını başlatan Ali Suavi 1255 senesi Ramazan'ında (Kasım 1839) İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde dünyaya geldi. Babası Hüseyin Ağa ise ailesinin geçimini kağıtçılıkla sağlamaya çalışıyordu (Uçman, 1989: 445).

Ali Suavi'nin çevresindeki insanlar idareci sınıfının kalemiye mensupları ve bu sınıftan olan ailelerin çocuklarıydı. Bu nedendir ki Ali Suavi kendi yaşam

şartlarından daha farklı bir ortamda büyüdüğü için de arkadaş edinmede zorluk çektiğinden bahsediliyordu. Ali Suavi, kısa süren ömründe, çoğu Tanzimat aydını gibi çok farklı alanlarla ilgilenen bir kişi oldu. Özellikle “*Ulum*”daki yazılarına ve kitaplarına baktığımız zaman ise Ali Suavi’nin farklı alanlarla da ilgilenmiş olduğunu daha iyi anlamaktayız (Uğurlu, 2010:206-210).

Ali Suavi ‘nin gazetecilik hayatına ise 1867 yılı Ocak ayında Muhbir gazetesi ile başladı. 19. yy.’ın ikinci yarısında sosyal ve politik hava içerisinde en çok rahatsız olan topluluğun ulema sınıfı olduğu bilinmekteydi. Ali Suavi düzenli bir medrese öğrenimi almamasına rağmen kendisini ulema sınıfından saymaktaydı. Onlar gibi kıyafet seçimi yaparak da medreselerde müderrislik yaptı. O devirde ulemanın hoşnutsuzluğunu dile getiren Ali Suavi’nin yanında farklı bilgili kişilerde bulunmaktaydı. İşte bu hava içerisinde Ermeni Filip Efendi gazete çıkarmıştı. Filip’in gazetesini satabilmek için güçlü ve tanınan bir isme ihtiyacı da vardı ve bu isim de Ali Suavi idi (Çelik, 1991:45-46).

Muhbir gazetesi 1860’lı yıllarda yayım hayatına başlayan önemli gazetelerden birisiydi. Gazetenin sahibi, gerekli bütçeyi sunan Filip Efendi olmasına rağmen yönetim tamamen Ali Suavi’nindi. 1 Ocak 1867 (25 Şaban 1283) günü ilk nüshası yayımlanan Muhbir’in imzasız önsözü Ali Suavi tarafından yazıldı (Akbulut, 2013:43).

İstanbul’da çıkarılmaya başlanan bu gazete Agah Efendi, Şinasi ve Namık Kemal ile aynı ekolün içinde olan Ali Suavi’nin farklı karakterini yansıtan yazıları ile canlanmış olup Tasvir-i Efkâr gazetesi ile aynı yolda ilerleyen bir gazete olarak basın hayatına giriş yaptı. Muhbir gazetesinin kendisinden öncekilerden çok daha değişik açıdan daha sert bir tenkit esasını benimsediği görülmekteydi (Çavdar, 2014:101).

Ali Suavi bir süre önce Filibe’den Tasvir-i Efkâr’a gönderdiği yazılarıyla, daha sonra da İstanbul camilerinde söylediği vaazlarla Tasvir-i Efkâr yazarı Namık Kemal’in de beğenisini kazandı (Günel, 1993:50).

Muhbir gazetesinde bulunan yazıların çoğunda eğitim konularına değinildi. İlköğrenimlerden medreselere kadar eğitimin sorunları, müfredat, eğitimde yönetim, eski eğitim sisteminin noksanları, okullarda öğrencilere gazete okutma

konuları Muhbir’de işlenen konulardı. Genel olarak dil sorunu, dilde sadelik, gazete dili, refah için ilmin önemi Muhbir gazetesinin bir diğer işlediği konulardı. Politikaya da ağırlık veren gazetenin ilk sayısında Suavi’nin “*Ta’rifat*” isimli bir tefrikasına yer verildi. Muhbir gazetesinin hemen hemen iç siyasetini oluşturan Girit ve Mısır Sorunu ile Belgrad Kalesi’nin Sırbistan’a verilmesi konularına da gazetede yer verildi (Çelik, 1991:48).

Muhbir gazetesi ilk kez hayır işine de girişerek Girit’te zarara uğrayan halk için yardım toplayan da bir gazete oldu. Muhbir gazetesinin 32. nüshasındaki yazıları sonucu 32. sayısından itibaren bir ay süre ile yayımı durduruldu (Demir, 2014:75). Muhbir gazetesinin “*hilâf-ı hal vukûa*” gelen neşriyatından (BOA.,A.MKT.MHM.,386/77/1). Dolayısı döneminde yönetime karşı ciddi muhalefet yapabilen ilk Türk gazetesi de olmuşt  (Çelik, 2006:33).

Ali Suavi’nin gazetesi millet meclisi, Belgrad Kalesi’nin Sırlara verilmesi ve Girit İsyanı  zerine yazdığı yazıların etkisi ile kapatıldı. Ali Suavi’nin alacağı ceza sadece gazetenin kapatılması ile bitmedi. Devamında sürgüne gönderilmesinin gerekli olduğu bildirildi. Vatanın içinde bulunduğu durumu ve hakikatleri öğrenmesi düşüncesiyle zaptiye nazırımın seçtiği Kastamonu’ya sürgün edildi (Günel, 1993:92). Filip Efendi ise hemen bir beyanname yayımlayarak Bâb-ı  li ‘den gazetesinin neden kapatıldığını öğrenmek istedi. Namık Kemal ise gönderilen beyannameyi Tasvir-i Efkar gazetesinde yayımlar, ayrıca gazetenin kapatılmasını eleştiren bir de yorum ilave eder. 25 Nisan 1867 senesinde yeniden neşir edilen gazete 55. sayıya ulaştığında tekrar neşir durdurulur. Ali Suavi ise bir kez daha Kastamonu’ya sürgün edildi (Çelik, 2006:32-33).

İstanbul’dan uzaklaştırılan Yeni Osmanlılar Mustafa Fazıl Paşa’nın çağırması  zerine Namık Kemal, Ziya Bey ve Ali Suavi’nin de aralarında olduğu bu grupla Paris’te Mustafa Fazıl Ahmet Paşa’nın konağında toplandılar. Bu görüşmede meşrutî yönetime geçilme mücadelesini sürdürmek gerektiği kararı alındı. Bunu en iyi yapabilecek aracın ise gazete olduğu fikrinde anlaşıldı. Yeni Osmanlılar Muhbir gazetesini tekrar neşretme kararı aldılar. Mustafa Fazıl Ahmet Paşa da gereken maddi ihtiya ı karşılama sözünü verdi. Kısa süre sonra cemiyete

masraflarını karşılaması için 250.000 frank verildi. Ayrıca cemiyet mensupları da desteklenerek maaşa bağlandı (Akbulut, 2013:46-47).

Muhbir ismiyle Londra'da çıkmaya başlayan "*Türki gazetesinin*" (BOA.,A.MKT.MHM.,392/13/3). 31 Ağustos 1867'de Londra'da ilk nüshası , "*Muhbir doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur yine çıkar*" ibaresi ile tekrar yayımlandı (Yazıcı, 2011:33). Bir süre sonra gazetesinin baskısı için kullanılan harfler Ali Suavi'nin elinden alındı. Gazete 38. sayıdan başlayarak İncil Cemiyeti'nin Osmanlıca incil basmak için kullandığı harflerle basıldı. Sonuç olarak Ali Suavi Muhbir gazetesinin yayımlanmasına daha fazla devam edemedi. 3 Kasım 1868 tarihli 50. sayısı ile gazetesinin yayımını sonlandırdı (Çelik, 2006:33).

Hürriyet Gazetesi ;

Muhbir gazetesinden sonra Avrupa'da çıkan ikinci Türk gazetesi Hürriyet'tir. Namık Kemal ve Ziya Bey, Mustafa Fazıl Paşa'nın büyük katkısı ile 29 Haziran 1868'de Londra'da Hürriyet gazetesini yayımlarlar. Gazetede genellikle Şark Sorunu, Girit Sorunu, 1869 Paris Konferansı, Bulgar Sorunu gibi konulara yer verilmiştir. Hürriyet gazetesinin Londra evresi 88. sayısından sonra son bulmuştur. Daha sonra Hürriyet'in 89-100. nüshaları Cenevre'de yayımlanmıştır. Mustafa Fazıl Paşa maliye nazırlığı görevine atanınca Hürriyet 'in yayım hayatıda Nisan 1870'de sonlandırılmıştır (Çelik,1998: 505-506).

1. GİRİT ADASI VE 1866 GİRİT İSYANI ÖNCESİ GELİŞMELER

1.1. Girit Adası'nın Coğrafyası

Girit Adası, Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra ikinci büyük adasıdır. Girit, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının mevkiinde bulunarak Akdeniz'in doğusunda yer almaktadır. Girit Adası, Ege Denizi ile Akdeniz'in birleştiği uçta bir taraftan Mora'ya, diğer taraftan da Anadolu'nun batı ve güneybatı, Afrika'nın da kuzey kıyılarına bağlıdır (Cengiz, 1999:1).

23 - 31' ve 26° - 20' doğu meridyenleri ile 34° - 55' ve 35° - 41' kuzey paralelleri içerisinde bulunan Ada'nın yüz ölçümü 8.261 km²'dir. Ada'nın kuzeybatı ucu Mora'dan (Yunanistan) 110, kuzeydoğu ucu Anadolu'dan (Türkiye) 200, güney ucu Bingazi'den (Libya) 325 km. uzaklıktadır (Ünsal, 2009:1). Girit Adası engebeli arazisiyle ve doğu-batı doğrultusunda uzanan sıradağlar tarafından kuzey ve güney olmak üzere iki büyük bölüme ayrılrsa da kalabalık bir nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdaydı (Alkaner, 2012:3).

Birbirlerinden çöküntülerle ayrılan dağ kütleleri Ada'yı boydan boya geçmektedir. Bu kütlelerin en uzununu 2.400 metredir (Karal, 2003:18). En fazla dikkati çeken ve bilinen coğrafi şekilleri ise sıradağlarıydı. Büyük ve etkili düzende batıdan doğuya doğru sıralı olan dağları; Beyaz Dağlar (Lefka Orı) , İda Dağı(Psiloritis), Dhikti Dağı, Siteia Dağları'dır . Düz yerler dağlara oranla daha azdı. Mesera ve Kharia'daki düz yerler en kayda değer olanlarıdır. Mesera 35 mil uzunluğunda olup 5 mil genişliğindedir (Aksoy, 2006:5). Girit Dağları'nda Akdeniz'in en bilinen özelliklerinden biri olarak fakirlerin, haydutların, suçluların saklandığı bir tarafsız bölge de bulunmaktaydı (Braudel, 1993: 188).

Girit Adası'nda Akdeniz iklimi görünmesine karşılık, iç bölgelerde ve dağlık alanlarında kış ayları çok sert geçmektedir. Ada'nın bitki örtüsünü ise maki ve zeytinlikler oluşturmaktaydı. Güneydoğu'daki Mesara Kıyı Ovası, tarım alanına uygun bir yerdi. Bu ovada turuncgiller, zeytin, üzüm, arpa, yulaf üretimi yapılmaktaydı. Yüksek alanlarda ise koyun, kıl keçisi gibi küçükbaş hayvan besiciliği ile uğraşılmaktaydı. Linyit, demir filizi, alçıtaşı gibi yeraltı madenleri

bulunsa da Girit, yer altı madenleri bakımından fazla bir zenginlik barındırmamaktaydı (Sepetçioğlu, 2011:95).

Ada'da büyük akarsular yoktu (Aydın, 2016:1). Sıradağlar ve tepeler arasında birçok vadi ve düzlük vardı. Bunların arasından kuzeyde bulunanlar daha düz, güneyde bulunanlar daha dar ve dikti. Ada'nın en dar bölgesinde kayalıkların türü ve üzerindeki az sayıdaki şelaleler, önemli büyüklükte nehirlerin olmasına mani idi (Aksoy, 2006:5).

Girit Adası'nda ırmak olarak adlandırılacak üç büyük akarsu bulunmaktaydı. Bunlar; Kidonya'da Platanya, Apokoron Kazasında Kilyaris ve Kandiye taraflarında Yufiros nehriydi. Bu akarsulardan farklı olarak çoğunlukla kış mevsiminde yağmurlardan ve kar erimesinden oluşan küçük çaylar havalar ısınca tamamen tükenirdi. Ada'nın sahil yapısı ise birçok doğal güvenli ve açık limanlara sahip olmasıyla gerek ulaşımında gerek ticarete Girit'in büyümesine katkı sağladı. Limanı ise farklı savaş ve ticaret gemisinin barınmasına elverişliydi. Bu limanların çoğu Girit'in kuzey kıyılarında bulunuyordu. Suda dışında Sitia, Mirabela, Almiros, Kandiye, Hanya ve Kisamu açık liman özelliğindedir (Adıyeke, 1994:8-9).

Girit'in etrafını saran irili ufaklı adalar hem coğrafi hem de idari açıdan Girit'e aitti. Bu küçük adaların en önemlileri ise Granbosa, Suda, Dia (Peksimedia –Tavşan) Gavdos ve Todora Adalarıdır. Granbosa Girit'in batısında Granbosa burnu karşısında yer alır. Suda Adası, Suda Limanı'nın tam ucundadır. Gavdos Adası, Girit'in güney-batısında mühim bir ulaşım yerindedir. Todaro Adası ise Osmanlı Devletince ilk olarak alınan adalardan birisiydi (Adıyeke, 1994:9). Girit Adası'nın başlıca önemli şehirleri Hanya, Kandiye, Resmo'ydu (Muhbir, 22 Mayıs 1867:3). Girit Adası'na ait bu şehirlerde farklı topluluklara ait mimari yapılarla karşılaşmakta mümkündür.

Özellikle Hanya Kalesi'nin insanların aklının alamayacağı kadar farklı bir hisar olduğu ve dünyada benzerinin bulunmadığı, Osmanlı Devleti'nde de bu kaleye benzeyen bir kalenin varlığına daha önce rastlanmadığından Vakanüvist Naima bahsetmiştir (Naima, 1968:1671).

1.2. Girit Adası'nda ki Tarihi Gelişmeler

Girit Adası'nın ilk yerleşikleri Anadolu menşeli “*Küçük Asyalı Karlar*”dı. Küçük Asyalılar, M.Ö. 3000 ile 1400 yılları arasında Girit veya Minos “*Kral Minos'un adına izâfetle*” diye adlandırılan kültürü ortaya çıkardılar (Tukin, 1996:85). Minos adı mutluluk anlamına gelmekteydi (Estin ve Laporte: 2008:22). İlber Ortaylı ise ,Evliya Çelebi'nin Minoslular için “*Ecine Kavmi*” olarak söz ettiğini ve Afrika'dan geldiklerinin altını çizdiğini ifade ediyordu (Ortaylı, 2007:78).

İngilizlerin Knossos, İtalyanların Faistos ve Hagia Triada, Amerikalıların Gournia bölgesinde yaptıkları arkeolojik araştırmalar, Girit Adası'nda M.Ö. 4000 yıllarında Neolitik bir kültürün ortaya çıktığına işaret etmekteydi. Tekrar M.Ö. 3000 yıllarında başlayan Bakır ve Tunç Çağıyla bu gelişme Girit'te kendi özel yolundan giderek II. binyılda kısmen Mısır'ın tesiri altında aydınlık bir döneme de sahip oldu (Tukin, 1996:85). M.Ö. 1400 senesinde ise Balkan topluluklarını ve Yunanistan'ı talan eden Dorların Girit Adası'na geldikleri görüldü (Cengiz, 1999:4).

M.Ö. 5. yy. da Roma İmparatorluğu'nun ele geçirdiği Girit'te kent devletlerinin savaşlarına sahne olduğu tespit edildi. Bu savaşlarda Kidonya, Koşuş, Gortyn ve Hierapytnalı topluluklar, güçsüz olan topluluklar üzerinde üstünlük kurmak için büyük uğraş verdiler. Roma İmparatorluğu, Yunanistan ve Makedonya'yı birer Roma vilayeti haline getirmesine rağmen Girit Adası bir süre daha bağımsızlığını elinde tutmuştu. Bu zaman içerisinde Girit tamamen korsan barınağı halini aldı. Bu durum ise Roma İmparatorluğu için büyük bir tehlike arz etti (Ünsal, 2009:6).

Girit'e yönelik ilk Arap akınları ise Emeviler döneminde görüldü. Muaviye zamanında her yıl Akdeniz ve Ege'de deniz seferlerine giden Cünade b. Ebü Ümeyye el-Ezdi komutasında Arap ordusu 673 veya 674 yılında Girit'e bir akın tertip ederek köy ve kasabaları talan ettikten sonra geri geldiler.İtalya'nın alınmasından sonra I. Velid zamanında (705-715) Akdeniz'deki bir takım adalar (Malta, Mayorka ve Minorca) zapt edilip bu sırada Girit Adası'na da bir miktar asker takviye edilerek bazı alanlar ele geçirildi. Fakat daha sonrasında Ada kaybedildi. Emeviler zamanında gerçekleştirilen bu akınlar Abbasiler zamanında

da devam etti. Ancak Girit'in tamamen alınması, Halife Me'mün zamanında (813-833) Ebü Hafs Ömer b. İsa el-Endelüsi ile gerçekleşti. Ada'nın Müslümanların yönetimi altına girdikten sonra tekrar Bizans'ın idaresi altına girdiği görülmekteydi (Tukin, 1996:85).

IV. Haçlı Seferi sırasında, yani 1202 yılında, Bizans İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşımı yapıldıktan sonra 1204 senesinde Girit, 100.000 gümüş karşılığı Venediklilere verildi. Venedikliler ana yurtlarından Girit'e yerleştirdikleri nüfus ile bölgede kalıcı bir egemenlik kurmaya çalıştılar. Eickhoff Venedik'in Girit Adası'na sahip olmasını şu şekilde ifade etti: "*Venedik'in Girit'i alması ona Ege'nin ve Doğu'nun en hatırı sayılır deniz gücüne sahip olmasını sağladı*" (Akkaya, 2013:9).

Venedikliler, Anadolu kıyılarında bulunan Aydınoğulları, Menteşeoğulları gibi Türkmen beylikleriyle ticari ilişkiler de geliştirdiler. Bu kapsamda farklı anlaşmalar imzaladılar. Venedik'in doğudaki ileri karakolu konumunda bulunan Girit Dukalığı, Menteşe ve Aydınoğulları Beylikleriyle olan ticari ve siyasi ilişkilerini kanallandırdı. Mesela 1331'de Girit Dukası Morasi'ni ile Menteşe Beyi Orhan Bey bir anlaşmaya vardı. Bunu 1337'de bir ticari imtiyaz takip etti ve söz konusu ticari ilişkiler böylece devam etti (Tukin, 1996:86).

Bu dönem de Menteşeoğulları'dan İlyas Bey tamamladığı donanmasıyla adalardaki Latinlere gözdağı vermeye başladı. Bu hareketlenmelerden rahatsız olan Venedikliler 1408'de Girit Kontu Marco Failleri aracılığı ile Menteşe Beyi ile bir antlaşma yaptı. Nitekim İlyas Bey ve deniz birlikleri korsanlık faaliyetlerini sürdürmeye devam ettikleri için 1414 senesinde Venedikler antlaşmalarını tekrarlamak mecburiyetinde kaldı (Pelindağ, 2000:49).

Osmanlı Devleti'nin XV. ve XVI. yy. da Girit'e akınları olsa da bu akınlar talan amacı taşımaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu 1521 yılında Rodos'u, 1571 yılında da Kıbrıs'ı zapt etti. Daha sonra ise Osmanlı İmparatorluğu diğer adaların fethinin tamamlayıcısı özelliğinde olan Girit Adası'nın alınması için bir strateji belirledi (Akkaya, 2013:10).

Venedik idaresi altında genel bir valilik olan Girit, Mısır, Tunus, Cezayir, Trablus ve İstanbul arasında fazlasıyla mühim bir yerde bulunmasının yanında

İstanbul'un iâşesi için kilit bir konumdaydı. Osmanlı idaresi için fazlası ile mühim olan ve aynı anda değişik siyasi birleşimlerin hakimiyeti içerisinde muhatara bir yerde bulunan Girit Adası'nın alınması büyük bir zorunluluk olarak görüldü (Kara, 2007:29).

Osmanlıların Girit Adası için planlarını hissederek Venedikliler, Girit'teki varlıklarını sürdürmek adına bazı siyasi ataklarda bulundular. IV. Murad döneminde yaşanan Avlonya olayı, Sultan İbrahim zamanında Sümbül Ağa hadisesinin yaşanması, iki devlet arasında yaşanacak olan savaşın görünen nedenini oluşturdu. Sümbül Ağa'yı Mısır'a götüren küçük bir gemi konvoyunun Girit Adası içerisinde gizlenen Malta korsanlarınca saldırıya maruz kalması ve gasp edilen eşyaların Girit'e satılmasıyla meydana gelen ve 25 yıl süren mücadele doğuda Venedik egemenliğinin de tamamen bitmesine neden oldu (Tukin, 1996:87).

Girit, Venedikliler için o kadar önemliydi ki Osmanlıların Girit'e yardım etmesine mani olmak için 1648 yılında Çanakkale Boğazı'nı donanmalarıyla kuşatma altına almaktan bile kaçınmadıkları görülmekteydi (Kihtir, 2015:134). Venediklilerin Çanakkale Boğazı'nı kapatması nedeniyle de Osmanlı askeri yardım alınamadığından Girit'teki askerler umutsuzluğa kapıldı. Osmanlı donanmasının da Akdeniz'e gelememesi Girit Adası'nın alınmasını riske soktu (Uzunçarşılı, 1995:220-221).

Avusturya ve Erdel meselelerini istedikleri şekilde halleden Osmanlılar, fazlası ile zaman kaybettikleri ve büyük maddi, manevi kayba sebebiyet veren Girit savaşına mutlak bir hale getirmek amacıyla Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa idaresinde büyük bir askeri gücü Ada'ya sevk etti (Çelebi, 2003:138).

Osmanlı Devleti uzun süren mücadeleler sonucunda Akdeniz adalarının Kıbrıs'tan sonra en büyüğü olan Girit'i 1669 senesinde Osmanlı sınırlarına tamamen dahil etti. Girit sınırlarında Venediklilerin hakimiyetinde duran Suda Kalesi de 1715'te tamamen alındı. Suda Kalesi'nin askeri açıdan daha güvenli olması nedeniyle alınması biraz gecikmişti (Güler, 2012:46). Akdeniz sınırlarında 1661 yılına kadar Malta, Sicilya, Girit gibi üsler Osmanlı Devleti'nin doğal sınırları içerisinde bulunmuyordu (Ortaylı, 2017:28). Girit Adası'nın alınmasıyla

Osmanlı Devleti hem Akdeniz ticareti bakımından hem de stratejik bakımdan önemli bir yere sahip oldu (Adıyeke, 2002:1).

1.3. Girit Adası'nın Konumun Önemi

Girit Adası Avrupa ,Asya kıtalarının sahiline karşılık birden fazla limanı , gür ormanları ve çeşitli tarım ürünlerinin fazlalığı nedeniyle Akdeniz'de önemli bir adaydı (Hürriyet ,14 Eylül 1868:5)¹. Girit'in bu gibi başlı özellikleri Osmanlı Devleti'nin Girit Adası'na doğru rota oluşturmasında büyük bir etken oldu (Acıpınar, 2015:180).

Antik Çağ'dan bu yana mühim olan Girit Adası, 1669 senesinde Türk idaresine geçmesiyle de bu önemini devam ettirdi. Çünkü o denizcilerin gözünde Doğu Akdeniz'in girişi karasal anlamda da başkent İstanbul ile imparatorluğun Kuzey Afrika toprakları ortasında bir geçiş güzergahında bulunmaktaydı (Aydın, 2008:11).

İdris Aksoy Girit Adası'nın önemini aşağıdaki maddelerde şu şekilde özetlemektedir:

- a. Civar adalar ile birlikte Ege Denizi ve Akdeniz'i birbirinden ayırır. Dolayısıyla Ege ve Akdeniz hâkimiyetinde temel direk olan adalardan birisidir.
- b. Stratejik bakımdan Ege Denizi'nin güney kilididir.
- c. Girit Adası Ege Denizi'ne girip çıkan bütün yolları kontrol ettiği gibi, önemli bir oranda da Akdeniz'e giden yolları kontrol eder ve egemenliği altında bulundurur.
- ç. Girit Adası Ege Denizi'nin en büyük adalarından birisidir ve dolayısıyla batmayan bir kruvazör, bir uçak gemisi, devamlı bir lojistik üs özelliğini taşımaktadır.
- d. Ege hakimiyetinin temel adası olup, bu hakimiyetin devamlılığı bu adanın elinde bulundurulmasına bağlıdır.
- e. Girit adası, Ege Denizi'nden sonra, Doğu Akdeniz'de de önemli rol oynamak isteyen devletlerin mutlaka elinde bulunması gereken bir adadır.
- f. Ege Denizi'nde yer alan bütün adaların tek başına bazı özellikleri ve önemleri olmakla birlikte, hiçbir zaman diğer adalardan ayrı düşünülmemesi gereklidir” (Aksoy, 2006:13).

Girit Adası'nın bahsedilen özellikleri taşıması nedeniyle Ada'ya sahip olan devlet coğrafi, askeri, ekonomik ve birçok önemli noktada üstünlüğü yakalayarak sürekli gelişme kat etme fırsatına sahip olmaktaydı.

¹ “...Girit cezîresi bahr-ı sefidin ortasına tesadüf ile Avrupa ve Asya ve Afrika kıtalarının sevâhiline mukabil ve müteaddid liman ve ormanları ve mahsûlâtı cihetiyle harp ve ticaret sefinelerinin barındırılmasına ve üç kıta ile olacak muamelât -ı ticareti muhâfazaya pek kabil ...” (Hürriyet,14 Eylül, 1868:5).

1.4. Girit Adası'nın Osmanlı Yönetiminde İdari Yapısı

“Ayşe Nühket Adıyeke Hoca adanın idari bölünmesi hakkında ise şu bilgileri vermektedir:

Girit Adası Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girdiği tarihte, Venedik tarafından düzenlenmiş olan yönetsel bölünme kısmen kabul edildi. Venedik döneminde Hanya, Resmo, Kandiye ve Sitia (Estiye) dan oluşan dört yönetsel bölgeye ayrılmış olan ada, Osmanlı idaresi altında Hanya, Resmo ve Kandiye'den oluşan üç bölgeye ayrıldı. Adanın yönetim merkezi Kandiye olarak belirlendi. Yönetsel yapılanmada bu üç merkez birer paşalık olarak kabul edilmişken, Mısır yönetiminde tek bir paşalık haline getirildi...” (Çokişler, 2007:8).

Öncelikle Osmanlı Devleti, Ada ahalisini ayrıcalıklı bir yapı içerisinde tuttu. Ada'nın yönetsel bölünmesinin hemen sonrasında ise Girit'i kapsayan bir yazım işlemine girişildi. Bu yazımda zimmeti onaylayan reayanın miktarı ile ödemekte mükellef olduğu vergiler ve kaideleri belirlendi. Bu yazımda reaya iki çeşit haraç ödemekle mükellef tutuldu. İlki cizye ismi verilen, üç sınıf esasıyla 48-24-12 dirhem gümüş şeklinde istenilen vergidir ki bunun yazımı esnasında 12.700 ala, 9.850 evsat ve 4.170 edna olarak cizye ile yükümlü toplam 26.764 kişi tespit edildi. İkincisi reayanın tasarrufunda kalan topraktan temin toprak vergisi idi (Adıyeke, 1994:13).

Toprak vergisi de iki bölüme ayrıldı. İlk bölüm ekilip biçilen araziden, evvelden 1/5 ve fetihten 6 yıl sonra 1/7 oranında ödenen vergi ile ikinci bölüm bağ ve bahçelerden genişliğine göre alınan vergi idi. Bunlardan farklı olarak Ada'nın alınmasından sonra tımar ve zeamet esasları tespit edilerek uygulandı. Bir de reaya kanunu gereğince farklı vergiler ve gümrük vergisi de eklenildi (Adıyeke, 1994:14). Konunun başında bahsettiğimiz Girit'in ayrıcalıklı yapısının net bir şekilde idrak edilmesine Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan diğer vilayetlerinden talep edilen ispençe, tapu, otlak, kışlak vb. divani ve örfi vergilerin Girit Adası'ndan alınmaması örnek olarak gösterilebilir (Çelik, 2009:8).

Osmanlı yönetimine geçen Girit'in dikkat çeken yönlerinden birisi de buraya atanan yöneticilerin çokluğuuydu. Ada'ya çeşitli zamanlarda çeşitli kişilerin vali, vali vekili ve askeri kumandan adları ile özel memuriyet veya fevkalade müfettişlik unvanı ile atandıkları bildirilmekteydi. Bu kişiler Tablo 1.1'de gösterildi.

Tablo 1.1. Osmanlı İdaresine Geçen Girit'te Önemli Makamlara Atanan Kişiler

1.Kostaki Adosidi Paşa;	2.Alexander Karatedori Paşa;
3.Turhan Paşa;	4.Fotyadis Paşa
5.Zihni Paşa	6.Sadeddin Paşa
7. Sava Paşa	8.Kostaki Antropolog Paşa;
9.Nikolaki Sartinski Paşa	10.Ali Rıza Paşa;
11.Akyadır Efendi;	12.İbrahim Paşa
13.Corci Beruvic Paşa	14. Şakir Paşa;
15.Cevad Paşa;	16.Osman Paşa
17.Tarhan Paşa	18.Mahmut Celaleddin Paşa;
19.Ratib Paşa	20.İşkodra Valisi Abdullah Paşa

Kaynak: Metin Hülâgi (2000); *“1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit, CIEPO-14 Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi”*, 18-22 Eylül 2000, Ege Üniversitesi, İzmir. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 2-3.

Asayişin tam anlamıyla sağlanamaması dolayısıyla Girit'e memur olarak görevlendirilen her vali ile birlikte Girit halkını ilgilendiren bir de ferman hazırlanmıştı. Ada'ya memur olarak gönderilen valilerden birçoğu Sava Paşa gibi yönetimdeki yetersizliklerinden, birçoğu da Kostaki Adosidi Paşa gibi-hıyanetlerinden, birçoğu da büyük devletlerin tutumlarından dolayı vazifelerinden ayrılmıştı (Hülâgi, 2000:3).

Osmanlı Devleti Girit'te Venediklilerin ve Cenevizlilerin uyguladıkları yönetim şeklini bazı açıdan devam ettirmeyi de bir engel olarak görmedi. Zira Osmanlı Devleti'nin egemenlik anlayışına göre önemli olan, devletin yüksek egemenliğini benimsemek, düşmanca bir yaklaşımda bulunmamak ve gelir vergilerini zamanında ödemektir (Metin, 2007:21). Şüphesiz Osmanlı Devleti Girit

yönetiminde eski ve yeni düzeni birleştirerek daha anlayışlı bir yönetici imajı yaratmaya çalıştı. Ada'nın Akdeniz'deki önemi ve ne kadar zor fethedildiği düşünüldüğünde hoşgörülü idare tarzının benimsenmesi tesadüfi değildi.

1.5. Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devletindeki Etkileri

İnsanlığın bugünkü seviyesine ulaşmasında bazı önemli dönüm noktaları vardır. Sanayi Devrimi de bu dönüm noktalarından birisiydi. Sanayi Devrimi'ni ortaya çıkaran nedenler ise coğrafi keşifler, denizcilik alanında yaşanan önemli gelişmeler, bilim ve teknik alanlarında yaşanan yeniliklerin sermaye birikimi ile birleşmesi ve batının diğer medeniyetlerle kıyaslandığında daha iyi ekonomik temele sahip olması sanayileşmenin ortaya çıkmasına neden oldu (Akagündüz, 2010:422).

18. yy.'ın ikinci yarısında Batı'da İngiltere merkezli olarak ortaya çıkan Sanayi Devrimi temelde kendisinden önceki dönemlerde meydana gelen meşakkatli bir serüvenin sonucunda ortaya çıkmıştı (Erdem, 2016:19). Sanayi Devrimi öncesi Avrupa'nın durumuna baktığımız zaman ise mutlakiyetçiliğin etkisi ile devlet idaresinin kendilerinden önceki feodal yapıyı tasfiye ederek ülke idaresinde söz sahibi oldukları görülüyordu. Bu durumda ulus devlet için gereken alt yapı 15. yy. da biçimlenmeye başladı. Bu noktada sanayileşme 15. yy. da başlayan durumun hem sonucu hem de daha da derinleşmesine aracı olan bir öğe idi (Akagündüz, 2010:422).

Avrupa'da Sanayileşme ile birlikte hızlı bir şekilde geleneksel toplumsal düzende köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. İş bulmak ümidi ile hiç tanımadıkları bölgelere göç eden farklı yaşam tarzı olan insanlar, yeni şartların getirdiği zorunluluklar içerisinde geleneksel bağlılıklardan uzaklaşmaya başladılar. O zamana kadar toplumsal bütünleşmenin sağlayıcısı olan geleneksel kurumlar, bu arada özellikle de dini cemaatler, bu işlevlerini artık yerine getiremez oldu. Böylece toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak yeni enstrümanlara ihtiyaç duyulmaya başlandı. Bu hızlı değişim karşısında mevcut siyasi ve idari yapının da yetersiz kaldığı görüldü. Geleneksel yapı içerisinde toplumsal eşitsizliklerin varlığı normal karşılanmakta ve sorgulanmamaktaydı. Ama modernleşme sürecinde okuryazarlığın artması, iletişim imkanlarının ve eğitimin gelişmesi ile, alt tabakadan gelen insanların ekonomik ve kültürel durumları da iyileşmeye

başladı. Bu insanlar kamu hizmetlerinde yer almak ve daha fazla bu hizmetlerden pay almak için taleplerde bulunmaya başladılar. Toplumsal hayatın değişik katmanlarına ve bu arada yönetime katılmaya dönük taleplere mevcut siyasal sistemler cevap verememekteydiler. Bu ise meşruluk sorununu ortaya çıkardı. Modernleşen toplumların demokratikleşmeleri ve yeni meşruluk kaynaklarını bulmaları artık bir zorunluluk haline geldi. Ortaya çıkan siyasal ve toplumsal taleplere cevabın milliyetçilik ilkeleri çerçevesinde verildiği söylenebilirdi (Akıncı, 2014:138-139). Ayrıca bu süreçte Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi de bütün dünyayı etkisi altına alacak gelişme ve düşüncelere yol açtı (Arslan, 2017:3). Bu gelişmeler sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik ile beraber farklı tartışmalarda gündeme geldi. Kimi düşünürlere göre milliyetçilik etnik yapı üzerinden değerlendirilmeliydi. Kimi düşünürlere göre ise milliyetçilik modernleşme sonrası gelişmeler ile bir süzgeçten geçirilerek yorumlanmalıydı.

Modernist milliyetçilik kuramının en önemli düşünürleri arasında “*Gellner, Hobsbawn, Anderson, Balibar, Bhabba, Nairn, Breuilly, Brass, Hroch ve Chatterjee*” bulunmaktadır (Akıncı, 2014:141). Özellikle Modernist milliyetçilik kuramını destekleyenlere göre sanayileşme, haberleşmenin yaygınlaşması, toplumsal uyanışlar, kentsel gelişim, modern devletin ortaya çıkışı milliyetçiliğin gün yüzüne çıkmasına neden oldu (Yanık ve Kara, 2016:566).

Osmanlı Devleti idarecileri ve okumuş kesimi ise milliyetçilik akımı ile 19. yy.’ın sonlarına doğru tanıştılar. Osmanlı içerisinde bulunan azınlıklar ise milliyetçilik fikri ile çok daha erken tarihlerde karşılaştılar (Yıldız, 1995:9). Milliyetçiliğin yansımalarının Osmanlı topraklarında görünmesinin nedenlerinin başında Osmanlı İmparatorluğu’nun günden güne artan iktisadi ve mali sorunları, halkın ve memurların ilgisizlikleri, Tanzimat politikasının halk tarafından önemsenmemesi, iç ve dış problemlerinin fazlalığı vs. sorunların olması nedenine bağlanabilir (İnalçık, 1992:8-10). Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu, büyük Sanayi Devrimi’nin olumsuz etkileri, Avrupa’da devlet anlayışına üstün gelen modern görüş, milletlerin bilinçlenmesi nedenleriyle zorlu bir sürecin içerisinde bulunmaktaydı (İnalçık, 1992:44).

1.6. Osmanlı Devleti'nde Rumlar

Rum adı “*Romalı, Roma’ya*” tabi anlamına gelen “*Romaio*” isminin Arapça’ya geçmiş olan biçimidir. Özellikle Rum adı Arap ve İslam literatürlerinde Romalılar, Bizanslılar ve İslam topraklarında hayatlarını sürdüren Rumlar için sarf edilmiştir (Avcı, 2008:222).

Rum kelimesinin Türkçeye Soğdca’dan geçtiği düşünülmektedir. Oğuzların Anadolu’ya hücumlarından sonra ise Rum adı Anadolu’yu ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti 15. yüzyıla kadar Arap literatürlerinde “*Rum*” ismi ile hatırlanılmıştır. Ayrıca Rum sözcüğü Yunanlaşan bütün Anadolu ve Balkan bölgesindeki eski topluluklarında müşterek ismi olmuştur. Osmanlı Devleti Yunanca konuşan Ortodoks mezhebine mensup bütün Osmanlı tebaasına Rum ismi ile hitap etmesinin yanında Türkçe konuşan Ortodoks mezhebenden olan diğer tebaalarda Rum diye adlandırmıştır. Rum ismi günümüzde ise sadece İstanbul Fener Rum Patrikanesi’ne tabi Ortodokslar için sarf edilmektedir (Toprak, 2015:2841).

Rumlar bugünkü Yunanistan sınırlarında bilhassa Mora, Attika ve Teselya’da daha kalabalık gruplar halinde yaşıyorlardı. Bu duruma rağmen Rumların kültür birimleri İstanbul, Selanik, Adalar dı. Rumlar, buldukları yerlerde genellikle kendi gelenek ve görenekleri ile hayatlarını sürdürmeyi tercih ediyorlardı. Ayrıca Rumların buldukları yerlerdeki yerel idarelerinde papazlar her zaman daha etkin bir rolde bulunuyordu (Toprak, 2015:2844-2845).

Osmanlı Devleti içerisinde Rumlar Ortodoks Hristiyan Cemaatine mensuptu (Çakmak, 2007:15). Ortodoks Rumlar, Fatih Sultan Mehmet başta olmak üzere padişahların oluşturdukları beratlarla bir dizi haklar elde ederek yönetsel ayrıcalık hakkına sahip oldular. Bu beratlardan dolayı gelen haklar Bizans İmparatorluğu zamanında da tanınan haklarla hemen hemen benzerdi. (Pirinççi, 2006:56). Özellikle İstanbul’un Fener semtinde oturan Rum elit ailelerinin Osmanlı Devleti’nde donanma tercümanlığı, Divan-i Hümayun baş tercümanlığı, müsteşarlık görevleri, Girit Adası ve Sisam Adası’n da valilik görevlerini yürüttükleri görülmüştür (Çiftçi,2010:32). Osmanlı İmparatorluğunda tercümanlık görevinde bulunan Rumların İtalyanca, Fransızca olmak üzere diğer Avrupa

dillerini biliyor olması bu görevde bulunmaları için önemli bir etken olmuştur (Çiftçi, 2010 32- 33).

Rumların Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz ticaretinde mühim bir gücünün olduğu görülüyordu. 18. yy. da Osmanlı topraklarından başka Avrupa, Güney Rusya ve Akdeniz'in farklı bölgelerinde deniz ticareti Rumların kontrollerindeydi. Rum köylüsü ise ananevi Akdeniz tarım mahsullerini (zeytin, zeytinyağı, üzüm, tütün) geliştiriyordu. Bu faaliyetleri dolayısıyla sermaye bakımından varlıklı bir Rum nüfusunun ortaya çıkmasına ortam hazırladılar. Osmanlı Devleti'nde bir süre sonra ekonomik sorunlar yaşanmaya başlandı. Bu durumdan Rum köylüsünün ekonomik durumu da etkilendi. Rumlar bu kötü gelişmeler sonrasında Osmanlı idaresi altında vali, yerel beyler ve ayanlarca kötü bir idare altında yönetilmeye başladı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin genelini kapsayan ekonomik sorunlar Rumların da ağır vergilere maruz kalmasına neden oldu (Seyittanlioğlu, 2004:51).

18. yy. başlarında Rumların batı ile ticari ve siyasi ilişkileri daha da artınca gerek ekonomik gerekse kültürel gaye ile Avusturya'nın mühim kentlerine birçok Rum göç etti. Rumlar geldikleri bu kentlere kilise ve okul faaliyetlerini yürütecek kurumlar açtılar. Antik Yunan dili ve kültürünün Avrupa'da değer görmesi milliyetçilik akımının ortaya çıktığı bu dönemde Rumları bağımsızlık için harekete geçiren mühim bir öge oldu (Toprak, 2015:2844).

Rumlar bu düşünce doğrultusunda Mora'da hem de Avrupa'nın büyük şehirlerinde dernekler ve okullar kurulması gibi çalışmalarını sürdürmeye devam ettiler (Küçükler, 2005:1). Rumlar kurdukları bu cemiyetleri ise hükümet gibi kullanmaktaydılar (Tasvir-i Efkar, 21 Mayıs 1866:1). Bu cemiyetlerin en önemlisi ise "*Filiki Eteria*" idi (Küçükler, 2005:1).

Kuruluşu tamamlanan Filiki Eteria'nın amaçlarının halk arasında daha hızlı yayılması için de cemiyet kurucuları din adamlarından yararlandılar. "*Apostol*" diye adlandırılan ve bu vazifeyi üstlenen din adamları Rum tebaanın bulunduğu yerlere Mora, Yunanistan, Tuna, Sırbistan ve Bulgaristan'a kadar yayılarak destekçi bulmaya çalıştılar. Kısa zamanda derneğin Osmanlı sınırları içerisinde birden fazla kolu açıldı. Özellikle İstanbul, İzmir, Sakız, Bükreş, Yaş Yanya ve

Trieste gibi mühim yerlerde açılan şubelerin örgüt mensuplarının hızla sayılarının artmasına destekçi oldular (Günay, 2005:274). Bütün bu gelişmelerin sonrasında Mora ve Ege Adaları'ndaki Rumlar kendi içlerinde hür bir Yunan Devleti kurma düşüncesini hayata geçirmek için çalışmalara devam ettiler (Küçükler, 2005:1).

1.7. 1821 Mora Ayaklanması

Avrupalı Devletler Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da siyasi dengelerin değişmesi ile meydana gelen sorunları ve de Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan topluluklar arasında gün yüzüne çıkan ayrılıkçı hareketlenmeleri çözüme ulaştırmak için 1814 Viyana Kongresi'ni düzenledi (Urhan, 2006:30). Bu kongrede Batılı devletlerin yayılcı amaçları netleşmişti. Daha da önemlisi çok milletli imparatorlukları tesirine alan milliyetçilik fikri, devletlerarası münasebetlerde yasallık kazanmıştır (Turan, 2014:4). Bu süreçte ki gelişmeler Rumların istedikleri şekilde ilerliyordu. Zaman kaybetmeden Aleksander İpsilanti, Eflak ve Boğdan'da bağımsız bir Yunanistan Devleti için çalışmalara başladı. Aleksander İpsilanti Mora ve adalarda bulunan halkı isyan teşebbüsüne sürüklemek içinde bölgeye bazı kişileri görevlendirdi (Bayrak, 1999:68).

Bu sırada Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ile araları sorunlu olan Sultan II. Mahmut'un müşaviri Halet Efendi, 1820 Nisanı'nda, Tepedelenli Ali Paşa ve oğullarını resmi vazifelerinden uzaklaştırılmasına aracı oldu. Bu gelişme Mora'da mühim bir güç olan Tepedelenli Ali Paşa ile Rumların iyi ilişkiler geliştirmesine neden oldu. Tepedelenli Ali Paşa ile Filiki Eteryaya'yı temsilen Rusya'nın Patras Konsolosu resmi çevirmeni İoannis Papparregopoulos, nisan ayı içinde bir müzakere yaptılar. Tepedelenli Ali Paşa, müzakerede Rusya'ya bağlı olduğunu ve bu bağlılığın karşılığında da Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmasını istedi. Tepedelenli Ali Paşa, bu politikası ile İstanbul'a karşı Rumları kullanmayı ve bu suretle Rusya'nın yardımını alabilmeyi hedefledi (Urhan, 2006:32-33).

Ulusal bilinçlenme yönünde büyük adımlar atan Rumlar, 1821 senesinde Aleksander İpsilanti ile Eflak ve Boğdan'daki muvaffakiyetsiz başkaldırı faaliyetlerinden sonra amaçlarını gerçekleştirmek için yer olarak Mora'yı belirlediler. Daha sonra Rum asilerin önderleri toplanarak, Paskalya gecesi Müslümanlara karşı harekete geçmek için kendi içlerinde anlaştılar. Asiler

hareketlerinde istedikleri sonuca ulaşamadıkları zaman da bölgede mühim bir güç olan Tepedenli Ali Paşa'yı suçlamaya karar verdiler. Bu düşünce doğrultusunda asilerin önderleri aracılığıyla Mora'nın kasaba ve köylerine papazlar görevlendirildi. Lakin umulmadık bir biçimde beliren “*Erhos Olayı*”, başkaldırının planlanan tarihten önce ortaya çıkmasına sebep oldu (Toprak, 2011:320).

15 Şubat 1821 senesinde “*Anadolu*” sakinlerinden Yenişehirli İbiş ve Hasta Hasan adındaki iki şahsın, Hristiyan pazarında sarhoş bir halde dolaşırken etrafa silahla saldırmalarıyla beraber Rumlar, Paskalya gecesi planlanan başkaldırının ortaya çıktığını düşünerek harekete geçtiler. Asiler kasaba iç kısımlarına doğru uzaklaştılar. Bir süre sonra dağlarda bulunan silahlı Hristiyanlar da gün yüzüne çıktılar. 24 Mart 1821 senesinde Erhos Müslümanları kasabadan uzaklaşıp Anadolu Kalesi'ne sığındı. Bu hadise ile Mora Müslümanları da isyan hakikatine şahit oldular (Toprak, 2011:320).

Mora'da 1821 başkaldırısını yapan halk üç kategoriye ayrıldı:

a. Millis güçlerin askerleri olan Palikaryalar; Kuzey Yunanistan Epir topraklarında haydutluk yapan Rum ve Arnavutlardı. Nahiye müdürleri, Kocabaşlıları ve din adamları da bunlara katıldı.

b. Manyotlar; Güney Mora'da yaşayan dağlılardı.

c. Kleftler; Sahici haydut ve yankesicilerdi (Türsan, 1987: 79).

Tablo 1.2. 1821 Mora Yarım Adası'nda Meydana Gelen Muharebeler

Tarih	Savaş
30 Mart 1821	Levidion Muharebesi
12-13 Mayıs 1821	Valteci Muharebesi
10 Ağustos 1821	Grana Muharebesi
23 Eylül 1821	Tripoliçe'nin İşgali

Kaynak: Korai Chasan (2018); “*I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan (Yunan Kaynaklarına Göre)*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne, s. 15.

Rumların başlattığı bu isyan kısa zaman içerisinde Akdeniz Adaları'na da ulaştı. Kıbrıs, Sisam, Sakız, İstanköy ve Girit Adaları da isyana katıldı (Genç, 2017:287).

Girit Adası'na sığırayan isyanda hırsızlık ve serkeşlikleriyle meşhur olan İsfakyalılar, Hanya sancağına bağlı Apokoron ve Hanya Bölgesi'nin dağ ve köylerinde hayatlarını sürdüren Rumlar da ayaklanarak Türkler'in bulunduğu yerleşik kasaba ve köylere saldırdılar. Giritli eşkıyalar, İsfakyalılar'ın önderliğinde hareket ettikleri başkaldırıda çok merhametsizce ve ters hareketlerde bulundular. Bu isyan sırasında çok fazla Müslüman Türk öldürüldü. Ada'nın büyük bir kısmı asilerce zapt edildi. Müslüman Türklerden ancak güvenli yerlere gizlenenler hayatta kalabildi. İsfakiye'de başlayan başkaldırı diğer alanlara da yayılarak devam etti. Hanya, Resmo, Kandiye'den asileri susturmak için askerler sevk edildi. Yer yer çatışmalar yaşanmaya devam etti (Değirmenci, 2013:41).

Mora'da çıkan bu isyan Osmanlı idarecilerinin de sert tepkilerine neden oldu. Kayseri, Edremit, Edirne ve Tarabya Piskoposlarıyla birlikte İstanbul'da Patrik Grigorios Dikoeos Flessas ve ileri gelen bazı Metropolitler haksız görülerek dini kıyafetleri üzerlerinde olduğu halde Patrikhane'nin orta kapısında idama çarptırıldı. Göğsünde yaftası üç gün süreyle teşhirde tutulan Patriğin idamı Avrupalı devletler 'in bu ayaklanmadaki tutumunu Osmanlı Devleti aleyhine çevirmesine sebep oldu (Gül, 2007:5).

Asiler Çamlıca, Suluca ve civar adalardan aldıkları maddi ve manevi yardımlarla güçlenerek saldırdıkları yerlere yeniden hücum ettiler. Kaleleri tek tek zapt eden asiler ele geçirdikleri şehirlerde Türkleri katledip eşyalarını talan ettiler. Mora'da tek bir Türk'ün varlığı dahi kalmamıştı. Bütün bu yaşananlar ise Batı Avrupa'da liberalizm ve Hristiyanlığın başarısı diye duyuruldu. Osmanlı askerlerinin asilerden korunmak için aldıkları tedbirler Hristiyan dünyasına karşı Türk barbarlığı diye gösterildi. Mora'da binlerce Türk'ün öldürülmesine tepki göstermeyen Avrupa, Osmanlı Devleti'nin kendisini korumak için yaptığı tedbirleri ise kınadı (Akyürek, 2005: 11).

Avrupa devletlerin 1821 Mora İsyanı'na müdahale etmeye kalkışması ve Osmanlı askerlerinin isyanı bir türlü kontrol altına alamaması, Sultan II. Mahmut'u, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemeye yöneltti. Osmanlı Devleti tarafından bu yardımının karşılıksız kalmayacağı söylenerek Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya Mora ve Girit valilikleri önerildi. Mehmet Ali Paşa'nın bu teklife onay vermesi üzerine Temmuz 1824'te İbrahim

Paşa, 54 adet savaş gemisi, 16. 000 asker ve 150 adet sahra topu götüren 400 ticaret gemisiyle İskenderiye'den Mora'ya doğru yola çıkmıştı (Karal, 1998:115).

Mora'daki isyanlar 1824 yılında şiddetini artırarak devam etti. Buna karşın Osmanlı Devleti, isyancılarla savaş halindeyken birlikleriyle bir düzen halinde hareket edemiyordu. Bu nedenle isyancıları etkisiz hale getirmeye yönelik mücadelelerden istenilen başarı yakalanamadı. Mora'da başlayan isyanların kontrol altına alınamaması üzerine Kavalalı Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Mora valisi olarak görevlendirildi (Toprak, 2011:324).

Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır askerleri ile 26 Şubat 1825'te Mora'ya geldi (Aşan, 2016:11). İbrahim Paşa'nın komutasındaki ordunun Mora'ya çıkması ve Dramalı Mahmut Paşa komutasındaki Osmanlı askerinin kuzeyden Mora'ya geçmesiyle başkaldırı tamamen sonlandırıldı (Öztürk, 2012:212). Fakat Osmanlıların bu başarısı Yunanistan tarafında duran büyük güçlerin çıkarlarına uygun değildi (Yılmaz ve Ghebantani, 2015:421).

1.8. Yunanistan'ın Kuruluşu

Yunanlı asilerin 1821 yılında zihinlerinde açıkça tanımladıkları bir ülke yoktu. Gerek 13 Ocak 1821 tarihli "*Epidavros Anayasası*", gerekse 27 Ocak 1821'de duyurulan bağımsızlık beyannamesi Yunanistan için belirli alanlara atıfta bulunmamaktaydı. 1822 senesi Ağustos ayı sonundaki "*Verona Kongresi zamanında şehirlerin surlarında muzaffer Haç bayrağının dalgalandığı alanlar Yunanistan'dır*" denilmek istendi. Bu alanlar ise Antik zamandan kalma Peloponnes, Attika, Evvia, Voetia, Akarnania, Aetolia, Tesalya ve Epir'in büyük bir kısmının bölge adları ile Girit ve Ege Adaları 'da bu bahsedilmekte olan alanlara dahildi. Avrupalı büyük devletlerin Yunan Sorunu'na dahil olmalarıyla da Yunanlıların bahsettikleri sınırlar tamamen somutlaşmıştı (Akyay, 2010:21).

Mora'da çıkan isyanda Osmanlı askerleriyle Rumların arasında geçen zorlu mücadelede Müslümanların öldürmesine misilleme olarak Osmanlı askerlerinin Sakız Adası'nda Rumlara karşı yapmak istediği hareket Avrupa'yı

harekete geçirdi. Avrupa’da kuvvetli bir akım olarak benimsenen Filhellenizm²in de birleştirdiği kamuoyunun tesiriyle önce “*Saint Petersburg Protokolü*” 4 Nisan 1826 onaylandı (Hacısalıhoğlu, 2013:588).

Saint Petersburg Protokolü Yunan meselesi hakkında bilinen ilk uluslararası siyasi vesika olması nedeniyle önemliydi. Bu protokolün şartlarına göre; Yunanistan Osmanlı Devleti’ne muhtar bir devlet olmalıydı. Aynı devlete senelik belirlenen miktarda vergi ödeyecekti. Ayrıca Yunanistan’da yaşayan bütün Türkler uzaklaştırılacaktı. İngiltere ve Rusya ise iki taraf arasında bu koşullarda bir politik uzlaşmaya yardımcı olacaktı (Çakmak, 2011:40-41).

4 Nisan 1826 senesinde onaylanan Saint Petersburg Protokolü, ile İngiltere ve Rusya’nın yoğun çalışmaları sonucunda Yunanistan’ın kurulması için bir fikir birliği sağlandı. Bu protokol’ün dikkat çeken 2 tane maddesi vardı. “*Yunanistan işlerinde bağımsız bir devlet olacak. Yunanistan’da ki Türk Osmanlı uyrukları, Yunanistan’dan çıkarılacak*”. Osmanlı Devleti bu protokol maddelerini onaylamadı. Daha sonra 6 Temmuz 1827 senesinde Londra’da; Rusya, İngiltere, Fransa arasında Petersburg Protokolü’nü tasdik eden “*I. Londra Protokolü*” kabul edildi. Osmanlı Devleti, Londra Protokolü’nü kabul etmeyince, İngiliz, Rus ve Fransız donanması Mora’yı ve Çanakkale Boğazı’nı kuşattı (Gül, 2007:6).

Bu gelişmelerin sonrasında Rusya, İngiltere, Fransa aracılığı ile Mora Yarımadası ve Kiklad Adaları, Yunanistan sınırlarına geçti. 14 Eylül 1829 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya Devleti arasında “*Edirne Antlaşması*” imzalandı. Bu antlaşmanın şartlarına göre Osmanlı Devleti, Petersburg Protokolü’nü kabul etti. 13 Şubat 1830’da Londra’da; Rusya, İngiltere, Fransa koruyucu devletler statüsünde “*III. Londra Protokolü*” nü onayladılar (Gül, 2007:7). III. Londra Protokolü ile Yunanistan’ın toprakları belirlendi (Çelik, 2009:11). 1832 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Yunanistan’ın kuzey sınırı “*Volo*” batı sınırı

² Filhellen, Yunanca’da Yunan dostu anlamına gelen bir terimdi. Filhellenler Yunanlara karşı sevgi ve saygılarını anlatan, Filhellenizm akımını meydana getirdiler. Bu akımın kendisini tamamen ortaya çıkardığı dönem ise 1821 senesinde başlayan ve özgürlük için yapılan savaş olarak da düşünülen Mora İsyanı’yı. Filhellenler’in Antik Yunan kültürüne karşı sempati duymaları Filhellenizm’in de Antik Yunan ruhunun temelleri ile aracısız bağlantılı oldukları sonucunu çıkarıyordu. 1821 Mora İsyanı’nda bulunan Filhellenler bu kültürün mirasçıları olarak düşündükleri Yunanlara maddi ve manevi destekte bulundular. Bkz. Esra Özsüer (2016); “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri”, *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, s. 330.

ise “*Arta*” oldu. Bu durumda Yunanistan sınırları netleşerek Yunanistan Devleti kurulmuş oldu (Armaoğlu, 2006:283-284).

Yunanistan’ın kurulmasının netlik kazanmasıyla Yunan askeri düzeninin oluşturulması için Avrupalı büyük güçler işinin ehli askeri eğitmenleri Yunanlılara sevk ettiler. Avrupalı güçlerin bu hamlesi Yunanlıların ileride meydana gelebilecek olası muharebelerde daha donanımlı olmalarına olanak sağlayacaktı (Chasan, 2018:135).

Yunanistan, 1829 senesinde yaptığı bütün çalışmalar sonucunda istiklalini elde etti. Özgür Yunan Devleti’nin kurularak meydana gelmesi Osmanlı Devleti’ni bundan sonraki süreçte süratli bir şekilde parçalanmaya sevk etti. 1821 ve 1829 seneleri arasında Yunan başkaldırısı ve ardından bağımsızlıklarını kazanmaları o zamana kadar kültürel bir milliyetçilik biçiminde duran diğer azınlıklar içinde büyük bir örnek oldu (Ortaylı, 2013:13).

Sonuç olarak Yunan Krallığı büyük bir ümitle kuruldu. Ancak kısa sürede ümitlerini gerçekleştirebilecek yapıda değildi. Yunanistan sosyal, ekonomik ve politik problemlerle uğraşmakta iken umut bekleyen kişilere pek de gelecek vaat etmiyordu (Şahin, 2015:350). Bu durumdan dolayı Yunanistan 1830 senesinden itibaren Osmanlı Devleti’ne zarar verecek şekilde ilerlemeye devam etti. (Bozdağlıoğlu, 2014:9-10).

1.9. Mehmet Ali Paşa’nın Girit Valiliği

Osmanlı Devleti tarafından Mehmet Ali Paşa’ya Mora ayaklanmasını bastırması karşılığında Girit ve Suriye valilikleri önerilmişti. Bu gelişmelerin devamında Navari’nde Avrupalı büyük güçler tarafından Osmanlı- Mısır donanmasına zarar verildiği görüldü. Mehmet Ali Paşa’da ayaklanmayı kontrol altına alma konusunda beklenen başarıyı gerçekleştiremedi. İbrahim Paşa’nın da padişaha haber vermeden Mora’dan Mısır kuvvetleriyle uzaklaşması padişahı fazlasıyla öfkelenirdi. Yaşanılan bu olumsuz gelişmelerin sonrasında Mehmet Ali Paşa Girit, Trablus - Şam ve Suriye valiliklerini istedi fakat bu isteği Osmanlı Devleti tarafından olumsuz karşılandı (Armaoğlu, 2006:299).

Osmanlı Devleti’nin bu kararı doğrultusunda Mehmet Ali Paşa isyan etti. Mehmet Ali Paşa’nın bu hareketi başlarda iç isyan niteliğinde algılanmasına

rağmen, daha sonra mühim bir Avrupa problemi haline gelmiştir (Kocaoğlu, 1995:207). Avrupalı büyük güçler olaya hemen müdahale ettiler (Özkoç, 2013:125). Bu sürecin sonunda Avrupalı devletler Osmalı Devleti ve Mehmet Ali Paşa arasında bir anlaşmaya varılmasını istediler. Avrupalı devletlerin bu talepleri doğrultusunda “*Kütahya Antlaşması*” imzalandı. Kütahya Antlaşması ile Mehmet Ali Paşa’ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye verildi (Eren, 2008:51).

Osmanlı Devleti’nin Girit yönetimini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’ya devredilmesine göz yumduğu görülüyordu (Tarakçı, 2017:7). Mehmet Ali Paşa idaresine geçen Girit Adası’nda o zamana kadar duyulmayan bir hak hukuk sağlanmakla beraber gelenek görenekte yeniden şekillendi. Mehmet Ali Paşa herşeyden önce Girit halkının sevgisini kazanmaya çalıştı. Fakat her şey istediği doğrultuda gitmedi. Çünkü ona bağlı olan temsilcileri medeni bir zihniyette değildi. Bu zafiyetten dolayı Murne’de ufak çaplı bir ayaklanma yaşandı. Bu ayaklanmada 40 önemli kişi asıldı. Bu durumu toparlamak adına birkaç tane Türk asıllı kişi de asıldı (Adıyeke, 1993:294). Bu durum başarılı giden yöneticilik görevine gölge düşürse de Girit Adası’nın istikbali için planladığı çalışmalarını hayata geçirmesine engel olmadı.

Mehmet Ali Paşa idaresinde Girit’in genel yönetimi memleket meclislerince yapıldı. Bu meclislerin sayısı üç tane idi. İlki Kandiye’de, ikincisi Hanya’da ve son olarak ta Resmo’daydı. Meclisin vazifesi dini sorunlar ve mirasa ait konular dışındaki bütün sorunları sonuçlandırmak ve bu sorunlarla alakalı yasaları uygulamaya koymaktı (Ünsal, 2009: 34-35). Mehmet Ali Paşa Girit’te, Mısır’da uygulanan yönetim anlayışına yakın bir idare ortamı kurmak istedi. Bu amaçla da yerel idaresi kuvvetli ve aktif olan yerel meclisler oluşturdu (Şenesen, 2012:258).

Girit Adası’nda mali işler ise meclis üyeleri arasından defterdar unvanıyla vazifelendirilen kişinin mesuliyetindeydi. Bu kişinin idaresi içinde divan nazırları unvanıyla iki memur bulunmaktaydı. Defterdar Kandiye’de, Divan nazırlarından biri Hanya’da bir diğeri ise Resmo’da bulunuyordu. Müslümanlar arasındaki dini problemlere kadınlar çözüm getirmekteydi. Miras hususundaki davalar ise yine kadının denetiminde mecliste biri Müslüman bir diğeri Rum iki milletvekilinin

bulundurulmasıyla çözümlenmekteydi. Rumların kendi içlerinde olan davalarına Rum hakimler de katılmaktaydı (Ünsal, 2009:35).

Mehmet Ali Paşa görevi süresince insan haklarıyla ilgili beyanname yayımlamadı. Mevcut siyasal idare merkezleri üzerinde herhangi bir değişiklik de yapmadı. İdare hususunda eski usullerden vazgeçmedi. Danışmaya önem verse de yine de son sözü söyleyen her zaman kendisiydi. Bir diğer politikası da halkın idareye ve siyasete olan alakasını yok etmeye çalışmaktı (Bilindir, 2012:87).

Bütün bunlarla beraber Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa hakkında net bir düşüncesi yoktu. Sadece batıda asıl gücün bilimsel bir birleşmenin sonucu olan üretimden dolayı meydana geldiğinin bilincindeydi. İlerleyen zamanlarda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünü yakından görerek, Avrupa ile mukayese etti. Ayrıca Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'nin askeri yapısının gelişime ayak uyduramadığını bildirdi. Mehmet Ali Paşa'nın bu düşüncesi birden fazla kaynağa Osmanlı Devletine karşı sadakatini yitirdiği şeklinde geçti (Bilindir, 2012:86-87).

Mehmet Ali Paşa kültürel ve bilimsel açıdan kendisini çok fazla geliştiremese de idarecilik görevinde bulunduğu zamanlarda kıvrak zekası ile planladığı icraatları başarıya ulaştırarak tarihte merak edilen, başarılı bir yönetici olarak yerini aldı.

1.10. Megali İdea

Megali İdea; Yunanca "*Büyük Fikir*", "*Büyük Ülkü*" manasına gelmektedir (Kalelioğlu, 2008:108). Bu düşünce var olan bütün Yunan menşeli bireylerin aynı devletin çatısı altında yaşamalarını hedeflemekteydi (Pirinççi,2006:69).

Nitekim Yunanistan'ın uzunca bir zaman temel ideolojisinde bulunacak olan "*Megali İdea*" ileride Yunanistan başbakanı olan bir siyasetçi, "*Ioannis Kolettis*" tarafından ilk kez resmi platformda açıklandı. Kolettis 1844'te yaptığı konuşmasında, Helenizm krallığı'nın birinci başkenti Atina; bir diğeri ise Yunanların hayali ve ümidi olan Konstantinopolis (İstanbul) olmak üzere iki merkezi olduğunu ifade etti (Pirinççi, 2006:8).

“Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme Yunan olan kimse yalnızca bu krallık içinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya’da, Teselya’da, Serez’de, Adrianopolis’de (Edirne), Konstantinopolis’te (İstanbul), Trabzon’da, Girit’te, Samos’ta (Sisam) ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşayandır...” (Pirinççi, 2006:68).

Kolettis’in bu açıklamayı Yunanistan’ın iktisadi, politik ve toplumsal problemlerle uğraştığı bir dönemde duyurması parantez içerisine alınması gereken bir konuydu. Megali İdea’nın duyurulması ile Yunanlıların dış siyasetinin rotasında oluşturulmuştur. Bu konuşma ile Yunanistan’ın geçmişten bugüne kadar ortaya çıkardığı siyasal düşünceler Büyük ölkü içerisinde hayat buluyordu (Şahin, 2015:351).

Filiki Etery’a’nın Megali İdea amaçlarının belirlenmesinde rol oynadığı da görülerek, bu büyük ölkünün net olarak Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs, Anadolu, Rumeli, Balkanlar, Yakın Doğu ve Ortadoğu’yu, özetle Osmanlı sınırlarının büyük kısmını içerisine alan ve başkenti İstanbul olan yeni bir “*Büyük Bizans İmparatorluğu*” canlandırma politikası olduğu tespit edildi (Yılmaz, 2011:17) Bu düşünceleri ile de Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kalan toprakların mücadele sonrası alınıp Yunanistan sınırlarına dahil edilmesinin amaçlandığı görüldü (Gül, 2007:10).

Yunan Tarihçiliği Megali İdea’nın ilk kez dile getirilmesini 1844 senesinde olduğunu söylese de Megali İdea’nın çıkış tarihinin çok eskilere dayandığını da ifade etmekteydiler. Bu düşünceleri savunanlara göre Megali İdea düşüncesinin menşei; Bizans İmparatorluğu’nun 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu’da mağlubiyet alması, 1204 tarihinde IV. Haçlı Seferi askerlerince İstanbul’un talan edilmesi, tekrar İstanbul’un 1453’te Osmanlı askerlerince alınması ve hatta 1461’de Trabzon’un kaybedilmesi ile aynı zamanda değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktaydı (Ntokme, 2010:413).

Megali İdea fikri Osmanlı Devleti’nin tabii sınırlarında emelleri olan Rusya, İngiltere ve Balkan Devletleri’nin bir kısmında da dayanak buldu. Yunanistan, Megali İdea düşüncesini başarıya ulaştırmak için de Rum Ortodoks kilisesinin yardımcılarıyla Hristiyan dünyasını, eski Helen Uygarlığı’nın varisi olma sloganıyla da Avrupa’daki seçkin halkı etkilemeye çalıştı. Diğer yandan Yunan Kralliyet aile

üyelerinin, Avrupa Kraliyet hanedanları ile olan kan bağlarından da istifade ederek Türkler aleyhine genişleme politikasını istedikleri şekilde yürüttüler (Akyürek, 2005:20). Bu gelişmelerin ışığında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki evresinde de Rumların faaliyetlerine Megali İdea ülküsü ekseninde devam ettiği görülecektir (Karacagil, 2013: 3).

2. 1866 GİRİT İSYANI VE GELİŞMELERİ

2.1. 1866 Girit İsyanı'nın Nedenleri ve Rumların Teşkilatlanması

1821 Mora İsyanı sonrası Yunan bağımsızlığı ile sonuçlanan bu süreçte tekrar isyan hareketine hazırlanan Rumlar için bu kez durum farklıydı. Öncelikle 1848 senesinde İngiliz yanlısı Yunanlı politikacı, “*Aleksandır Mavrokordato*”, Yunanistan'ın sınırlarına dahil edilmesi gereken alanları kağıt üzerine döktü. Belirlenen alanlar içerisine Teselya, Epir, Makedonya ve Girit dahil edilirken Yedi Ada dahil edilmedi. Çünkü bu tarihlerde Yedi Ada, İngiltere'nin kontrolündeydi. Yunan yönetimi İngiltere'ye karşı böyle bir talepte bulunarak çıkar çatışmasında ters düşmek istemiyordu (Ünsal, 2009:37).

Osmanlı Devleti kendi idaresinde bulunan Hristiyanlar için “*Islahat Fermanı*”nı yayımlamıştı (Hürriyet,29 Eylül 1868:3). Islahat Fermanı 1839'daki “*Tanzimat Fermanı*” gibi bütün Osmanlı vatandaşlarını içerisine alan bir tasarı değildi. Sadece Hristiyanlar için hazırlanan bir ıslahat hazırlığıydı (Ünsal,2009:37). Hiç şüphe yok ki Islahat Fermanı Girit'in iç siyasetinde Rumlar arasında gözlemlenebilir farklılıklara neden oldu. Girit Adası'nın Hristiyan vatandaşları daha fazla ekonomik zenginlik kazanmaya başladı (Karabulut, 2008:79).

Avrupalı büyük güçler ise Islahat Fermanı'nın getirdiği haklardan dolayı hoşnut olduklarını belirttiler. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki denkliliği hedef alan ferman iki din üyesi arasındaki yakınlaşmayı da amaç edindi. Fakat ferman beklenen sonucu vermedi. Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan Hristiyanların küçük bir sorunla karşılaşması durumunda Avrupalı büyük güçler, Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine eskisinden daha çok müdahalede bulunma rahatlığını elde ettiler ve Islahat Fermanı isyancıları harekete geçiren önemli nedenlerden birisi oldu (Ünsal, 2009:37- 38).

1866 Girit İsyanı'nın biraz öncesine bakıldığı zaman ise Ada 'da yaşayan Rumların ayaklanmasında Girit'te yaşayan Müslümanlar nüfusun beşte ikisini oluşturuyordu. Müslümanlar Ada'da bulunan toprağın üçte ikisine sahiptiler. Hristiyanların ise Giritli Müslümanlara yaklaşık 90 milyon kuruş borcu bulunuyordu. Bu durumda Girit Adası'nda Rumların ayaklanmasında ekonomik

nedenler milliyetçilik hareketlenmeleri ile birleşerek isyanın çıkmasına zemin hazılamıştı (Pınar, 2008:3).

30 Mart 1863 senesinde ise İngiltere'nin yardımı ile Yunan Krallığına “*I. Yorgi*” getirildi (Türkmen, 2001:227). 1864 senesinde İngiltere'nin Yedi Ada'yu Yunanistan'a bırakmasıyla Yunanlılar ile Rumlar yerleşik bütün adaları ele geçirerek büyük bir Yunanistan oluşturmak için hazırlıklara başladılar (Atabaş, 2011:42) . Yedi Ada'nın Yunanistan'a verilmesi Rumlar için büyük bir başarı olarak kabul edildi. Rumlar vakit kaybetmeden papaz ve eğitimciler vasıtası ile Girit halkını isyan için tahrik etmeye başladılar (Ünsal, 2009:39). Öncelikle asi Rumlar isyan öncesi Ada'da cemiyet oluşturmaya başladılar (Tasvir-i Efkâr, 11 Mayıs 1866:1). Bu Hristiyan cemiyeti daha çok iki üç bin kişiden ibaret gibi görünmekteydi. Bazen cemiyet mensuplarının sayıları artış gösterip çoğalmaktaydı. Asileri içerisinde barındıran cemiyetin esas önderlerinden birisi de vali Hüsnü Paşa Hazretleri döneminde tutuklanarak bir süre hapsedilmiş olan Hacı Mihâl ‘idi (Tasvir-i Efkâr, 21 Mayıs 1866:1)¹.

Hacı Mihâl, Rum kökenliydi ve Girit İsyanı'nı hayata geçirmeye çalışan öncü kişilerden birisiydi. Senelerce çaba sarf ederek Girit'i ufak bir hamle ile yok edecek duruma getirdi. Hacı Mihâl, ayaklanma öncesi Girit Rumlarını hedef alarak yayımladığı beyannamede ise Ada'daki bütün Rumları ayaklanmaya teşvik etmekteydi (Türkmen, 2001:229).

Hacı Mihâl'in, 1866 Girit İsyanı'nın ortaya çıkması için yaptığı çalışmaların herkes tarafından bilindiğini Tasvir gazetesi de şu şekilde beyan etti “... *Hele Hacı Mihali'nin mefsedeti pek alenî ve dâimî surette olduğundan...*” (Tasvir-i Efkâr ,21 Mayıs 1866:1). “*Hacı Mihâl her kim silahını alıp yanıma gelmezse mesken ve haremimi ihrak ederim yollu Hristiyanlara bir i'lanname neşr etmiş ve onun üzerine cemiyet çoğalmaya başlamış...*” (Tasvir-i Efkâr, 13 Temmuz 1866:1).

İsyancılar bu hazırlıkları sonrasında Girit'in çeşitli bölgelerinden Epitropiya'da birleşerek padişahın Islahat Fermanı'nda yayımladığı kararları

¹ “Şimdiki halde Hristiyan cemiyeti ekser iki üç bin kişiden ibaret durmakta ve bazı kere dahi azalıp çoğalmaktadır. Asıl reisleri vali-i esbak devletli Hüsnü Paşa Hazretleri zamanında tutularak bir müddet hapsedilmiş olan Hacı Mihali ve Kostarovak manastır rahiplerinden Parsinos ve Lakozlu Hacı Yorgi ile daha sair birkaç ibarettir..” (Tasvir-i Efkâr, 21 Mayıs 1866:1).

gerçekleştirmesini talep ettiler. Mayıs 1866 tarihli dilekçelerinde; vergilerin düşürülmesi ve vergi usulünün düzenlenmesi, köprü ve yollar yapılması, Müslümanlar karşısında Hristiyanlara güvence temin eden adalet sisteminin iyileştirilmesi, kişisel hürriyetin garanti edilmesi yanında Girit'te, okul ve hastaneler inşa edilmesini talep ettiler. Hükümet, vergi ve adaletle alakalı beklentileri gereksiz bularak kabul etmedi (Erdem, 2005:126). Girit Adası'nda vergi ödeme hükümlülüğü başka vilayetlere göre daha azdı (Hürriyet, 14 Eylül 1868:4) .Yol, köprü, okul ve hastane taleplerini ise olumlu karşıladı (Erdem, 2005:126).

Nitekim Osmanlı Devleti'nin Girit Adası için yapacağını söylediği düzenlemeleri resmi olarak yürürlüğe koymaması 1866 Girit İsyanı'nın görünen nedeni oldu (Gümüş, 2016: 30). Toplanan asiler, isteklerinin kabul edilmediğini, dolayısıyla silaha sarılacaklarını Girit'te bulunan konsoloslara bildirdiler (Erdem, 2005:126). Kısa süre sonra asıl amaçları Ada'yı Yunanistan'a vermek olan asiler, arzularının yerine getirilmemesi üzerine, 16 Ağustos gecesi Selino kazasında yaşayan Müslümanlara şiddet uyguladılar. Ardından 23 Ağustos tarihli tebliğlerini Yunan basınında yayımlattılar. Liderliklerini Hacı Mihail'in yaptığı asilerin sayısı, Ağustos ayı sonunda 12.000 kişiye kadar ulaştı. Asilerin destekleri ile oluşturulan ihtilal Meclisi, 2 Eylül'de Ada'nın Yunanistan'a bağlandığını bildirdi. İlhak haberinden sonra da Müslüman halklara yönelik şiddet ve kıyımlar oldu (Urhan, 2006:42). Rumlar, Yunanlıların istikbali için daha çok faaliyetlerde yer almaktaydılar (Tasviri- Efkâr, 3 Mart 1867:3).

Girit Adası'nda bulunan Müslümanların evlerini dahi rahatsız etmek için Rum yazılarıyla edepsizce ve insaniyetin dışında yazılar yazıldığı bildiriliyordu (Tasvir-i Efkâr, 9 Ağustos 1866:2). Ada'da yaşayan Müslümanların ekonomik gelirleri olan ekili dikili yerlerini dahi yok etmeye çalışıyorlardı (Karan, 2006:29) Yunanistan'ın da asileri kışkırtması üzerine Giritli asiler günden güne taşkınlıklarının şiddetini artırıyordu (Tasvir-i Efkâr, 13 Eylül 1866:2).

Büyük güçler arasında bu ayaklanmaya destek olanlarda ilk sırayı Rusya almaktaydı. Destekçiler arasında farklı devletlerin Hanya konsolosları da vardı. Hatta bu konsoloslar içerisinde göstericileri destekleyenler ya da desteklemeyenler olmak üzere ayrılmalar da yaşanmaktaydı (Adıyeko, 1994:19).

2.2. 1866 Girit İsyani'nın Başlangıcında Osmanlı Devleti'nin Donanması

1866 Girit İsyani'nın meydana geldiği sırada ise Osmanlı Devleti'nin Girit Sorunu'nu çözmek için mücadele edecek güçlü bir donama gücü yoktu (Sungur, 2017:1635). Osmanlı donanması 17. yüzyılın son çeyreğinde savaşlarda aldığı yenilgiler nedeniyle Osmanlı Devleti askeri alanda düzenlemeler yapılmasına karar verdi. Nitekim Askeri alanda ve özellikle Osmanlı donanmasında asıl düzenlemeler 18.yüzyılın başlarında gerçekleşmeye başlamış olmasına rağmen (Aydın,2011:29). Osmanlı Devleti'nde genelde ahşap gemilerden oluşan zamanın çok gerisinde kalmış bir donanma mevcuttu (Türkmen,2001:229).

Bu duruma rağmen Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu gemileri ve vapurları şunlardı:

“Pekizafer 1840, Fethiye 1855 , Şadiye 1857, Kosova 1858, bunlar 3100 ile 3500 tonlar gemiler olup 33 top bulunmaktadır. Muhbirisürur 1850, İskenderiye 1860, Nesrülaziz 1861, Ertuğrul, Keyvanibahri 1863, Selimiye 1865 bunlardan birincisi 1477 tonluk gemi olup 32 top bulunmaktadır. Diğer üçü ise 2300 ile 2800 tonluk olup 32 top bulunmaktadır. Altıncısının ise 4717 tonluk olup kuru tekne halindediler. Sinop Edirne , İzmir , Bursa, Seddülbahir, İskender, Zihaf , Seyran-ı Bahri 1863, Merih, Utaril 1866, Beyrut 1859 , Mansure, Muzaffer 1863 , Lübnan 1864 bunlar 600 ile 800 tonluk olup 8 ile 12 top bulunmaktadır.

Vapurları ise İzzettin , İsmail, Talia, Fuat, Peykime, Servet, Rehberi Tevfik, Mecidiye , Feyzibahri, Esericedid, Tairibahri , Peyki Şevket , Eseribayır, Eserinüzhet , Peykiticaret, Sürat , Sürayya, Hayrettin, Kılıçali, Zinnet'i derya ,Tevfikiye, Neveser ,Gemlik ,Nimet ,Konfide bunlar tersaneye bağlı ve nakliye işlerinde kullanılmaktaydı.Ağırlıkları 150 ile 1100 tondu. Vapurlarda iki ile altı top bulunmaktaydı” (Cengiz, 1999:28). Osmanlı donanmasına ait bu gemilerden ziyade düşman kuvvetlerinden ele geçirilen yada belirli bir ücret karşılığın alınan gemilerde vardı (Aydın,2011:131).

Osmanlı donanmasının başında Kaptan Paşa görevde bulunuyordu.1866 Girit İsyani ilk başladığı sıralarda ise Osmanlı donanmasının başında Mehmet Ali Paşa vardı (Cengiz, 1999:29). Osmanlı Devleti Girit'e mevcut donanması dahilinde ilk olarak birkaç gemi gönderdi (Tasvir-i Efkâr,15 Mayıs 1866:3). Ardından Osmanlı Devleti'nin İzmir mevkiinde de mevcut olduğu beyan edilen dört taburu yedek kuvvet olarak Nesrülaziz ve Saik Şadi nam gemileriyle Girit'e sevk edildi (Tasvir-i Efkâr ,6 Temmuz 1866:2). Özellikle Ada'dan gelen mektupta :

“...Nesrî'l-Azîz vapuru 2 tabur redif getirmiştir ki birini buraya birini Kandiye'ye götürmüştür. Dünkü Pazar günü Feyz-i Bâhrî nâm vapur ile Resmo'ya bir tabur daha asker gönderildi. Şimdi buradaki askerin miktarı 13 tabura bâliğ olmuştur. Şâyi' olduğuna göre İstanbul'dan Fethiye ile birkaç tabur daha gelmekte imiş. Herkes gâilenin bir gün evvel bitmesini emel edindiği için bu taburlar şiddet-i intizâr ile beklenmektedir...” (Tasvir-i Efkar, 29 Haziran 1866:2). Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu sevkiyatlarda ise sürekli rahatsız eden Yunan çeteleri bulunmaktaydı (BOA.,Y. PRK. EŞA.,24/ 94/ 10).

Yeterli donanımına sahip olmayan Osmanlı donanmasına ait vapurların yaşadığı sorunlar da vardı. Örneğin 23 Nisan 1335 tarihli Kaptan Paşa'ya gönderilen bir yazıda Girit'e geçmek üzere olan “...Keyvan Bahri vapur-ı hümayununun esnâ-yı râhta su göstermiş olmasından nâşi celbiyle yerine müncer Server vapur-ı hümayununun gönderildiği...” (BOA., A. MKT. MHM,144/35/1) bildirilmekteydi.

Girit İsyanı, Ada'yı tesiri altına aldı (Muhbir, 23Şubat 1867:3). Osmanlı Devleti kısa sürede oluşturduğu donanma gücü ile Girit mücadelesinde donanmasının deneyim kazanmasını istiyordu. Nitekim Osmanlı donanmasının Girit ayaklanmasında zorlanma ihtimali çok yüksekti. Bu durumun başlıca nedenleri arasında öncelikle donanma filolarında kömür temini büyük bir problem olmasıydı. Girit donanmasının kömür temini probleminin dışında donanma komuta kademelerinde ki büyük problemler , donanma askerlerinin gereken eğitimi almaması nedeniyle Osmanlı donanması büyük bir zorlukla karşı karşıyaydı (Sungur,2017:1635).

2.3. 1866 Girit İsyanı'nın Büyümesi

Girit'te valilik görevinde bulunan İsmail Paşa idaresindeki askerlerle, asilerle mücadele edecek şekilde bir düzen oluşturuldu. Osmanlı Devleti Girit Adası'nda bulunan asileri bastırmak için dağınık halde bulunan küçük grupları dağıtan bir savunma mücadelesi gerçekleştirmeliydi (Cengiz,199:35). Çünkü asiler en fazla 70- 80 kişi birleşiyorlardı. Ada'da yaşayan Müslümanlara taşların arkasına saklanarak kurşun atıyorlardı (Hürriyet ,19 Ekim1868:6). Bu esnada Girit'te askeri birlikleri ile mücadele halinde olan“...Mirlivâ saâdetli İsmail Paşa Hazretlerine birçok eşkıya hücum ederek silah atmaya başlamış ve hatta

çadırına birçok kuşun düşmüş olduğu..” basında yer aldı (Tasviri Efkar ,18Eylül 1866:1).

Basında Girit’in durumunu ve orada yaşayan halkın asilerle yaşadığı mücadeleleri anlatan Ada’dan gönderilen mektuplarda vardı. Tasvir-i Efkar gazetesinde mektubu şu şekilde beyan etti :

“... Cezîrenin ahvâli münâsebetiyle köylerdeki ehl-i İslam bütün bütün kaleye ve civarına çekilmektedir. Bilmecbûriyet mal ve emlakini terk ederek böyle sefil ve sergerdân yollara düşen acezeyi müşâhede etmeye can dayanmıyor. Allah sebep olanların cezasını versin. Erbâb-ı cemiyetin zaten malum olan niyet-i muzırrası ve cezîrenin perişânî-i ahvâli devlet nezarında bir kat daha bedâhete çıkmak cihetiyle biz bu ahvâlden dolayı hakikate dilhûn olmakla beraber vatanımızda asayiş-i dâimî hâsıl edecek tedâbirin bu sırada fiile gelmesi ümidiyle teselli buluyoruz...” (Tasvir-i Efkar, 14 Ağustos 1866:2).

Girit Adası’ndan Tasvir-i Efkar gazetesine gelen bir başka mektup ise“... Köylerde bulunan ehl-i İslamdan ibtidâ-yı hâdisede familya ve eşyalarını kalelere getiremeyen aceze gürûhu bu günlerde takım takım gelmekte olduklarından tarife gelmez derecelerde çektikleri mahn ve ... geçen mektubumda bir nebze bahsetmiştim. Bu ahvâl-i melal engize numûne olmak üzere bir fıkranın maatteessüf iş’ârına ibtidâr ederim. Şöyle ki fukarâdan biri mevcut olan eşyasını bir öküze yükletip ve bir çocuğunu omuzuna alıp şehre girmek üzere Kalekapısı’nın önüne gelince memuru tarafından her ne sebepten ise mümâna’at olunmak istenildikte bî-çâre te’s-i tam ile ne yapacağını şaşırarak çocuğuna kast etmek üzere belindeki bıçağı çekmiş ise de o civarda bulunanlar men’ etmişti... Fakat ne faidesi var ki çektiğimiz bu kadar ıstırap ile beraber tahsîl-i ma’ârifte olan tekâsülümüz cihetiyle dilimiz bağlı kalıyor. Hristiyanlar ise gerek fûnûn ile ülfet ve gerek müşevviklerinden gördükleri himayet sayesinde bu kadar müsâ’adâta mazhar olmuşken yine ecnebî gazetelerinde kriz-i mahz olarak birtakım şikâyât neşretmekte ve hatta Osmanlı ekmeği sayesinde müte’ayyiş olan birtakım gazeteleri iğfâl veya idlâl ederek harekât-ı şenî’alarının tahfif-i ehemmiyeti hizmetinde kullanılmaktadırlar...” (Tasvir-i Efkar 24 Ağustos 1866:2). İfadeleri yer alıyordu.

Bütün bu olayların İsmail Paşa’nın valiliğinde yaşanması onu valilik görevini icra etmesi açısından zor duruma düşürüyordu. Nitekim olayların başlangıcında başarılı bir uygulama gerçekleştiremeyen İsmail Paşa Girit’te ki isyan görünecek boyuta ulaştığında Bâb-ı Âli’yi haberdar etti (Aydın,2013:5). İsmail Paşa isyanı kontrol altına almak için Ada’ya gönüllü asker sevk edilmesini istedi fakat bu istek Bâb-ı Âli tarafından olumsuz karşılandı (Değirmenci, 2013:311). Bâb-ı Âli İsmail Paşa’nın daha güçlü bir önlem almasını istiyordu ve

İsmail Paşa'da bu karar doğrultusunda asi Rumlara bir beyanname yayımladı. "Halkın şikayetlerini ifade etmekte serbest olduklarını, fakat kışkırtmalara kapılmadan bunları daha ılımlı bir şekilde ifade etmeleri gerektiği yönünde uyarılarda bulundu" (Aydın, 2013:6). Bu uyarılara rağmen isyan daha da genişledi ve daha farklı huzursuzluklara da neden oldu. Bâb-ı Âli ise farklı çözüm yolu geliştirmek yerine sık sık başvurduğu Ada'da bulunan valinin değiştirilmesine karar verdi."Meclis-i Vükela'da "geçen bir hüküm ile İsmail Paşa'nın valilik görevine son verildi (Değirmenci,2013:311).

2.4. 1866 Girit İsyanı'nda Yunanistan'ın Osmanlı ALehine Çalışmaları

Yunanistan Girit probleminin meydana gelmesinden itibaren savaş açan bir devletin yapabileceğinden daha fazla uygunsuz davranışlarda bulunuyordu (Hürriyet, 14Eylül 1868:3). Özellikle Yunanistan'dan Girit'e akın akın eşkıya geliyordu (Tasvir-i Efkâr ,13 Eylül 1866:3).Yunanistan'ın Girit'e sürekli asi toplama amacı ise Girit halkına rahatsızlık vermek içindi (Tasvir-i Efkâr, 28 Mayıs 1866:1)². Yunanlılar hapisanelerde bulunan suçlularını dahi serbest bırakarak Osmanlı Devleti şehirlerinde karışıklık çıkartmaları için gönderiyorlardı (Muhbir, 7 Mayıs 1867:1).

Ada'nın hali vaziyeti yüzünden de köylerdeki Müslümanlar birlik içerisinde hareket ediyordu. Müslümanlar Ada civarındaki yerlere rahat bir şekilde çıkamamaktaydı (Tasvir-i Efkâr, 14 Ağustos 1866:1).Giritli Müslümanlar yaşanan olumsuzluklardan kendilerini korumak için olayların seyrine göre şehirlerden kaçıp köy ya da kasabalara sığınmaktaydı (Tasvir-i Efkâr, 21 Ocak 1867:2). Görünen oydu ki Yunanistan, Müslümanlara karşı yıpratma siyaseti uyguluyordu (Kurtulgan, 2010:215).

Yunanlılar bu yıkıcı faaliyetlerinin devamında cemiyetler kurdular. Daha sonra Girit İsyanı'na maddi ve askeri malzemeler tedarik ettiler. Giritli asilere yardım ve mühimmat teminini gerçekleştirmek için korsanlar tedarik ettiler

² "...Yunanistan'dan başına birtakım eşkıya cem' ederek Osmâniyeye tecavüz etmiş olan ... bazı rüfekâsıyla beraber hudûd-ı Osmâniye'de tutulduğunu 387 numaramızda beyan etmiştik. Bu defa Selanik'ten İstanbul'a gönderilmiş olan Bâb-ı zaptiyede mevkûf bulunmuş olduğu işitildi. Gelenler 27 kişidir. Yunanistan'dan çıkanlar ise topu 32 kişiden ibaret olduğu halde muahhıran ikisi daha tutulmuş ve üçü taharrî olunmakta bulunmuştur..."(Tasvir-i Efkâr ,28 Mayıs 1866:1).

(Hürriyet , 28 Aralık 1868:1)³. Yunanlılar Girit'e göndermek üzere zırhlı vapurlar tedarik ettiler (Tasvir-i Efkar, 25 Aralık 1866:1). Bu sırada Yunan kamuoyu ise Osmanlı Devleti'ni zan altında bırakacak yayımlar yapmaktaydı (Tasvir-i Efkar, 11 Aralık 1866:4). Yunanlılar Ada'nın bir an önce kendilerine verilmesi için de Avrupalı büyük devletlerden sürekli yardım talebinde bulunmaya devam etmekteydiler (Tasvir-i Efkar, 18 Eylül 1866:1). Yunanistan'ın bu çalışmaları ise Girit'te ki isyana destekçi sayısının çoğalmasına neden oldu (Gümüş,2016:30).

2.5. Mustafa Naili Paşa'nın Girit Adası Valiliğine Tayini

Asilere, Yunanistan desteği şüphesiz büyük katkı sağlıyordu. Bu gelişmeler yaşanırken, İsmail Paşa'nın yerine Mustafa Naili Paşa Girit Adası'na vali olarak atandı. Mustafa Naili Paşa geçmişte de Girit'te uzun seneler valilik görevinde bulunmuştu ve bu vazifeye gelmesinde İngiltere'nin de desteği vardı. Mustafa Naili Paşa valilik görevine gelmesi ile beraber Ada'da ki düzenin tekrardan toparlanması umudu ile Osmanlı Devleti tarafından kendisine geniş yetkiler verilmesi uygun görüldü (Değirmenci, 2013:311).

Nitekim Girit Sorunu Avrupalı büyük güçlerinde ilgi alanındaydı ve Osmanlı Devleti Mustafa Naili Paşa'nın Girit Adası'na görevlendirilme nedenini kamuoyuna açıklama zorunluluğunda hissetti . Osmanlı Devleti “*Londra, Paris, Viyana, Berlin ve Floransa'da*” bulunan görevlilerine talimat gönderdi. Osmanlı Devleti gönderdiği talimatta şu hususların gerekli makamlara iletilmesini talep etti (Karal, 2003:24-25):

“1- Mustafa Naili Paşa'nın talimatı yabancıların fesadlarıyla eşkıya yuvası halini almış olan Girit adası halkı için gayet hayırlıdır;

2- Yunan gazetelerinin adada hıristiyanlara zulüm yapıldığı hususundaki neşriyat iftiradan ibarettir;

³ “Şimdide bakalım Yunanlılar Girit meselesinde bize ne muamele etti.Devletlerinin gözü önünde aleni cemiyetler yaptılar.İsyana para ve mühimmat ve adamlar muâvenet ettiler.Bunlar için mahsus korsanlar tertip eylediler.Bazıları Osmanlı tarafından tutuldu yerine başkasını peyda ettiler .İçlerinden Zambrakaki Kronus gibi zabıtlar üniformalarıyla isyana riyaset eyledi ,sonra yerine avdet etti ;yine eski rütbe ve memuriyetlerini verdiler. Kiliselerde ve sair mevkilerde usâtin zaferi ve Osmanlıların izmihâli için dular eylediler...”(Hürriyet , 28 Aralık 1868:1).

3- Girit’de İslâmlar katledilmekte, malları yağmaya uğramaktadır. Bu yüzden Müslümanlar, canlarını kurtarmak için surlarla çevrili şehirlere sığınmak zorunda kalmaktadırlar” (Karal, 2003:25).

Mustafa Naili Paşa Girit’te gelişen olaylara acilen müdahale etmek adına harekete geçti (Tasvir-i Efkar, 9 Ekim, 1866:2-3). Paşa Girit’e geldiği vakit isyan önlenemeyecek durumda görünüyordu. Mustafa Naili Paşa Ada’da ilk olarak halkın zorunlu ihtiyaçlarını tedarik etmenin önceliğinde olduğunu gösterdi. Paşa daha sonra Ada’da ki düzeni sağlamak için Girit’e abluka uyguladı. Bu abluka sayesinde Yunan donanmasının çalışmalarını sonlandırmak istedi. Lakin bu durumda Yunanistan ile Girit istikametinde sevkiyat devam ediyordu (Değirmenci, 2013:313).

Osmanlı askerlerinin Giritli isyancılar ile mücadele halinde kayıplarının yanında asilerden de kayıpların yaşanıyordu. Kandiye’den geçen bir kayık teslim olduğunda meydana gelen muharebede içinde bulunan asilerden 13 kişiden ikisinin şehit olduğu basın aracılığı ile kamuoyuna bildirildi (Tasvir-i Efkar ,12 Kasım 1866:2). Girit Adası’ndan gelen bir gemi kaptanının ifadesinde ise Selino taraflarında bulunan Giritli asilere asker sevk olunarak meydana gelen muharebelerde asilerden 400 kadarı öldü diye bahsetti (Tasvir-i Efkar ,17 Ocak1867:1). Kandiye’den gelen bir başka haberde ise Girit’te yaşanan muharebede eşkıyadan 50 kadarının öldüğü bildirilmekteydi (Tasvir-i Efkar ,17 Ocak 1867:2). Basın ise Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında ki anlaşmazlığın sert geçeceği yorumunu yapıyordu (Tasvir-i Efkar, 24 Ocak 1867:3).

Mustafa Naili Paşa Giritli asilere artık öğüt vermenin zamanının geçtiğini düşünerek şu şekilde hitap etti:

“Ey Giritliler, adalet kapılarının iki kanadı da sizlere sonuna kadar açıktır” sözlerinin ardından Mustafa Naili Paşa bir beyanname yayımladı (Değirmenci ,2013:315-316).

Mustafa Naili Paşa, öncülüğünde oluşturulan bu düzenlemelerde Osmanlı Devleti, Girit İhtilali’nde ortaya çıkan ziyarı bir yol ile telafi etmek ve Girit hakkında lazım gelen ıslahatı tamamlamak üzere İstanbul’da bir komisyon teşkil

olunacağı ve bu komisyonda Giritlilerden bazı kişilerin de bulunacağını belirtiyordu (Muhbir, 4 Şubat 1867:2). Komisyona seçilen kişiler İstanbul'a giderek padişah tarafından kabul edildiler. Bâb-ı Âlice kurulan bir komisyon ile Girit Sorunu hakkında görüşme gerçekleştirdiler. Giritli mümessiller ile Ada'daki asilerin yarış halinde olması nedeniyle geri adım atan heyet, görüşmeleri sonuçlandıramadan İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldılar (Tural, 2005:70).

Mustafa Nail Paşa'nın yaptığı düzenlemenin özeti şuydu. İsyanı sonlandırmak gayesi ile Girit'in her bölgesinden Müslüman ve Hristiyan halkın mümessili olarak, birer veya ikişer kişiyi davet ederek Ada'nın iç yönetiminin görüşmeler vasıtasıyla bir sonuca ulaştırılmasını talep etmekte. Lakin Girit asileri bu önerileri hızlı bir şekilde reddederek ayaklanmanın daha da büyümesine teşvikte bulundular. Bu durumda Mustafa Nail Paşa, daha farklı bir teklifle ayaklanmanın tamamen bitmesi koşuluyla genel af ilan etti. Bu olumlu gelişme de isyancıları durdurmaya yeterli olmadı (Aksoy, 2006:32).

Girit Adası'nda asiler ve Osmanlı askerleri ile çatışmalar şiddetli bir şekilde devam ediyordu fakat istenilen başarı henüz gerçekleşmemişti. Yunanistan'ın bu gibi uygunsuz hareketlerinden dolayı ise Osmanlı Devleti kızgınlığını sık sık dile getiriyordu (Muhbir, 9 Şubat 1867:1). Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a yaptığı uyarılar sonuçsuz kalıyordu. Bu uyarılar sonrasında dahi Osmanlı askerinin İsfakiye'den, Hanya'ya giderken üzerlerine bir takım eşkıyanın hücum ettiğinin bildirilmesi Ada'daki durumun ciddiyetini gösterir nitelikteydi (Muhbir, 12 Şubat 1867:2). Nitekim olağanüstü yetki ile Girit Adası'na gönderilen Mustafa Naili Paşa altı buçuk ay görevde bulunduktan sonra 30 Mart 1867 senesinde İstanbul'a döndü. Mükemmel bir Rumca bilmesine rağmen Giritli asileri yatıştırmakta yetersiz kaldı (Değirmenci, 2013:325-326).

Girit'te Müslüman Türklerin asiler yüzünden zor durumda olduğu aşıkardı. Mustafa Naili Paşa'nın önlemlerinin de Ada'da yetersiz kaldığını anlamak bakımından Tasvir-i Efkar gazetesinde yayımlanan bu mektup önem arz etmekteydi:

“Resmo sancağından ellişer altmışar eşkıya hudud aşıp İslamın hayvanlarına ta'addî ve ahâli-i matbaayı ihlâl tasaddî ederek Malvi Küplerine leylen inip ahâliyi efkâr-ı fâsidederine yudurmakta ve bağıteten merâkiz-i askeriye üzerine hücum olunmasını tertip etmekte olduklarını

Kandiye kaymakamı İzzetli Reşit Efendi'ye ihâfe suretinde sırran haber verildi. Bunun üzerine efendi-i mûmâileyh yerli muvazzafı askerinden üç yüz kişi kadar istihsâb ile Perşembe günü Viliso karyesine varıp orada bir iki dul karıdan başka kimse göremediği gibi civarda buunan köylerde dahi ferden feride görmedi. Gece icap eden yerlere nokta dizip mezkur Viliso karyesinde beytûtet ve ertesi Cuma günü istiknâh-ı hal için Suru nam mahalle kadar bir cânib-i asker ile ale's-seher azîmet eyledi. Avdetinde Vilison'un etrâf ve iknâfında kâin tepeleri yerli ve ecnebîden mürekkeb üç bayrak altında dört binden mütecâviz eşkıya ile mâl âmâl buldu. Bu eşkıya askerimizin o vakit killetini ve kendilerinin kesretini görüp kurşun yağdırmaya ibtidâr eyledikleri cihetle asâkir-i mezkûre tarafından mukâbele olunarak saat beş buçuğa kadar şiddetlice muharebe olundu.

Asker-i İslâm hücumâtu-ı şîrâne ile eşkıyayı dağıtıp hayli mesafe takip ettiler ise de merkez-i eşkıya olan Anuya civarından daha ol kadar haşerât toplayarak yine gelmiş ve askere yüklenmiş olduklarından tekrar harp kızışıp Kandiye'de bulunan fırka kumandanı Mirlivâ saâdetli Arif Paşa'ya biraz kuvvet irsâli ve Çatalköy mevki'î kumandanı Mısır miralay izzetli Raşid Bey'e dahi bir tabur asker Asbali kaymakam mûmâileyh tarafından ihbar olduğunun paşa-yı müşârünileyh erkân miralay izzetli Şevket Bey'le bera ber iki bölük asker ve yerlilerden muvazzaf ve gönüllü bin beş yüz nefer ile Viliso cânibine hareket ve beri taraftan mûmâileyh Raşid Bey dahi bir topla bir tabur askeri müstashiben mevki-i harbe azîmet eyleyip ikisi de muharebenin şiddeti vaktinde yetişmiş. Bu asker ile mevcudun kuvveti artmış olduğundan birlikte seyf-i cihat imal ve eşkıya pâymâl edilerek Gunus silsilesi vasatına kadar takip olundu. Bu muharebede eşkıyadan otuz ve daha ziyâde telefât vuku bulunduğu misillü altmış yetmiş kadar dahi yerlilerden on dokuz mecruh ve beş şehit düşüp asâkir-i şâhânenen yalnız beş nefer yaralandı..." (Tasvir-i Efkâr, 2 Mayıs 1867:1). Meydana gelen bu muharebede Osmanlı askerlerinden 7 kişi daha şehit oldu. Bu şehitlerden Mustafa isimli askerin, Giritli asilerce kolunun çıkarıldığı ve kafa derisi dahi yüzülerek şehit edildiği haberi basında yer aldı (Tasvir-i Efkâr, 2 Mayıs 1867:2).

Esasen Mustafa Nail Paşa'nın aldığı önlemlerin esas ı ihtilalden yirmi-otuz yıl önce Girit'te vali olarak görevde bulunduğu sırada ortaya çıkan ayaklanmalarda kullandığı tedbirleri barındırıyordu. Bu tedbirin mantığı Girit Adası'nda bulunan Hristiyanların, ayaklanmalarda yek-vücut hareket ettiklerini ve bu durumda yapılması gereken müdahalenin, buldukları yerleri ateşe vererek ayaklanmalarını sonlandırma esasına dayandırılıyordu. Geçmiş zamanlardaki ayaklanmalarda, Avrupalı devletlerce yapılan müdahalenin etkisi ile şimdiki fiili yardımları arasında farklılıklar vardı. Bir defa Avrupa'nın genel siyaseti farklılaşmıştı. Girit Sorunu'nda olduğu gibi, Osmanlı sınırları içerisinde ırkçılık ve milliyetçilik adı altında ortaya çıkan ayaklanmalara arka çıkmakta ve isyancılara koruyuculuk yapmaktaydı (Beyhan, 2011:152).

2.6. Gerilla Savaşı'nda Deneyim Ömer Lütfi Paşa'nın Giritli Asilerle Mücadelesi

Osmanlı Devleti Mustafa Naili Paşa ile istenilen sonucu alamayınca devletin o zamanki en iyi generallerinden Ömer Lütfi Paşa'ya Girit'te tekrardan asayiş düzenlemesi için görev verildi (Atabaş, 2011:42-43). Ömer Lütfi Paşa Karadağ ayaklanmasında mücadele etmiş ve bu ayaklanmayı başarı ile sonlandırmıştı. Ömer Lütfi Paşa Gerilla savaşının nasıl sonlandırılacağı hakkında deneyimliydi. Paşa kuvvetlerini iki gruba ayırdı ve zaman kaybetmeden asilerle mücadeleye başladı (Karal, 2003:27). Ömer Lütfi Paşa bu mücadelesinde asileri Laşit'te zor duruma düşürdü. Ömer Lütfi Paşa'nın asilerle geçen mücadelesinde ki başarısı Avrupalı büyük güçlerin tepki göstermesine neden oldu. Sözde Ömer Lütfi Paşa Girit 'te meydana gelen isyanı kontrol altına alırken Hristiyanları katlediyordu (Cengiz,1999:41).

Osmanlı basınında geçen bir haberde ise Ömer Lütfi Paşa Girit Adası'na daha öncesinde gönderilseydi. Ada'da ne isyan kalırdı ne de Osmanlı Devleti bu isyan için mali zarara uğrardı diye bahsedildi (Hürriyet, 10 Ağustos 1868:4). Ömer Lütfi Paşa isyancıların Ada'dan uzaklaştırılması konusunda alakadar iken yabancı konsoloslarda, Yunanlıların kışkırtmasıyla Ada'dan tamamen uzaklaşmak için sahillere gelen Hristiyan aileleri üzerinden Osmanlı Devleti'nin hareketini kendi lehlerine çevirerek beylik gemileriyle Yunanistan'a götürmeye başladılar (Atabaş, 2011:42).

2.7. 1866 Girit İsyanı'nda Avrupalı Büyük Güçlerin Genel Politikası

1866 Girit İsyanı sırasında Avrupalı büyük devletlerin yaşanan gelişmeler ile yakından ilgilenmesi bu isyanı uluslararası bir problem durumuna getirdi (Gümüş, 2016:28). Avrupalı büyük devletlerden Rusya, İngiltere, Fransa'nın Girit İsyanı'nda ki genel politikası aşağıda bahsedildiği gibidir.

2.7.1. Rusya

Çar I. Petro ile başlayan reformlar dönemi sonrası ortaya çıkan yeni Rusya hem Batılı büyük güçlerle hem güneyindeki komşuları ile hem de doğusundaki devletlerle karşı karşıya geldiği gibi bu devletlerle fazlasıyla savaştalı ilişkiler

(yoğun bir diplomasi, savaşlar, antlaşmalar, ekonomik ilişkiler vs.) gerçekleştirmek zorunda kaldı (Doğan, 2017:104).

Resmi dış politikasını Akdeniz'e doğru yönelten Rusya, Osmanlı Devleti'nin Balkan ve Akdeniz'deki kara parçasında etkin olmak istedi. Ve buralarda yaşayan gayrimüslim halkı da etkilemeyi başardı (Karan, 2006:74). Rusya'nın Balkanlar'daki ve Güneydoğu Avrupa'daki bilinen siyaseti düşünülünce de (Adıyeye, 1994:226-227). Girit Sorunu'nu Rusya'nın Politikası doğuruyordu.Görünürde Girit İsyanı Rumların silahlanıp dağa çıktıkları günden itibaren başladı gibi düşünülse de . “...*Bu yangının kundağı on beş seneden bu zamana kadar koyulmuş ,ve idare-i cairenin müsaade-i bî kaydânesi ve Rusya ilkât-ı müstemiresi ile körüklene körüklene ,sine sine yanan ateş bundan iki sene evvel birden bire meydana çıkmıştır...*” (Hürriyet,14 Eylül 1868:4). Nitekim Girit ayaklanmasını kışkırtıcılarından birisi Rusya idi (Tasvir-i Efkar,4 Eylül 1866:2).

Rusya Devleti, Girit İsyanı'nda asilere ekonomik desteğini de gizlemeden yapmıştı. İstanbul'da bulunan Rus elçisi İgnatiyef Petersburg, çekinmeden Girit ayaklanmacılarına destek olunması talebinde bulunuyordu. Bu talep doğrultusunda 1866 Eylül ayında General Edmiral adlı bir Rus gemisi ile Girit'e yardım için gönderildi. 19 Ocak 1867 senesinde ayaklanmacılara tahıl alınması için de 50.000 ruble verildiği bildirildi (Ünsal, 2009: 40-41). Rusya hız kesmeden Girit sularında bulunan gemisi ile isyancıları Peraya götürerek yardımlarına devam etti. Rusya'nın bu Yunan aleyhtarı çalışmaları Osmanlı hükümeti tarafından protesto edilmesine neden oldu (Muhbir , 24 Ocak 1867:2).

Rus Başbakan Prens Gorçakof ise Girit İsyanı için Türk elçisine yaptığı izahta Ada'nın Yunanlıların olması gerektiğini ve Girit Adası'nın Osmanlı Devleti için umutsuz bir durumda olduğunu ifade etti (Değirmenci, 2013: 308). Rusya İstanbul elçisinin ise Girit Adası'nın Yunanistan'a verilmesi için Osmanlı Devletine bir uyarı gönderdiği basında yazıldı (Muhbir ,6 Mart 1867:4). Nitekim bütün Avrupa devletlerinden ziyade Yunanistan'ın isteğini yerine getirmeye çalışan Rusya'ydı (Tasvir-i Efkar, 4Ekim 1867:2).

Bu gelişmelerin ışığında Rusya'nın 1866 Girit İsyanı için oluşturduğu siyasette Giritli asileri ve Yunanlıları olayların gelişiminden itibaren desteklediği

gibi Ada'nın Yunanlılara ilhak edilmesi konusunda da sık sık Avrupalı devletlerle iletişim halinde olduğu görüldü. Ruslar bu temaslarında Ada'nın tamamen Yunanlılara bırakılması için geçerli nedenler ortaya sunarak Yunanlıları haklı gösterme çabası içerisinde bulundular.

2.7.2. İngiltere

İngiltere Paris Antlaşması'nı (1856) takiben yakın doğu politikasında herhangi bir değişiklik yapmadı (Bourne, 1963: 250). 1864 senesinde ise Yedi Ada Yunanistan'ın denetimi içerisine girdi. İngiltere'nin buradaki isteği de Akdeniz'de tamamen var olmaktı. Yunanistan'ın Akdeniz üzerinden genişleme stratejisi bu noktada İngilizleri rahatsız etti (Akyay, 2010: 148).

Bu dönemde Girit Sorunu bütün kamuoyunda bilindiği gibi İngiltere Devleti'nce de biliniyordu (Muhbir, 11 Şubat 1867:3). 1866 senesinde Derby kabinesinin Hariciye Nezaretinde bulunan “*Lord Stanley*” Doğu'da meydana gelecek her hangi bir olayın İngiltere'nin Avrupada bulunan batılı komşularını da etkiyeceğinden ve Rusya'nın bu konudaki düşüncelerine karşı olunamayacağından kaygılanıyordu. Bu durumdan dolayı da Girit Sorunu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebası ile çözümleyeceği bir sorun olarak kalmalı görüşünü savunuyordu (Bourne,1963:252). Ayrıca İngiltere'nin Girit ve Yunanistan hakkında Osmanlı İmparatorluğu'na bazı tavsiyelerde bulunduğu dair bir havadisın olduğunu ve Atina'da bulunan İngiltere elçisinin Yunanistan'a bu durumu resmi olarak beyan ettiği basında yer aldı (Tasvir-i Efkar, 27 Eylül 1866 :3).

İngiliz Hükümeti'nin Girit ayaklanmasında Osmanlı Devletini destekleyen sözleri basında şu şekilde yer aldı :

“...Girit İhtilâli'nin Avrupa'nın sair cihetlerinde zuhûra gelen milliyet-i heyecanı âsârı cümlesinden olmak üzere merkez-i intişârı Yunanistan'da olan bir hareket-i milliye ve dîniye rengini almasına bakılınca bunun yalnız ahalsinin şikâyâtından ileri gelmiş bir şey olmadığı ve Türklere isnâd olunan harekât-i vahşiyâne ise ziyadesiyle şüphe götürür bir şey olduktan başka belki bu mukûle hâlâtn Elinozlar tarafından vuku bulduğunun irâ'esi mümkün olduğunu ve Türklerin ellerine düşen üserâyâ insaniyetkârâne muamele eyledikleri muhakkak bulunduğunu ve İngiltere devleti Girit'in Yunanistan'a terkini saltanat-ı seniyyeye nasihat etmeyip buna dahi yalnız Yunan hükümetinin pek hoşnut olunacak surette olmayan ahvâli değil belki devlet-i aliyyenin

hükümetine muzır bir sū-i emsal olmamak için öyle bir nasihatı kabul eylemeyeceği ve bu bâbda kuvve-i cebriye isti'mâli ise İngiltere'nin politikasına elvermeyeceği mütâla'âtı sebep olduğunu...” (Tasvir-i Efkar, 20 Şubat 1867:4).

İngiltere, Girit Sorunu'nda tamamen stratejik bir yol izlemekteydi. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu olumsuz gelişmeler için önlemler almaktadır. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'na Girit'te Hristiyan bir valiyle beraber Lübnan'daki yönetime benzer bir idare meclisi atanmasının gerekli olduğunu önerdi. İngilizler bu önerilerle olası bir Fransız-Rus ittifakına önlem almak istedi. Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin bu önerisini dikkate almadığı aşıkardı. Osmanlı Devleti'nin bu tavrı İngilizlerle Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkileri etkilemedi (Ünsal, 2009:41).

İngiltere, Girit'in Yunanistan'a verilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na bir öneride bulunduğuna dair bir söylentinin basında yer aldığı görülmekteydi (Tasvir-i Efkar, 24 Eylül 1866:3). Nitekim İngiltere Devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun tabi sınırlarını muhafaza etmeyi Yunanistan'ın gelişmesine tercih etti. İngiltere, Rusya'nın birlikte hareket etmeleri gerektiği teklifini kabul etmezken, her ülkenin, topraklarında gelişen bir başkaldırıcıyı zor kullanarak durdurma hakkının olduğunu ve bu haktan Osmanlı Devleti'nin de faydalanması için yardımcı olunması gerektiğinin altını çizdi ve “*Asilerin sevdasına sempati anlamına gelebilecek bir itidal tavsiyesinde bulunmak için vakit henüz gelmemiştir*” beyanında bulundu. İngiltere'nin bu düşüncesi Girit Adası'nda bulunan Rum eşkıyaları ve Yunanlıları fazlasıyla bir çıkmazın içerisine düşmelerine sebep oldu (Ünsal, 2009:41).

Esasen İngilizlerin bütün gayesi, Karadeniz'deki Rus deniz kuvvetini bitirmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi ve güçlenmesine olanak verilmeden, Rus problemini çözüme ulaştırmaktı. Daha sonra ise kendi çıkarlarına daha yakın sınırlarda bulunan Balkanlar'ın sorunlarını öncelikli bir durum olarak göstermekti. İngilizlerin bu noktada en önemli amacı Rus deniz gücünü etkisiz hale getirmektir (Şahin, 2006: 235).

Çünkü Süveyş Kanalı'nın inşası yakında tamamlanınca Hindistan, güzergahı yönünde mühim bir durak görevi gören Girit'in önemi daha da fazla olacaktı. Bu nedenden dolayı Rusya'nın denetiminde olacak Yunanistan'ın Girit'i

almasına İngiltere hükümeti olumlu yaklaşmazdı. Yunanistan'ın Girit'i kendi sınırlarına dahil etmesi demek, Rusya'nın Akdeniz'e rahatlıkla girmesi anlamına geldiğinden bu durum İngiltere'nin siyasetine tamamen tersti (Cengiz, 1999:31). İngiltere hükümeti genel olarak 1866 Girit İsyanı'nda Osmanlı Devleti'ni destekleyen bir politika sergiledi ve Girit Sorunu'nun diplomatik ilişkilerle çözülmesini de kendi çıkarları açısından daha elverişli buldu (Gümüş, 2016:30-31).

2.7.3. Fransa

Fransa hükümeti, Osmanlı Devleti ile dost geçinmeyi istemekle beraber Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki varlığından hoşnut olmadıklarını da dile getiriyordu (Özkan, 2009:64).

Fransa, Girit İsyanı'nın yaşandığı anda III. Napoleon ile milliyetçi hareketlenmelere desteğini sürdürdüğü söylenebilirdi. Ayrıca III. Napoleon Girit İsyanı'ndan birkaç sene önce Osmanlı İmparatorluğu 'na yönetimde yeteneği olmayan çağın gerisinde kalan bir devlet olarak tanımlamıştı (Pınar, 2008:6). III. Napoleon'un bu ifadeleri Girit için Osmanlı lehine karşı bir yaklaşım sergilemesinin zeminini hazırlamada önemli katkıda bulunmuştur (Pınar, 2008: 8).

Fransa Girit Sorunu'yla alakalı yaşanan gelişmelerle yakından ilgilendi (Karan, 2006: 72). Fransa Devleti Girit İsyanı'nın çözüme ulaşması için Avrupalı büyük güçlerle ittifak içinde olmaktan da çekinmedi (Tasvir-i Efkar, 29 Nisan 1867:1). Osmanlı basınında ise Fransızların Girit için elçilerini sık sık İstanbul'a gönderdiği yer aldı (Muhbir, Ocak1867:3).

Fransızların Osmanlı Devleti ile görüşmelerinin tek boyutlu olmadığı aşikardı. Fransa Hariciye Nazırı'nın Girit Sorunu için Paris'teki Yunanlı elçiyi yanına çağırması ve Yunan Devleti'nin Girit Sorunu'na tarafsız olacağını ümit ederken aksi durumun ansızın meydana çıkmasını beğenmemiş olduğunu beyan etmesi basında yer aldı (Muhbir, 29 Ocak 1867:3). Ayrıca Fransa resmi gazetesinde Girit'te bulunan Osmanlı askerlerinin Girit'te kan dökmeden isyanı kontrol altına almaya çalışmakta olduğundan da bahsedildi (Tasvir-i Efkar, 10 Eylül 1866:2-3). Basında geçen bir başka haberde ise Osmanlı Devleti'ne karşı

Fransa ile Rusya elçileri Girit'in Yunanistan'a verilmesini tavsiye etmekte ve aynı fikirde oldukları beyan edildi (Tasvir-i Efkar, 8 Nisan 1867:2).

Bu haberler doğrultusunda Fransa hükümeti Girit Sorunun'da Yunanistan'ı bir nevi desteleyip bir nevi desteklemiyordu. Fransa'nın izlediği bu politika münakaşa konusu iken Fransa'nın Girit Sorunu'nda Yunanlılara desteğini söylemler ile ifade ettiği ancak eylemsel bir yardıma muhalif olduğu söylenebilirdi. Fransa izlediği bu politika ile hem Yunanistan'a hemde Rusya 'ya yakın gibi görünüyordu. Hem de İngiltere ve Osmanlı ile tamamen zıt düşmek istemiyordu. Fransa'nın 1866 Girit İsyası'nın da Rusya ve İngiltere'nin net politikasına karşın genel olarak değişken bir politika izlemesinde Napoleon'un değişken kişiliğe sahip olması idi (Karabulut, 2008:87-88). Fransa'nın Girit için değişken bir politika benimsemesinin diğer nedeni ise “ *Batı'da Alman tehlikesi Doğuda ki Rus nüfusu ve İngiliz nüfusu ile rekabet halinde* ” olmasıydı (Karabulut, 2008:87-88).

2.8. 1886 Girit İsyanı'nda Müslümanlar İçin Düzenlenen İanelere Genel Bakış

İane kavramı Kamus- i Türki sözlüğünde hayır için, genel bir iş için ya da hasta ve ihtiyaç sahibi kişilere verilen ve biriktirilen akçe: iane akçesi, iane defteri, iane askeriyesi adı altında geçmektedir (Sami, 2011:1006). Sözlük anlamı kısıtlı olmakla beraber iane sözcüğü 19. yy. Osmanlı toplumunda büyük bir etkinlik alanını kapsamaya başlamıştı (Özbek, 2013:255-256). İane kavramının Osmanlı kamuoyunda algılanışında, bilhassa 19. yy.'ın ikinci yarısından sonra, mecburi ve gönüllük arasındaki sınırların netliğini bir süre sonra yitirdiği söylenebilirdi (Gök, 2007:1-2).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem veren Osmanlı Devleti'nde (Karataş, 2015:17) Girit İhtilali ve bunun gibi benzer karışıklıklar olduğu biliniyordu (Tasvir-i Efkar, 23 Şubat 1867:1). Girit'te millet, devlet, vatan ve memleketi uğruna kendisini feda eden fakir ve ihtiyaç sahibi olan Müslüman vatandaşlar bulunmaktaydı (Tasvir-i Efkar, 20 Mart 1867:3-4). Rumlardan ve Yunanlılardan gördüğü zulüm ve tehditten dolayı can ve mallarının zarar gördüğü de herkes tarafından görülüyordu.

Artık zor durumda olan Ada halkının sorunlarına çağre olmak için ianeden başka çıkar yolun kalmadığı düşüncesi hakimdi (Tasvir-i Efkar, 27 Şubat 1867:2). Giritli Müslümanların mağduriyetlerini hızlı bir şekilde gidermek için iane akçesi toplanmakta olduğu ve Müslüman tebaanın, Devlet-i Aliye'den olan her milletin Osmanlılara yardım için birleşme kararı aldığı kamuoyuna duyuruldu (Muhbir, 2 Mart 1867:2). Bu çağrı doğrultusunda Londra'da Giritliler için iane toplanmakta olduğu bildirildi (Muhbir, 15 Ocak 1867:2). Hatta Girit Müslümanlarına yardım için Osmanlı Yahudi milleti hahambaşısının dahi İsrail gazetesi yazarının teşvikleriyle iane defteri açtığı basında yazıldı (Muhbir, 8 Mart 1867:2).

Girit halkı için toplanan ianeler günden güne aşama kat etmekteydi (Muhbir, 25 Şubat 1867:1).Görünen o ki Giritli Müslümanlara her millet kendi imkanınca yardım toplamaya çalışıyordu (Muhbir, 2 Mart 1867:2). Giritli Müslümanlar için düzenlenen yardımlar genellikle nakit dışında zorunlu temel ihtiyaçları karşılamaya yönelikti (Muhbir, 15 Ocak 1867:2). Toplanan yardımlar ise öncelikle hasta, muhacir veya kadınlara veriliyordu (Muhbir, 5 Mart 1867:1). Girit mağdurları için toplanılan gıda ianeleri ihtiyaç sahiplerine genellikle gündelik yarımşar kıyye un ile altışar buçuk dirhem tuz şeklinde veriliyordu (BOA. A. MKT. MHM. 386/77/2)⁴.

Basın iane haberlerine detaylarıyla yer verirken, halkı yardım faaliyetlerine teşvik için de çalışmalar yaptı. “...dünyada en büyük, en şerefli, en mukaddes, en mübeccel hikmet Girit muhacirini gibi felaket-zedegan insaniyetin istimedine yetişmekten ibarettir...” Bu gibi yazılar ile çevreye, insanlığa faydalı davranışlar kazandırılması amaçlandı (Karan, 2006: 44).

Girit için düzenlenen yardımlar halk tarafından fazlasıyla ciddiye alındı. Gönderilen yardımların eksik tarafları kimi zaman gazetelerde eleştirilerek ihtiyaç sahiplerine daha iyi destek olunması için yol gösterildi. Bu duruma örnek ise Muhbir gazetesinde yayımlanan şu yazıydı:

⁴ “Sâye-i adâletvâye-i hazreti pâdişâhide eşkiyadan istimân eden karâ ahalisine sağîr ve kebîr ale'l-umum nefer başına yevmiye yarımşar kıyye un ile altışar buçuk dirhem tuz verdirilmekte kendileri her suretle hüsn-i idare olunmakta olduğu halde leffen takdim kılınan Muhbir'in rüsumdan alıp neşr eylediği tahrîrât-ı mahsûsada be her nüfusa üç günde bir kez yarım kıyye un verildiği gösterilmiş...” (BOA.A.MKT.MHM.,386/77/2).

Muhbir gazetesi üzerinden Girit'e gidecek olan yardım için büyük ve önemli bir kişi tarafından yayımlanan bir uyarıdır:

“Pazartesi günü on beş bin nüsha çıkarıp bunun hâsılâtı içinden masârif-i vâkıası çıkarıldıktan sonra bâkisini siz kendiniz alıp Girit'e götürerek zarardide olan ahâli-i müslimeye taksim edeceğinizi 24 Numaralı Muhbirde okuduk. Pek güzel hizmet. Fakat bunda pek çok beyhûde tekellüfât ve mahzûrât olduğunu ihtar ederim.

1- On beş bin nüshayı acaba bir günde çıkarabilecek misiniz?

2- Bunca nüsha için kağıt vesair masârif pek çok olup bundan gelecek noksâniyet ise iâne olunacak fukarâya râci'dir.

3- Mesela ben o fukarâya yüz kuruş iâne etmek istediğim halde yüz nüsha Muhbir alıp ne yapayım. Okumak için bir nüshası lazım. Bâkisinin âdi kağıtan ne farkı var. İşte bu doksan dokuzu beyhûde masârif değil mi ?

4- On beş bin nüshayı eğer siz satamaz iseniz iâne edeyim der iken beyhûde zarar ve ziyana uğrayacağınız derkâr ve sizin ziyânınız ise bütün bütün israf demek olup fukarâya bir faidesi olmayacağı âşikardır.

5- Elbette bu türlü îânenen taşralarda olan müşterilerinizi dahi mahrum etmeyeceğiniz zâhir olmakla bir nüsha göndereceğiniz müşteriye ellinüsha gönderdiğiniz halde ne kadar posta masârifî olacaktır. Bu zarar ise yine fukarâya aittir...” (Muhbir, 2 Mart 1867:1).

Muhbir gazetesi üzerinden Giritli mağdurlara toplanılan yardımların eksik tarafları eleştirilirken farklı yardım girişimleri ile de gazetenin hayırseverliği kamuoyuna örnek oluyordu. Muhbir gazetesinin Ada'da bulunan Müslümanlar için devam eden bir başka yardım kampanyasını ise aşağıdaki tablodaki gibiydi.

Zarar gören Müslüman yoksullarına iane olunmak üzere yarınki gün beş bin adet çıkaracağımızı ilan ettik. Bunlar 7 boy idi.

Tablo 2.1. Muhbir Gazetesi Üzerinden Giritli Müslümanlara İane Kampanyası

	Adet
İkişer Liralık	0100
Birer Lira	0300
Yarım Lira	0400
Onar	1000
İkişer	1000
Yirmişer Kuruş	1200
Beşer	1000

Kaynak: (Muhbir, 3 Mart 1867:1).

“Bu nüshalar herkesin yedinde ilm-ü haber gibi olacağı cihetle yevm-i mezburda matbaamızı teşrif buyurup hesaba bakan zevata teşekkür edeceğiz”
(Muhbir, 3 Mart 1867:1).

Muhbir gazetesi iane kampanyalarına destek vermek için farklı bir girişimde daha bulunarak 28. Sayısını özel sayı olarak çıkartarak gazetenin giriş kısmında şu ibareye yer verilmişti:

Bu pazartesi günü çıkarılan nüshaların gelirini bizzat kendim Girit’e götürüp Müslüman vatandaşlara vereceğim ve bu gazeteden iane için alan kişilerin isimleri gazetede ilan olacaktır (Muhbir ,4 Mart 1867:1).

Girit Müslümanlarına yardım hususunda basında yer alan bir başka yazı da ise, Girit’te zarar gören Müslümanlar için için kıraathanemiz de *“Zilkade’ nin 12, pazartesi gecesi saat 1’den 4 ”*kadar yardım toplanacağı yazmaktaydı (Tasvir-i Efkar, 10 Mart 1867:1). Osmanlı vatandaşlarının, Giritli Müslümanlar için imkanlarının sınırlarında ellerinden ne geliyorsa yapmaya kararlı olduğunu, yerel bir kıraathanede dahi iane toplanılmaya çalışılmasından anlamaktayız.

Girit meselesi hakkında hassas olan Türk kamuoyu Girit’teki Müslüman vatandaşlar için oluşturulan yardım etkinliklerine desteklerini göstermeye devam

ediyordu (Karan,2006:49).Bu defada Tasvir-i Efkar gazetesinde Giritli Müslümanlar için iane kampanyalarında yer alan Müslüman tüccarların adları, iane akçesi miktarları yayımlanarak halkın yardımlara katılımı artırılmaya çalışıldı. Bu durumu ifade eden tablo aşağıdaki şekildeydi:

Osmanlı Müslüman tüccarının iane komisyonu tarafından gelen pusuladır. Cumartesi ve pazar günleri cemiyetimize gelen iane parası aşağıda olduğu gibi beyan olundu.

Tablo 2.2. İane Akçesi Veren Osmanlı Müslüman Tüccarların İsimleri ve İane Akçe Tutarları Listesi

Kuruş		
	Kandiye sergerdesi sabık Rif'atlı Şerif Ağa	
0052	Asmaaltı'nda tüccardan Giridi Kalıpsız oğlu Sadık Ağa	
315	Tüccar-ı ayriyeten keresteci Hacı Ali Efendi	
0115	Asmaaltı'nda tüccar-ı hayriyeden Rüstem Efendi	
3360	Ebniye dairesi canibinden	
0341	Mustafa Muslihiddin Mahallesi ahalisinden	
0052	Mısır Aziziye kumpanyası hademelerinden Salih Efendi	
0052	Mısır çarşısında El-Hac Hafız Ahmet Efendi	
0021	Matbaa-i âmire müretteplerimden Şafi'i Selim Efendi	
0015	Tüccar-ı hayriyeden İzmir'i Ömer Efendi	
0052	Hamleci Mustafa Ağa	
0052	Baltacı Hasan Ağa	
0010	Demirci İbahim Ağa	
0021	Kahveci Ahmet Ağa	
0063	Kapan-ı Dakik'te Ali Ağa	
0042	Trabzon İbahim Şevket Efendi	
0157	Balkapanı tüccarından Osman Ağa	
0157	Balkapanı tüccarından Ali Efendi	
0105	Balkapanı tüccarından Bazargan Dobraviç	
015	Balkapanı ittisainde Yağcı Mustafa Efendi	
0105	Kezalik Yağcı Hacı Ahmet Ağa	
0105	Kezaik Yağcı Hacı Raşit Efendi	
0052	Kezaik Yağcı Küçük Hasan Efendi	
0021	Kezalik Süleyman Ağa	
0210	Balkapanında tüccar-ı hayriyeden Rıfat Efendi	
0052	Balkapanı ittisainde Ömer Ağa	

Kaynak: (Tasvir-i Efkar , 24 Mart 1867:1-2).

Tablo 2.3. İane Komisyonu Tarafından Gelen İane Akçesi Veren Osmanlı Müslüman Tüccarların İsimleri ve İane Akçe Tutarları Listesi

200	Ticaret müfettişi faziletli Agah Efendi
300	Kezaik reis-i-i evveli saadetli Mehmet Bey
200	Divan-ı istinaf reis-i sanisi saadetli Ömer Efendi
150	Mahkeme-i ticaret üçüncü meclis reisi izzetli Yusuf Efendi
100	Başkatip izzetli Raşit Efendi
150	Komite reisi izzetli İsmail Bey
250	Azadan izzetli Ali Hilmi Efendi
50	Mektubi odası mümeyyizi izzetli Emin Efendi
50	Azadan rif'atlı Rıfat Bey
100	Azadan izzetli Salih Bey
50	Azadan rif'atlı Ahmet Kamil Efendi
100	Komite azasından fütüvvetli Hasan Efendi
50	Birinci meclis mümeyyizi Edip Efendi
50	İkinci meclis mümeyyizi Rasim Efendi
50	Üçüncü meclis mümeyyizi Mehmet Tevfik Efendi
100	Divan-ı istinaf zabıt katibi rif'atlı Aziz Efendi
50	Zabıt katibi fütüvvetli Rafe Bey
100	Birinci meclis birinci zabıt katibi rif'atlı Ali Şevki Efendi
40	Zabıt katibi meveddetli Abdülkadir Efendi
60	İkinci meclis zabıt katibi Mehmet Bey
30	Zabıt katibi Asım Bey
50	Komite zabıt katibi Hayri Efendi
Toplam	2280

Kaynak: (Tasvir-i Efkâr ,10 Nisan 1867:2-3)

Girit Müslümanına iane toplaması için Tasvir-i Efkâr gazetesinin 483 sayısında da bazı önemli hatırlatmalar yer aldı (Tasvir-i Efkâr, 16 Mayıs 1867:1). Tasvir-i Efkâr gazetesi yardım konusundaki önemli hatırlatmalarının yanında Girit İane Komisyonunun başarılı iane toplama çalışmasını da 487 sayısında aşağıdaki şekilde yer verdi:

Tablo 2.4. Asma Altında Girit İane Komisyonu Tarafından Gelen Varaka

Tüccardan Şamlı Hamit Efendi	021
Tüccardan Alaiyeli Şerif Efendi	105
Tüccardan Hasan Amir Efendi	105
Taşcızade Hacı Ahmet Efendi	105
Dördüncü Ordu-yu Hümayunun Lazıme-i Tekmili	303
Trabzon Karantinası memurlarıyla mülhak iskeleler memurları	310
Nizamiye jurnalinde mukayyed Faik Efendi	020
Oda-i Mezkurda Hacı Şevket Efendi	010
Efendi-i Mumaileyhin Hemşiresi Hacı Hanım	100
Toplam	1079

Kaynak: (Tasvir-i Efkâr, 30 Mayıs 1867:1-2).

Gazetenin 'nin yazdığı haberler doğrultusunda “ *Girit Adası'nda eşkiyadan bıkan kara ahalisine...*” (Tasvir-i Efkâr, 6 Haziran 1867:2). ve fazlasıyla müşkül durumda olan Girit Müslümanlarına ihtiyaçlarını karşılamak için Türk kamuoyunun sergilediği destek dışında yabancı ülkelerden de farklı şekillerde yardımlar geldiği görüldü.

2.8.1 1866 Girit İsyanı'nda İsyancılar İçin Düzenlenen İanelere Genel Bakış

Giritli isyancılara Hanya'dan iane yoluyla para veriliyordu (Tasvir-i Efkâr ,21 Mayıs 1866:1). ve asilere iane amacı ile İngiltere'de dahi bir cemiyet oluşturulduğu cemiyetin Atina'da bulunan şubesine para yardımı yapıldığı Avrupa gazetelerinde görüldü (Muhbir, 3 Ocak 1867). Londra'da ve Avrupa'nın başka ülkelerinde olduğu gibi Girit asilerine yardım toplanılması için Almanya ile Prusya'da da birer komite oluşturulmuştu (Muhbir, 29 Ocak 1867:4). Hatta

yabancı devletlerin Giritli asilere yardım göndermek için bir vapur dahi kiraladığı söyleniyordu (Muhbir, 9 Şubat 1867:4).

Giritli asiler için kuşkusuz en fazla yardımda bulunanların Elinozlar (Yunan) olduğu Tasvir-i Efkar Gazetesinde aşağıdaki şekilde ifade edildi :

“...Girit meselesinde devlet-i aliyeye Yunan palkaryalarından başka muâriz bulunamayacağını 423 numaramızdaki bend-i mahsusta beyan etmiştik. İşte mesele-i makrûn hitâm oldu ve her devletin mesleği meydana çıktı. Vâkiâ Elinozlardan başka hiçbir devlet tarafından eser-i husûmet görmedik. Elinozlar ise Girit eşkıyasına mâlen ve bedelen ellerinden gelen muâvenetini icrâ ettikten başka politikaca endişeyi davet edecek bazı âsâr dahi gösterdiklerinden birkaç gün evvel Bâb-ı Âlî’den düvel-i hâmiyeye Yunan aleyhinde bir şikâyetnâme gönderilmiştir” (Tasvir-i Efkar, 8 Ocak 1867:3). Yunan komitesi Girit İsyancılarına yardım için Şire’de toplanıyor ve gerekli olan parayı Avrupa ‘da bulunan Rum ticaretinden iane vasıtasıyla temin ediyordu (Hürriyet, 7 Aralık 1868:3). Gelişen olaylarda şüphesiz Yunanistan’ın etkisi vardı (Tasvir-i Efkar, 7 Eylül 1866:2).

Nitekim Hristiyanlarda Girit’te yaşanan isyan nedeniyle fazlasıyla rahatsızdı (Tasvir-i Efkar, 24 Ağustos 1866:2). Ada’yı ayaklanmalar yüzünden terk etmek zorunda kalan Girit’ten Atina’ya sığınan Hristiyanlar da vardı. Bu Hristiyan aileler için gittikleri yerlere yerleştikten sonra geçimlerini sağlamak için iş buluna kadar en az 14 bin İngiliz lirasına ihtiyaçlarının olduğu kamuoyuna bildirildi. Bu durumda Londra’da bulunan Rum tüccarların aracılığı ile 7 bin lira büyük baloda 270 bin frank, Odessa Yahudileri tarafından 18 bin kömür ve şehirde ki tiyatrodaki 16 bin frank toplandığı basında yazıldı (Muhbir, 29 Ocak 1867:4). Hristiyanlar ve asiler için yardım toplanılması Türk kamuoyunu harekete geçirdi.

“ *Girit’ te Müslümanlar yok mudur?*” Sorusu soruldu. Girit’te ki Müslümanların ne derece zarar gördüğünü ve ne kadar acınacak halde olduklarını söyleyerek Türk basını sitemde bulundu (Muhbir, 21 Şubat 1867:1).

Nitekim Girit Adası’nda yaşayan Müslümanların ve asilerle mücadele halinde olan Osmanlı askeri yakaladıkları esirlere fazlasıyla merhamet gösterdiği biliniyordu (Muhbir, 2 Mart 1867:1). Fakat aynı durum isyancılar tarafından sergilenmeyerek Ada’da zarar gören Müslüman halka ve Osmanlı askerlerine fazlasıyla kötü davranıldığı görüldü.

Basında yer alan zor durumda olanı öldürmek gerçekte Yunanlılara yakışır (Hürriyet, 19 Ekim 1868:6). İfadelerinden de anlaşıldığı gibi asilerin insanlıktan uzaklaşan yaklaşımlarına karşı diğer devletlerin yaşanılan bu durumu desteklercesine yardım göndermesi ise basına sık sık yansdı. Osmanlı Devleti bu olumsuz gelişmelerin sıkı takipçisi olarak isyancılara gelen yardımlara haklı olarak fazlasıyla tepki gösterdi. Müslüman halkın da zor durumda olduğunu dile getirerek isyancılara düzenlenen iane faaliyetlerinden dolayı yaşadığı tedirginliği Avrupalı büyük güçlere diplomatik girişimlerle ve basın yoluyla sık sık anlatmaya çalıştı.

2.9. Yunan Vapuru Arkadi'nin Yakalanması

Osmanlı Devleti Giritli asilere gelen yardımların son bulmasını istiyordu. Bu düşünce doğrultusunda Girit mevkiinde bir abluka kararı aldı (Ünsal, 2009:43). Girit meselesinin başlangıcında Ada'ya gönderilen Osmanlı gemileri Yunan korsan gemilerinin fazla olmasından dolayı mevcut sayısını arttırmıştı. Bu dönemde donanmanın başına Ferik Mustafa Paşa getirilmiş ise de ,Ada'da istenilen başarıyı gerçekleştirmediği için yerine Ferik İbrahim Paşa ve ardından Vesim Paşa Osmanlı donanmasının başına getirildi (Beyhan ,2011:152).

Özellikle Yunan korsan vapurlarından Arkadi Vapuru Girit Adası'na asi taşıyordu (Tasvir-i Efkar, 20 Mayıs 1867:2). Arkadi Vapuru Girit'e asi taşımasının yanında asilere yiyecek ve cephanede getiriyordu (Cengiz, 1999:42). Girit Adası'na doğru ilerleyen Barut ve yiyecek yüklü Arkadi uzaklardan belirdi. Arkadi Vapuru İzzeddin Vapuru'nu gördüyse de bu durumu fazla önemsemedi. Zira Arkadi Vapuru 6 adet büyük top taşıyordu ve satte 18 mil hız yapabiliyordu. İzzeddin Vapuru Arkadi'den daha küçük bir vapurdu (Tengüz ve Pala,1995:66). En önemlisi de Arkadi Vapuru tecrübeli kaptanların elindeydi (Nutku ,1997:26).

Arkadi Vapuru getirdiği savaş gereksinimlerini indirmek üzere Girit'in Ayı rumeli sahiline yakınlaştığı anda, o bölgenin güvenliği ile sorumlu “*İzzeddin Vapuru*” süvarisi Hasan Beyce bu durum tespit edildi. O anda Yunan korsan vapuruna ateş açıldı. Arkadi Vapuru uzaklaşmaya çalıştı (Beyhan, 2011:152). Basında ise “*Arkadi*” isimli Yunan Vapuru'nun zapt edildiği haberi ağızdan ağıza dolaşsa da aslı olmadığı beyan edilip inkar ediliyordu (Tasvir-i Efkar, 13 Nisan 1867:1).

Nitekim Arkadi Vapuru ,İzzeddin Vapuru'nun yoğun takibinden çıkamadı ve sonunda Lakvince sahilinde Arkadi vapuru yakalandı. Vapurun içerisinde bulunan asiler ve kaptan öldürüldü (Beyhan, 2011:152). Daha sonra Arkadi Vapuru'nun içerisinde bulunan toplar alınmış ve vapur ilk olarak Sevde Limanı'na getirildi Arkadi son olarakta İstanbul'a getirildi.Vapurun gerekli tamirata yapıldıktan sonra ise Osmanlı Devleti tarafından kullanılmıştır (Değirmenci, 2013:313).

Bu durumda Yunanlıların , Arkadi isimli vapurlarının ellerinden gitmesi ile artık bütün gücü kuvveti kırılmış oldu (Tasvir-i Efkar, 3Aralık 1867:2). Arkadi'nin ele geçirilmesi ,Girit ayaklanmacıları üzerinde büyük bir tesir bıraktı. Arkadi Vapuru bu dönemden sonra Ada'da meydana gelen her türlü başkaldırının da sembolü oldu (Adıyeke, 1994: 20).

Arkadi Vapuru'nun ele geçirilmesi ile Osmanlı askeri bu kez karaya ayak bastı ve vapurdan atılan güllerin etkisi ile asiler hızlı bir şekilde kaçmaya başladı.Bu kaçışların yaşandığı sırada Osmanlı askerlerinden üç tabur “*Aradna Köyü*” taraflarında ki dağda iki yüz kadar asi ile raslantı sonucu karşılaştı. Burada Osmanlı askeri ve asiler arasında yaşanan ilk karşılaşmada asiler zor durumda bırakılarak perişan hale getirildi (Beyhan,2011: 153).

3. 1866 GİRİT İSYANI'NI SONA ERDİREN GELİŞMELER

3.1. Abdülaziz'in Avrupa Seyahatı'nın 1866 Girit İsyanı'na Etkisi

Arkadi Vapuru'nun ele geçirilmesi ve Giritli asilerin bir kısmının kontrol altına alınması ile beraber Girit Sorunu'nun bittiği düşünülüyordu (Beyhan ,2011:153). Bu atmosfer içerisinde Fransa İmparatoru III. Napoleon “*Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi'nin*” açılması nedeniyle Abdülaziz'i Fransa'ya davet etti (Küçük,1988:180). Bu esnada İngiliz Kraliçesi 'de Abdülaziz' i Londra'ya davet etti. Sultan her iki davete de olumlu yaklaştı (Küçük,1988:180).

Abdülaziz Avrupa gezisi için 21 Haziran 1867 Cuma günü Sultaniye Vapuru ile Beşiktaş Sarayı'ndan büyük bir törenle gönderildi. Sultan, Girit Sorunu nedeniyle Yunanistan ile düşman olunmasına rağmen 24 Haziran'da Mora açıklarından geçti. Abdülaziz 28 Haziran'da Napoliye vardı .Ertesi gün Sultanı Fransa'nın Toulon Lima'nda Fransız donanması görkemli bir şekilde karşıladı.Sultan 30 Haziran'da ise Paris'te III. Napoleon tarafından karşılandı. Bu karşılaşma sonrası Abdülaziz ve III. Napoleon Tuileries Sarayına geçtiler. Abdülaziz daha sonra kendisi için ayrılan Elysee Sarayı'na geçti. Pariste 10 gün bulunan Sultan burada bazı görüşmelerde bulundu ve “*Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi'nin*” açılışına iştirak etti (Köksal, 2003:120).

Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin ana sebebi Fransa İmparatoru III. Napoleon'un Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi gibi algılansa da bu seyahatte gerek Osmanlı Devleti'nin iç sorunları gerek Avrupalı büyük devletlerle ilişkilerinin görüşülmesi bu ziyaretin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadığı görüşü hakimdir. Gerçektende Abdülaziz'in Paris ziyareti Balkanlar da meydana gelen ayrılıkçı ayaklanmalara karşı önlem alınması adına önemliydi (Köksal, 2003:119). Ayrıca Abdülaziz'in bu seyahati Osmanlı'nın Girit probleminde nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda da önemli bir yere sahip oldu (Karabulut, 2008:84).

Girit Sorunu ile alakalı Abdülaziz ile Napoleon arasında geçen bu önemli görüşmede şu ifadeler yer aldı :

“Bence Girit İsyanı, adanın Yunanistan’a terki ile halledilebilir.Görüyorsunuz, Yunanlılar ayaklanmışlardı ve isyanların sonu gelmiyor.

Girit için Osmanlı Devleti 27 yıl kan dökmüş, adayı böylece topraklarına dahil etmiştir.Girit toprağı Osmanlı kanı yoğrulmuştur. Görünüşte iyi niyetli ve aslında devletimin manen perişanlığına sebep olacak teklif beni meyas etti.Ancak büyük devletler birleşerek Girit’in Yunanistan’a terkini resmi notalarla teklif etseler bile, askerimi son neferine varıncaya kadar Ada’ya sevk ve donanmadan da bir sandal kalıncaya kadar sebat eder ve çaresiz kalırsam o zaman bırakırım .

Madem ki öyle düşünüyorsunuz,Girit İsyanı bertaraf olmuştur,müsterih olunuz” (Karabulut, 2008:84).

Bu görüşmede Girit Adası’nın Yunanistan’a verilmesi isteğinin açıkça reddedildiği görülüyordu (Küçük,1988:180). III. Napoleon ile görüşmelerini tamamlayan sultan 10 Temmuz’da Paris’den yolcu edildi. Abdülaziz, Avrupa gezisinde gideceği ikinci yer olan İngiltere’ye doğru yola çıktı. Abdülaziz’i İngiltere’nin Dover Limanı’nda Gal Prensi Edward karşıladı. Daha sonra Londra’ya geçen sultan Kraliçe Victoria ile karşılaştı ve ardından kendisine tahsis edilen Buckingham Sarayı’na geçti.Abdülaziz Londra’da 11 gün bulundu. Sultan bu sürede müzakarelere katıldı ve İngiliz donanmasının tatbikatlarını seyretti (Köksal 2003:120-121).

Sultan İngiliz donanmasının bu tatbikatını beğenmişti (Soydemir, 2007:70). İngilizlerin donanma hususunda bu denli başarılı olmalarını sağlayan önemli nokta ise denizcilik biliminde yeterli bilgiye sahip olmaları ve İngilizce’nin diğer devletlerin deniz subayları tarafından öğrenilmiş olmasıydı (Gençoğlu, 2015:612). Abdülaziz gelişmiş İngiliz donanmasından öğrenilmesi gereken önemli hususların olduğunu düşündü ve Osmanlı bahriye teşkilatını modernleştirmek için İngiltere ile bazı görüşmeler de yaptı. İngiltere hükümeti bu duruma olumlu yaklaştı (Soydemir, 2007:70).

Şüphesiz Abdülaziz’in Avrupa seyahati “ilk” leri içerisinde bulundurması bakımından önem arz etmekteydi. Öncelikle bu seyahat Avrupa kentine Osmanlı padişahının ilk ziyaretiydi (Karabulut, 2008:84). Osmanlı Devleti bu görüşmeler aracılığı ile Girit İsyanı’nda yaşanan durumun ne kadar tehlikeli olduğunu anladı (Karabulut, 2008:84) . Bu durumda Osmanlı Devleti Girit’te ki kaosun bir

an önce son bulması için Mehmet Emin Ali Paşa'nın gayretleri ile yapılması planlanan Girit'te özel bir idareye kavuşturacak olan nizamnamenin yolunu açtı (Küçük, 1988:180).

3.2. Mehmet Emin Ali Paşa'ya Girit'e Özerklik Kazandırma Yolunda Görev Verilmesi

Osmanlı Devleti gerçekleştirdiği Avrupa seyahati ile Avrupalı büyük güçlerle ilişkilerini düzenlemeye çalışırken Yunanlılar "*Türkler Girit'teki bütün Hristiyanları katletiyorlar*" diye kamuoyuna şikayette bulunmaktaydılar (Cengiz,1999:44). Yunanistan'ın bu davranışında ki ana gayesi "*Girit'i taht-ı tasarrufuna almak ister ve buna muvaffakiyeti za'm-ı bâtıyla milliyet ve cinsiyet iddiasını merkez-i istinat ...*" etmeye çalışıyordu (Tasvir-i Efkar, 5 Şubat 1869:2). ve Yunanlılar tarafından Avrupa'ya gönderilen elçilerin en önemli görevinin Girit'in bir an önce Yunanlılara ilhak edilmesi olduğu basında yer alıyordu (Muhbir, 19 Şubat 1867:3).

Bu gelişmeler Girit'te bulunan Fransa ve Rusya konsoloslarını hareketlendirdi ve konsoloslar isyancıların müşkül bir durumda olduklarını göstermeye çalıştılar. Yaşanılan bu gelişmeler Avrupa'da asiler için gönüllü yardım komitelerinin oluşmasına büyük bir etken oldu. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı hükümeti Girit'e Hariciye Nezareti memuru olan Kostaki Efendi ve Doktor Sava Efendi'yi Ada'da bulunan ihtiyaç sahiplerine gereken yardımların yapılması için görevlendirdi. Osmanlı Devleti'nin bu insancıl tutumuna karşı Giritli asileri destekleyen Fransa Girit'te yapılan işlerden hoşnut olmadığını beyan etti (Türkmen, 2001: 233-234).

Mayıs 1867'de Rusya'nın da muvafakatini alan Fransa, Girit vatandaşlarının huzursuzluklarının, taleplerinin neler olduğunu tespit etmek için Girit Adası'na milletlerarası bir komisyonun yönlendirilmesini istedi (Atabaş, 2011:43). Ayrıca Fransa İmparatoru verdiği bildiride Osmanlı Devleti'nin bazı ıslahatlara ihtiyacı olduğunu beyan etti (Muhbir, 6 Mayıs 1867:1).

Osmanlı Devleti gibi İngiltere ve Avusturya'nın da bu öneriyi kabul etmemesi ile Fransa teklifini Bâb-ı Âli 'nin göndereceği bir komisyon olarak düzenleyerek buna bir de ateşkes isteğini de ekledi. Bu durumda Fransa; Rusya,

İtalya ve Prusya ile beraber Osmanlı Devleti'nin yanında yeni bir girişimde bulundu. Osmanlı Devleti onlara verdiği yanıtta kısa bir süre için ateşkesi kabul edeceğini yalnız Girit'teki düzenlemeler hususunda bağımsız olmak istediğini bildirdi (Atabaş, 2011:43). Batılı Devletlerin Girit İsyanı karşısındaki tutumları üzerine Bâb-ı Âli tekrarlaması muhtemel bir saldırıya tedbir amacıyla Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'yı bir komisyonla Girit'e gitmesi için görevlendirildi (Adıyeke, 1994:22).

Ali Paşa, bu hareketinden önce, Serdarı Ekrem Ömer Paşa'ya: Ada'da askeri müdahaleyi sonlandırmasını, kırk beş günlük bir ateşkes verilmesini, bu sürede silahlarını bırakacak isyancılar için genel bir af ilan edilmesini söyledi. Bu genel aftan Ada'da Girit isyancılarına destek olmak için bulunan yabancılar da yararlanacaktı. Ali Paşa, 2 Ekim 1867'de Sultaniye vapuruyla İstanbul'dan Ada'ya doğru rota oluşturdu. Ali Paşa'nın yanında damadı Selahattin Bey, Ticaret Nazırı Kabuli Paşa, Rauf Paşa, Kara Todori, Kostaki ve Sava Efendilerle, Murad Bey ve Hoca Mecid Efendi vardı (Karal, 2003:28). Ali Paşa'nın bu teşebbüsün amacı Ada'da “*Muhtar*” bir idarenin temelini meydana getirmektir (Adıyeke, 1994:22).

3.3. Girit Vilayet Nizamnamesi

Girit Adası'nda yeniden düzeni sağlamak için gelen Mehmet Emin Ali Paşa ilk olarak bu fermanla ada halkına söz verilen hakları beyan etti. Mehmet Emin Ali Paşa daha sonra da “*Girit Vilayet Nizamnamesi*” n de bulunan hakları yürürlüğe koyacağını söyledi (Türkmen, 2001:236).

Girit Vilayet Nizamnamesi 'ne göre Ada'da özerklik yolunu açan düzenlemeler şu şekildeydi:

“Girit ceziresinde Hristiyan ve İslam ahalisinin pek çoğu yalnız Rumca tekellüm edegeldiklerinden muhtalit da‘âvî mecâlisinin i‘lâmâtı Türkçe ve Rumca olarak tahrir ve tanzîm olunacaktır (Kırk Üçüncü Bend)¹.

Girit vilâyeti beş livâ ve yirmi kazâya taksim olunup her bir kaza adet ve hudutları tayin olunacak karyeleri hâvî olacaktır (Birinci Bend).

¹“ Kısım-ı Samin, Kaza ve mutasarrıflık ve vilayet muhtalit da‘âvî meclislerinin cümlesine ait olacak mevadd-ı nizamiye”.

Elviye-i hamse-i mezkûre Hanya ve İsfakya ve Resmo ve Kandiye ve Laşid mutasarrıflıklarıdır (İkinci Bend).

Girit cezîresinin idâre-i umû-ı mülkiyesi taraf-ı eşref-i hazreti pâdişâhiden mensup bir valiyi ve livâların umûr-ı mülkiyesi nisf-i Müslim ve nisf-i diğeri Hristiyan olmak üzere me'mûrîn-i devlet-i aliyyeden müntehib ve bâ irâde-i seniyye mensup mutasarrıflıklara tefvîz ve ihâle olunacak ve her bir kazada icabına göre Müslim veyahut Hristiyan me'mûrînden müntehib ve taraf-ı devletten mansub birer kaymakam bulunacaktır (Beşinci Bend).

Vali-i vilâyet maiyyetinde bir meclis-i idare-i vilayet ile biri Müslüman ve diğeri Hristiyan memurin'i Devlet'i Âliyye'den münthab ve irade-i seniyye ile mensup birer müşavir bulunacak ve Hanya livasının ayrıca mutasarrıfı ve liva idare meclisi olmayacağından vali-i müşarûn -ileyh ile Hanya Livasının mutasarrıfı ve meclis-i mezkur dahi Hanya mutasarrıflığının idare-i meclisi demek olacaktır (Yedinci Bend).

Mutasarrıflar maiyyetlerinde birer meclis-i idare-i liva ile Müslüman'dan ise Hristiyan ve Hristiyandan ise Müslümandan olmak üzere birer idare-i liva kazasının ayrı kaim makamı ve idare-i kaza meclisi olmayacağından mutasarrıflar makarr-ı idare-i liva olacak kazanın dahi kaim makamı ve meclis-i idare-i liva ise o kazanın meclis idaresi demek olacaktır (Sekizinci Bend)².

Kazalarda birer meclis-i idare bulunacak ve kaim makamların maiyyetlerine Müslümandan ise Hristiyan ve Hristiyandan olduğu halde müslümandan birer muavin tayin olunacaktır (Dokuzuncu Bend).

Karyelerin idaresi birer ihtiyar meclisine tefviz kılınacaktır (Onuncu Bend).

Hükümet-i icrâiye münhasıran vâli-i vilâyete ait olup bunu kavânîn ve nizâmât ve alacağı ta'limât mücibince cezîrenin elviye ve kaza ve karâsı mutasarrıf ve kaymakam ve ihtiyar meclisleri vâsıtalarıyla infâz ve icrâ eder (On Birinci Bend).

Girit vilâyeti idare meclisi vali bulunan zâtın zîr-i riyâsetinde olmak üzere iki müşavir ve defterdar ve müfettiş hükkâm ve metropolit ve mektupçular ile cezîrenin ahâli-i müslime ve gayri müslimesi tarafından zîrde beyân olunan nizâma tatbîkan intihâb edilecek üç Müslim ve üç Hristiyan azadan ibaret olacaktır (On İkinci Bend)³.

Elviye muhtalit idare meclisleri mutasarrıfın zîr-i riyâsetinde olmak üzere muâvin ve hâkim ve psikopos ve muhasebeci ile tahrîrât başkâtiplerinden ve sûret-i intihâbî âtîde gösterilmiş üç Müslim ve üç gayri müslim azadan mürekkep olacak ve ahâlisi sırf Hristiyan olan sancakların idare meclisleri yine mutasarrıfın zîr-i riyâsetinde olmak üzere muâvin ve psikopos ve muhasebeci

² “Kısm-ı Evvel, Girit Vilâyetinin idare-i umumiyesine dairdir”.

³ “Kısm-ı Sani, Meclis İdare-i Vilâyetin suret-i intihab ve vezaifine dairdir”.

ve tahrîrât başkâtibi ve sûret-i intihâbı âtîde gösterilmiş altı Hristiyan azadan mürekkep olacaktır. (Otuz Dördüncü Bend)''⁴ (Düstur,1289:665-678)⁵ .

Nizamnamede bu maddelerden farklı olarak Ada'da bir de genel meclis bulunacaktı. Bu meclise her kazadan, vatandaşın uygun gördüğü iki üyede katılacaktı. Halkı sadece İslam veya Hristiyan olan kazaların mensupları Müslüman ya da Hristiyan olabileceği gibi, dağınık olan kazalarda eşit üyeler seçilecekti. Meclis, senede bir kez görüşecek ve Girit Adası ile alakalı şu meseleleri konuşarak karar verecekti (Türkmen, 2001:238).

1. Ada'nın yol ve köprüleri kontrol edilecekti.
2. Kredi sandıkları oluşturulacaktı.
3. Ada'nın ticaret, sanayi ve tarım konuları tertip edilecekti.
4. Eğitim konuları düzenlenecekti.
5. Ada'nın gelirlerinden bir bölümünü ıslahat konuları için ayrılmasını sağlanacaktı (Türkmen, 2001:238).

⁴ "Kısm-ı Sâlis, Livâ ve kaza idare meclislerinin sûret-i intihâbına ve vezâifine dairdir".

⁵ "Girit Vilayet Nizamnamesi 'nin " Osmanlıca yazılan orijinal halini görmek için Düstur, 1. Tertip, Cilt: 1, s. 652- 687 sayfalarına bakabilirsiniz.

Tablo 3.1. Girit Adası'nda 1868 Senesinde Yapılan Nüfus Sayımına Göre Oluşturulan Tablo

Sancak	Müslüman	Rum	Katolik ve Protestan	Yahudi	Toplam
Hanya	21.598	43.449	315	525	65.787
Kandiye	37.769	55.344	54	52	93.119
Resmo	15.946	33.105	9	31	49.091
Laşit	10.360	43.376	-	38	53.775
İsfakya	3.814	29.507	-	-	34.421
Toplam	88.487	204.781	287	464	294.192

Kaynak: Bilal Karabulut (2008); “Osmanlı'nın Zor Sınavı: Fransa'nın Tutarsız Politikaları Ekseninde Girit İsyanı 1866 -1869”, *Karadeniz Araştırmaları*, http://www.karam.org.tr/Makaleler/150993908_karabulut.pdf (Erişim Tarihi: 17.01.2019:78).

Bu tabloya göre Müslüman halkın 1/3'e Hristiyan halka 2/3'e karşılık geldiği düşünüldüğünde; Girit Vilayet Nizamnamesi ile Girit Adası'nın; etnik durumuna göre idarede çoğunlukta olanın “özerk” bir konum elde edeceği görülmekteydi (Ortaylı, 2000:67).

3.4. Osmanlı Devleti Tarafından Yunanistan'a Son Uyarı Verilmesi

Ali Paşa, yapılan düzenlemelere rağmen Girit isyancılarının Yunanistan'dan yardım görmeye devam etmesi nedeniyle silahlarını bırakma tarafına gitmek istemeyeceklerini anladı. Bu durumda İstanbul'a, gelir gelmez Girit Sorunu'nu kesinlikle sonuçlandırmak için Yunanistan Sorunu'nu gündemin ilk konusu yaptı

(Karal,2003:35). Osmanlı Devleti Yunanistan'a bir son uyarı verdi (Hürriyet, 21 Aralık 1868:3).

“1-Yunan hükümeti, son zamanlarda, Yunanistan'ın türlü taraflarında,Osmanlı Devletine düşmanca bir maksatla kurulmuş olan çeteleri dağıtacak ve gelecekte de bunların kurulmasına mani olacaktır.

2- Girit ile Yunanistan arasında mekik dokuyan üç korsan gemisini tecrid edecek veyahut hiç olmazsa bu gemilerin Yunan Limanlarına girmesine müsaade etmiyecektir.

3-Yunan hükümeti ,Girit göçmenlerine memleketlerine dönmeleri için izin verecek ve dönmelerini kolaylaştıracak tedbirler alacaktır.

4- Osmanlı askeri ile Osmanlı tebaasından olanlara taarruz etmekle suçlu olanlar,kanunlar gereğince cezalandırılacak ve zarar görmüş olan ailelere tazminat verilecektir.

5- Yunan hükümeti, bundan böyle mevcut antlaşmalar hükümlerine ve insan haklarına uygun bir yolda hareket edecektir ”(Karal, 2003:35).

Yunan hükümeti tarafından bu son uyarıya cevap verilmesi için sekiz günlük bir süre verildi (Karal, 2003:35).Bu süre sonrasında Yunanistan hükümeti tarafından Osmanlı Devleti'nin son uyarısına verdiği cevap ise Hürriyet gazetesinde aşağıda ki şekilde yayımlandı:

“...Yunan Devleti beş tekliften ikisine yıllarca tekrar eylediği gibi Yunan nizamı ahalinin hürriyet-i şahsiyeni ecnebi bir devlet için hükümetin men etmesine müsait değildir yollu cevap vermiş...

Üçüncü mesele hakkında Yunan Devleti Girit muhacirlerinin avdetine mümânaat göstermediğini fiiliyât ile isbat ediyor...

Dördüncü teklife karşı Devlet-i Aliyye asker ve tebasının Yunan mülkünde katl olunup da canilerin te'dib olunmadığına vukûfsuzluk idda ediyor...

Beşinci teklife cevap yolunda Yunan hükümeti hangi muâhedeye mugâyir hareket edildiğini soruyor...” (Hürriyet, 11 Ocak 1869:5).

Yunan hükümeti, Rusya'nın önerisi üzerine, son uyarı maddeleri üzerinde Osmanlı hükümeti ile pazarlık yapmak istedi. Bu talepler kabul edilmedi. Yunanlıların en çok da son uyarının beşinci maddesini onaylama konusunda zorlandıkları görülse de (Karal, 2003:35).Yunanistan'a bildirilen son uyarı maddeleri hakkında Yunan hükümeti manidarca hiçbir maddenin kabul

edilmeyeceğini bildirdi (Tasvir-i Efkar, 18 Aralık 1868:2). Yunan hükümetinin son uyarıya verdiği olumsuz cevap karşısında Hürriyet gazetesinde “... *İki tarafın sefirleri de pasaportunu alarak memleketlerine avdet eylemiş...*” olduğu beyan edildi (Hürriyet, 21 Aralık 1868:3). Yaşanılan bu gelişmeler Osmanlı Devleti ve Yunanistan’ın diplomatik münasebetlerini sonlandırmasına sebep oldu (Karabulut,2008:87).

3.5. Hobart Paşa’nın Girit Adası’na Görevlendirilmesi

Osmanlı Devleti, Yunanistan ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmasının hemen ardından Giritli asilere Yunanistan’dan gelen her türlü takviyenin de önlenmesi gerekliliğine karar verdi (Karal,2003: 35). Bu karar doğrultusunda Girit’te bulunan donanmasında ki emir komuta kademesini de tekrar değiştirme kararı aldı. Osmanlı devleti bu makama Hobart Paşa’yı düşünüyordu ve Hobart Paşa Girit Adası’na resmi olarak gönderilmeden önce 30 Kasım 1867 senesinde kendi hakları ile alakalı bir belge imzalamıştı (Soydemir, 2007:70). Osmanlı Devleti Girit’te bulunan donanmasının başına getirmek istediği Hobart Paşa’ya ilk olarak paşalık rütbesi verdi. Daha sonra Hobart Paşa Girit Adası’nda bulunan donanmanın başına görevlendirildi (Hürriyet, 21 Aralık 1868:3).

Hobart Paşa Ada’ya geçer geçmez Mehmet Emin Ali Paşa ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme sonrası Hobart Paşa’nın görevindeki ilk icraatı Ada’da bulunan Avrupalı büyük devletlerin konsoloslarına “*Girit Adası’nın abluka altında olduğunu, abluka hattını geçmeye cesaret eden her geminin müsadere edileceğini ablukaya memur Osmanlı gemilerine ateş açanların korsan sayılarak şiddetle cezalandırılacağını*” bildirmek oldu (Soydemir,2007:73-74).

Hobart Paşa Yunan korsan vapurları ile olan mücadeleye kalınan yerden devam ediyordu (Tasvir-i Efkar, 22 Aralık 1868:3). Ada’da ki isyan Yunan vapurlarının dışında yabancı gemilerce de gizli saklı bir şekilde destekleniyordu (Soydemir, 2007:71). Bu durumda Girit İsyanı her geçen gün biraz daha genişliyordu (Tukin ,1996:89). Hobart Paşa Girit’e giden mühimmat ve gıda merkezinin merkezi olan Şıra Adası’na doğru rota oluşturmaya karar verdi. Paşa ,bu sırada Yunan gemisinin Girit’e doğru geldiğini gördü (Soydemir, 2007:74). Korsanlık yapan bu Yunan gemisinin adı “*Enosis*” idi (Hürriyet, 21 Aralık 1868:4).

Enosis'e farklı olarak iki adet daha Yunan gemisi destek vermekteydi Hobart Paşa bu gemileri kontrol altına almakla Girit'te ki asilere gelen erzak ve mühimmat desteğini sonlandırdı (Soydemir, 2007:74). Asiler ateşkes yapmak istediler. Osmanlı Devleti Giritli asilerin Fransız vapuru ile Ada'dan uzaklaşmalarını onay verdi ve kalan asilerin ise genel aftan yararlanabileceğini beyan etti (Karal, 2003:36).

Yaşanılan bu gelişmeler sonrası Enosis hakkında La Frans gazetesinin yayımladığı habere göre :

“... Yunanistan'dan alınan telgraflarda Girit rüesâsı usâtının ne oldukları anlaşılmamış ise de Enosis vapurunun Girit'e azîmet ve seyahatinden men 'i erbâb-ı ...mahvına sebep olduğu tahakkuk eyledi ...” (Tasvir-i Efkâr , 2Şubat 1869:2).

Hobart Paşa ile 1868 senesinin sonuna doğru Girit Adası'nda üç seneden beri devam eden isyan gerçekleştirilen abluka sayesinde başarılı bir şekilde kontrol altına aldı (Soydemir, 2007:76).

3.6. 1869 Paris Konferansı'na Giden Süreç

Yunan hükümeti Osmanlı Devleti tarafından gelen ültimatoma verdiği olumsuz yanıt sonrası sahillerinin de abluka altına alınmasına büyük tepki gösterdi. Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında gelişen bu olaylar iki devleti savaşa sürüklüyordu. Bu anlaşmazlık Avrupalı büyük devletler arasında huzursuzluğa neden oldu. Zira iki devlet arasında meydana gelen savaşta etki alanının genişleyerek Avrupa savaşı halini alması olasılığı yüksekti (Karal, 2003:36). Avrupalı büyük devletler Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında ki yaşanılan bu gerilime son vermek için Paris'te konferans oluşturulmasına karar verdiler (Tasvir-i Efkâr, 12 Ocak 1869:3).

Osmanlı Devleti toplanılması düşünülen konferans için çok titiz davranmasında olası bir Rus tasarısı olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyordu. Çünkü Girit Sorunu'nun gündeme gelmesinden itibaren Rusya Yunan yanlısı bir politika içerisinde bulunuyordu.Kaldı ki Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a ültimatom vermesini diğer Avrupalı büyük güçler Osmanlı Devleti'nin haklı olduğunu düşünmesi Rusya'nın ise açık bir şekilde Girit Adası'nın Yunanistan'a verilmesi isteğinin hala devam ettiğini dile getirmesi

Osmanlı Devleti'ni konferansın önceden sınırlarının belirlenmesi gerekliliğini savunmasına neden oldu (Pınar,2012: 154).

Osmanlı Devleti Paris'te toplanılacak olan konferansa katılma şartında toprak bütünlüğü ve Girit Adası'nda bulunan yönetimi hakkında herhangi bir konuşma geçmemesi şartı dahilinde ve Türk ve Yunan anlaşmazlığı üzerinde konuşulması koşulu ile Paris Konferansı'na katılacağını dile getirdi (Karal, 2003:36).

İngiltere Hükümeti 1869 Paris Konferansı'na katılma şartının 1856 Paris Konferansı'na katılan devletler olması gerektiği düşüncesine sahipti. Fransa'da bu öneriyi biraz daha ileriye taşıdı ve Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerden birisi olduğunu beyan etti. Bu durumda Osmanlı Devleti Paris Konferansı'na asil üye olarak davet edilmeliydi. Fakat Yunanistan Paris Antlaşması'nda yer almadığı için düzenlenecek konferansta sadece gözlemci olarak yer alabilirdi. Rusya düzenlenecek konferansa Yunanistan'ın da Osmanlı Devleti ile aynı statüde katılması gerektiğini savunuyordu. Rusya; bu önerinin İngiltere ve Fransa'nın görüşüne uygun olmadığını düşünerek bu kez de Yunanistan'la beraber Osmanlı Devleti'nin de planlanan konferansa davet edilmemesi gerektiğini beyan eder.Rusya'nın bu görüşüne karşı İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin asil olarak davet edileceği Yunanistan'ın ise gözlemci devlet olarak kalacağını tekrardan beyan ettiler (Pınar, 2012:156-157).

Nitekim 1856 Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler dahilinde Paris'te toplanılma fikri hakimdi (Hürriyet , 8 Şubat 1869:1). Osmanlı Devleti, Paris'te toplanılması fikrini Fransa dışişleri bakanı M.La Valetti'nin, Osmanlı'nın Fransa büyükelçisi Cemil Beye haber verilmesi ile öğrendi (Karabulut, 2008:87). Osmanlı Devleti başta İngiltere ve diğer Avrupalı devletlerden de aldığı güvenle Paris'te düzenlenecek olan konferansa katılma kararı aldı (Pınar, 2012,158).

3.7. 1869 Paris Konferansı

Osmanlı Devleti Paris'te düzenlenecek konferansa katılma kararını resmi olarak bildirdi. Paris Konferansı 9 Ocak 1869 senesinde saat 16:00'da başladı (Pınar, 2012:159). Konferansa “...*Hariciye Nezareti dairesinin alt katında bir*

salonda ibtidâ edildi.Düvel-i sitte-i muazzama ile Devlet-i Aliyye ve Yunan murahhaslarından ibaret olan sekiz zaat bir yeşil örtülü sofranın etrafına ictimâ etmişler...” (Hürriyet, 11 Ocak1869:8). Konferansın başlangıcından itibaren ‘...Devlet-i aliyye ile Yunan beyninde olan mesele bir sulh ve âsaiş rengini kesp edeceği idda olunuyor idi ... (Tasvir-i Efkar, 26 Ocak 1869:2).

Paris Konferansı'nın atmosferi hakkında önem arz eden bilgiler ise Tasvir-i Efkar gazetesinde şu şekilde beyan edildi:

“...Bâb-ı âli bu mes'eleye kemâl-i mu 'tedilâne davranmış idiği müdellil ve sulh taraftarı olduğu müspet iken konferansın akdi zımnında Avrupa'nın tavassutuna rûy-ı muvâfakat göstermesi te'kid-i müdde 'âmıza bir bürhân-ı âdildir. Fakat ültimatomun halelden vikâyesi ve konferansta mesele-i hâzıranadan ma 'adâ mesâil -i sâirenin hal ve faslı kat 'â dermiyân olunmaması hususlarını vaz 'şerâit eylemiştir.Ma 'amâfih ahd - i atikine sadık bulunan düvel-i Avrupa Yunan ile kat '-ı muamelât eylemek hususunda saltanat -ı seniyyeye hak verdi ...” (Tasvir-i Efkar, 26 Ocak 1869:2).

Konferansın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a verdiği ültimatomun birinci ,ikinci ,üçüncü maddeleri aynen kabul edildi. (Hürriyet , 25 Ocak 1869:7). Ültimatomun dördüncü maddesine ise biraz düzenleme getirilerek kabul edilmesine karar verildi (Tasvir-i Efkar, 22 Ocak 1869:2). Fakat ültimatomun beşinci maddesinde ise Yunanistan'dan bundan böyle hukuk ve anlaşma içinde hareket edeceğine dair söz istendi (Hürriyet, 25 Ocak 1869:7)⁶.

Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti şuanda ki konumunu korumak için şu koşulları ileri sundu: Yunanistan'ın Girit problemine dahil olmaması ve bu gaye ile meydana gelen çetelerin yok edilmesi Yunan ticaret gemilerinin eşkıya taşınmasına son verilmesi .Konferansta Osmanlı Devleti'nin talepleri prensip olarak onaylandı ve Girit Adası'nda bahsi geçen yeni düzenleme gereğince hükümet edilmesi kararı alındı (Adıyeke, 1994:25). Konferansta en önemli kararlardan birisi de Yunanlı asilerin yıkıcı faaliyetlerine son verilmesi ve Girit 'te bulunan asilere mühimmat sevkinin durdurulmasıydı (İnalçık, 2008:268).

⁶ “ Konferansın evrakı daha neşr olunmadıysa da rivayete göre Babiâli'den verilen ültimatomun birinci ve ikinci ve üçüncü fıkraları aynen ve dördüncü fıkrası esasına dokunmayacak surette bir cüz'i tadil ile kabul olunmuş ve fakat beşinci fıkrası ki bundan böyle hukuk ve muâhedât dahilinde hareket edeceğine Yunan Devleti'nden istemekten ibarettir...”(Hürriyet ,25 Ocak 1869).

Osmanlı Devlet adamları Paris Konferansı ile mühim bir başarı kazanıldığı görüşüne sahipti. Osmanlı Devleti konferansta yaptığı izahta Yunanistan konferansta belirlenen kararları onaylamadıkça ultiatomun geri çekilmeyeceğini bildirmiştir (Pınar,2012:163).

Konferans sonrası Osmanlı Devleti'nin Girit Sorunu'nda haklı olduğu bir beyanname ile Yunanistan'a bildirildi (Toprak, 2012:129). Yunanistan'a gönderilen bu bildiri ile Avrupalı büyük güçler Yunanistan'a destek vermediklerini gösterdi. Nitekim Yunanistan verilen bildiriye bir hafta süre içerisinde onaylamaması durumunda Avrupalı büyük güçler Yunanistan'ın her türlü hareketinde tek kalacağı ifadelerini kullandılar. Fakat Yunan hükümeti ellerine ulaşan bildiriye onaylamadı. Kısa süre sonra Yunan hükümeti istifa etti ve yerine Zaimis Hükümeti geldi (Cengiz,1999:56).

Avrupalı büyük devletler Yunanistan'a konferansın kararlarını kabul ettirmeye karar vermişti (Tasvir-i Efkar, 12 Ocak 1869:3). Bu durumda Yunan hükümeti konferansın kararlarını mecburende olsa kabul etti (Tasvir-i Efkar, 9 Şubat 1869:4). Avrupa devletleri bu sayede Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında geçecek olası bir savaşa engel oldu (Hürriyet, 1 Mart 1869:4).

3.8. 1869 Paris Konferansı Kararı Sonrası Girit Adası'nın Durumu

Paris Konferansı sonrası Girit'in yeni valisi Ömer Fevzi Paşa⁷ oldu (Hürriyet, 15 Mart 1869:6). Osmanlı Devleti Paris Konferansı'nda alınan kararların yanında ileride asi Rumlarla neler yaşanabileceğini tahmin etmeden Girit Adası'nda olası bir ayaklanmaya karşı da 6.000 kişilik bir asker gücü bulundurma kararı aldı (Türkmen, 2001:252).

Konferans sonrası Girit Adası'nda ki atmosferi yansıtan Hürriyet gazetesinde yayımlanan mektup ise şu ifadelere yer veriyordu :

“İşte muhâsarada bir itina gösterilivermekle Girit meselesi bitti...Fakat Cezîre elli senede yerine gelemez ...Eşkıyanın reisü'l-rüesası bulunan mâhut Kaptan Mihali, diğer altı nefer reis ve yüz kadar avanesiyle açlıktan Kandiye Mutasarıflığına arz-ı teslimiyet eyledi. Cêzireyi fethetmiş kadar iltifat gördüler, yerlerine iade olundular. Ya İslamdan politika müttehemi namıyla tutulan biçareleri niçin zindanlara atıyorlar?

⁷ Ömer Fevzi Paşa'nın Girit Adası'nda ilk defa valilik görevine atanması 1869 senesidir (Kuneralp,1999: 31).

Rumlar mağlubiyet-i vâkıadan dolayı husûl-i emelden me'yus olmadılar. Konferansta Rusya'nın sükutuyla karar-ı vâkı'î Yunan'ın kabulünü fıkân - ı fırsata hamlediyorlar ve yine iki taraftan dahi himâyet bekliyorlar. Eğer sahilimizde bir Yunan korsanı görseler asilerin cümlesi tekrar silaha sarılmaya hazırdır. Hayfâ ki kadar kanlar dökülerek ve bu kadar masraflar edilerek yapılan kalelerden asâkir-i nizamiye çıkarılıyor; yerlerine zaptiye konulacak... Bakalım Ömer Fevzi Paşa'nın adası nasıl olur ” (Hürriyet , 15 Mart 1869:5-6).

Ömer Fevzi Paşa'nın Ada'da valilik görevinde bulunduğu sırada Ada halkından gelen şikayette, eyaletin işlerinin müşavir Hamid Bey'in idaresinde kaldığı ve bu zatın kendi taraftarlarına ve menfaatlerine uygun olan kişilere hizmet ettiği ve bu durumda Müslüman ve Hristiyan vatandaşlar zor durumdaydı (Hürriyet, 2 Ağustos 1869: 5). Girit Adası'nda devlet memurlarının da farklı muameleler ile karşılaştığı, Ada halkına kötü davranıldığı ve halkın bir süre sonra aç ve evsiz kalma korkusu taşıdıkları basında beyan edildi (Hürriyet, 29 Mart 1869:6).

Hürriyet gazetesinde paylaşılan bir başka mektupta ise “*Cezirede ihtilal bitti, fakat yine istidâd bakidir ; bir ufak tahrike bakar. Çünkü hiçbir asi ceza görmedi, bilakis rütbelere, imtiyazlara nâil oldular...*” Özellikle Girit'te bulunan asilerin öncülerinden “*...Hacı Mihali'ye memuriyet almak için Resmo Mutasarrıflığı muavini Canada, nam-ı diğer izetlü Cani Efendi hayli çabalamış ise de Vali Paşa kabul etmedi ve merkûmu beraber alarak Resmo'ya gitti. Bu Cani Efendi yüz kuruşluk bir hizmetkar olmaya layık değilken Hacı Mihali'nin meydana çıkardığı ihtilal sayesinde dört bin kuruş maaş ve rütbe-i sâniye mütemâyiziyle Resmo Mutasarrıflığı muavini tayin oldu ...*” (Hürriyet, 29 Mart 1869 :5-6). İfadeleri basında yer almaktaydı.

Konferans sonrası Girit Adası'nda istenilen düzen kurulamamıştı. Bu durumu fırsata çeviren Yunanistan Girit'te tekrar bir takım faaliyetlerde bulunmaya başladı. Yunanlılar öncelikle Ada'nın mevcut nüfusunu kendi lehlerine çevirmek için Rum nüfusuna ek olarak Yunanistan'dan Girit'e 2190 göçmeni tekrardan gönderdi (Toprak, 2012:153). Yunanistan'ın Girit Adası için yıkıcı faaliyetlerine devam etmesi 1869 Paris Konfreansı sonrası yaşanan gelişmelerden hoşnut olmadığını gösteriyordu (Cengiz, 1999: 57).

Osmanlı Devleti gerek yönetimde gerekse ekonomik konuda Girit halkına son derece hoşgörölü bir tutum içerisinde bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti Ada Rumlarına yeni haklarda tanımıştı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin birleştirici çalışmalarına rağmen Girit içerisinde ki kaos bir türlü sonlandırılmadı (Türkmen ,2001:243). Geline bu nokta ise Giritli asilerin Ada'yı bir an önce Yunanistan'a ilhak etmek için en uygun zamanı beklemeye başladıklarını gösteriyordu (Cengiz, 1999: 57).

3.9. Girit Adası'nın Osmanlı Devleti'nden Koparılışı

Giritli asilerin bir süre sonra, bağımsızlık ve Yunanistan'la birleşme arzusu, en önemli kaygılardan biri haline geldi (Pınar, 2008:1). Bu doğrultuda 1897 senesinde Osmanlı-Yunan savaşı meydana geldi. Yunanlılar Dömeke'de ağır bir mağlubiyet almalarına rağmen başta İngiltere olmak üzere Avrupalı Büyük devletlerin müdahalesi ile Osmanlı Devleti'ni zorlamaları sonucu Girit Adası muhtariyet statüsüne ulaştı (Kalelioğlu, 2008:111). Bu durum galip olan Osmanlı Devleti için Ada'nın Avrupalı güçlere teslim edilmesi manasını taşımaktaydı .Bu savaş Girit Adası'nı Osmanlı sınırlarında tutmak için çıkmıştı. Alınan bu sonuç Osmanlı için pek hayırlı olmayarak Girit Adası'nın Yunanlılara verilmesi sürecine yol araladı (Adıyeke, 1993b:346) .

1905'te Venizelos'un liderliğinde tekrar ayaklanan Giritli eşkıyalar Yunanistan ile tamamen birleşmeyi öngören bir bildiri ilan ettiler. Prensi istemediklerini, Osmanlı idaresi altındaki muhtariyeti de kabul etmediklerini ve Girit Adası'nın ise Yunanistan'la birleşmesini istediklerini bildirdiler. Bu durum üzerine Prens George 1906'da görevden uzaklaştırıldı. Onun yerine Aleksandros Zaimis getirildi. 1908 senesinde ise aniden Avrupalı Büyük güçler Girit Adası'ndan çekilme noktasında ortak karar aldılar. Bu çekilme kararı Ada'da yaşayan Rumları hemen harekete geçirdi (Öksüz, 2010:98).

Ardından Girit İcra Komitesi 5 Ekim 1908'de Yunanistan'a katıldığını bildirdi. Bu duruma ilk olarak İngiltere tepki gösterdi. Diğer devletler de İngiltere'nin çizgisinden giderek bu duruma tepki gösterdiler. Yunanistan ise bir taraftan Osmanlı Devleti'nin tepkisi öte yandan Avrupalı Büyük güçlerin baskısından ilhak durumunu tasvip etmediğini duyuracaktı. Bu dönemden itibaren de Girit Adası için akıbeti belli olmayan bir süreç başladı (Öksüz, 2010:99).

Kısa bir süre sonra Balkan savaşları ile Osmanlı Devleti ve Yunanistan 19 Ekim 1912 senesinde tekrar mücadele etmeye başladılar. Balkan mücadelesi bitiminde toplanan Londra Konferansı'nda Girit olayı da masaya yatırıldı. Osmanlı Devleti karşılaştığı baskı sonrasında, “*Başka hiçbir Ege Adası'nın talep edilmeyeceğine dair garanti verilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki haklarını Büyük Devletlere bırakabileceğini*” söyledi (Öksüz, 2010:112). Girit Adası'nın Osmanlı Devletince verilmesi diğer Akdeniz Adaları'nın da tamamen kaybedilmesi anlamına gelmekteydi (Adıyeke, 1994:285).

1913 senesine gelindiğinde ise taraflar arasında onaylanan Londra Barış Antlaşması'nın 4. maddesinde, “*Sultan'ın Girit üzerindeki bütün haklarını Balkan devletlerine bıraktığı*” belirtildi. Bu madde, Ada'nın Yunanistan'a verilmesi anlamına gelmekteydi. Bir süredir Osmanlı Devleti'nin idaresinden ayrı olan Girit'in geleceği, 1913 Londra Antlaşması ile kesinleşti ve Ada Yunanistan'a verildi (Urhan, 2006:134).

SONUÇ

Girit Adası, özel konumunun avantajları ile Akdeniz sınırlarında bir ada olarak birçok uygarlığın siyasi çıkar mücadelesine şahit olmuştur. Osmanlı Devleti ise Venediklilerin yönetimi altında olan Girit Adası'nı yetersiz donanmasının zaafiyetiyle çeyrek asrı bulan mücadeleler sonrasında fethedebilmiştir. Osmanlı idaresine geçen Girit Adası'nda birlik ve beraberliğe bozmamak için de köklü değişiklikler yapılmadan hoşgörülü bir idare anlayışı benimsenmiştir.

Bir süre sonra Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali Avrupa'yı tesiri altına almıştır. Bu gelişmelerin sonrasında modernleşme süreci gelişmeleri milliyetçiliğin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerden 18. yy.'da Osmanlı Devleti'de fazlasıyla etkilenerek ekonomik ve siyasi yönden sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunların bir türlü çözüme ulaşamaması ve modernleşme sonucu ortaya çıkan milliyetçilik oluşumları Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla endişeye sürüklemiştir. Bir süre sonra ise Osmanlı tebaası olan Rumların milliyetçilik fikri ile Filik-i Eteryia Cemiyeti çerçevesinde birleşerek bağımsız bir Yunanistan için örgütlendikleri görülmüştür.

1814 senesine gelindiğinde ise Avrupalı büyük güçler yaşanan hareketlenmeleri görüşüp bir karar vermek üzere Viyana'da toplanmışlardır. Bu toplantı kararları çerçevesinde Rumlar hedefleri doğrultusunda daha fazla özgüven kazanarak 1821 senesinde Mora ayaklanmasını çıkarmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Mora'da yaşanan isyanı kontrol altına alamaması, Mısır'da vali olan Mehmet Ali Paşa'dan yardım isteme mecburiyetini doğurmuştur. Mehmet Ali Paşa, manevi oğlu İbrahim Paşa ve savaş sanatları açısından deneyimli birlikleri Mora İsyanı'nı başarılı bir şekilde kontrol altına almışlardır.

1821 Mora İsyanı, sonrasında Yunanlılar 1830 Londra Antlaşması ile kuruluşlarını önemli ölçüde tamamlamışlardır. Yunanistan'ın Devlet olması vazınlıkların üzerinde derin bir etki bırakarak büyük bir örnek olmuştur.

Yunan bağımsızlığı sonrasında Osmanlı Devleti Mora İsyanı'nın bastırılmasında yardım talebinde bulunduğu Mehmet Ali Paşa'nın da isyan

teşebbüsü ile karşılaşmıştır. 1833 senesinde Osmanlı Devleti ve Mehmet Ali Paşa arasında geçen olaylara son vermek adına Kütahya Antlaşması (Sürelî Antlaşma) ile Mehmet Ali Paşa'nın Girit'te valilik görevini elde ettiği görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlar ile uğraşırken Mehmet Ali Paşa ile de sorun yaşanması büyük bir hüsrân olarak karşılanmıştır. Mehmet Ali Paşa Girit Adası'nda görevde bulunduğu süre zarfında da Ada'yı kalkındıracak birçok icraatlarda bulunmuştur.

Kısa bir süre sonra Filiki Eteryâ'nın beslediği Megali İdea düşüncesi ile 1866 yılında Rumlar, Girit Adası'nda yeniden ayaklanmışlardır. 1866 Girit İsyanı ile Ada'da çok şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Yunanlıların temsilcisi konumunda olan Rumlar Girit Adası'nı Yunanistan'la birleştirmek için bu uğurda en büyük mücadelelerini vermişlerdir. Yunanlılar ise bu durumda Osmanlı Devleti ile bir muharebeyi göze alamadığından Giritli asileri öne sürerek asilerin attıkları her adımda maddî ve manevî en büyük destekçileri olmuşlardır.

1866 Girit İsyanı'nda Avrupalı büyük güçlerden Rusya'ya Osmanlı Devletini parçalamaya yönelik stratejisinde herhangi bir değişiklik yapmadan Girit Adası'nın Yunanların olması gerektiğini savunarak onlara her konuda destek vermişlerdir. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin destekçisi olmuştur. Fransa'nın da olayların seyrine göre bir politika izlediği görülmüştür.

Girit İsyanı'nda, Giritli Müslümanlara kuşkusuz en büyük destekçilerinden birisi ise Osmanlı basını olmuştur. Osmanlı basın tarihinin önemli gazetelerinden olan Muhibir ve Tasvir-i Efkar Girit İsyanı'nın da Ada'dan gelen mektupları, Avrupalı büyük güçlerin tutumlarını, zor durumda olan halka gelen yardımları paylaşarak yaşanan her türlü zorluğu kamuoyuna yansıtmıştır.

Osmanlı basının yardım faaliyetlerini ve yardım eden kişilerin adlarını gazetelerde sık sık yer vermesi ile Ada'da bulunan Müslümanlara oluşturulan yardımların Osmanlı Devleti'nin her kesiminden gelmesinin yanında bir başarı yakalanarak yabancı devletlerden de Ada sakinlerine yardımlar geldiği görülmüştür. Ayrıca bu gazetelerde Girit Adası'nda bulunan isyancılar içinde Avrupa'nın çeşitli yerlerinde iane kampanyaları düzenlenmesi eleştirilerek Ada'da asıl mağdur olanların Giritli Müslümanlar olduğunun altı çizilerek Avrupalı

büyük güçlere kamuoyu aracılığı ile durumun ciddiyeti anlatılmaya çalışılmıştır. Her iki gazete aynı zamanda Girit İsyanı gelişmeleri dışında Osmanlı hükümetinin farklı problemlerine de gazetenin nüshalarında yer vermiştir.

Muhbir ve Tasvir-i Efkâr gazetesine ek olarak Hürriyet gazetesinin de nüshalarından yararlanılmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesine göre Muhbir ve Hürriyet'in Osmanlı hükümetine muhalif olmasının yanında sert bir eleştiri anlayışını benimsediği tespit edilmiştir. Nitekim her üç gazetenin de farklı tarihlerde neşirlerini sonlandırdıkları görülmüştür.

Girit İsyanı'nın devam ettiği 1867 senesinde dönemin sultanı Abdülaziz III. Napoleon ve İngiltere kraliçesinin daveti üzerine Avrupa gezisine çıkmıştır. Bu gezi Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlarının çözüme kavuşması için önemli bir adım olmuştur. Sultanın Avrupa gezisinde gerçekleştirdiği görüşmelerin etkisi ile Girit'e muhtar bir yönetim yolunu açan Girit Vilayet Nizamnamesini sistemli bir biçimde yayımlama kararı aldığı görülmüştür. Tüm bu çabalara rağmen Osmanlı Devleti ve asiler arasındaki gerilim olumlu bir sonuca ulaşmamıştır.

Ada'da asilerin Yunanlılarca desteklenmesinin devam etmesi Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla öfkelenmiştir. Bu durumda Osmanlı hükümeti Yunanistan'a bir son uyarı göndermiştir. Fakat Yunanlılara gönderilen son uyarı maddeleri Yunan hükümetince kabul edilmemiştir. Bu arada Girit Adası'na Hobart Paşa görevlendirilmiştir. Giritli asilerle olan mücadele Hobart Paşa'nın başarılı ablukası sonucunda asileri kontrol altına almayı başarmıştır.

Avrupalı büyük devletlerse yaşanması muhtemel Türk-Yunan muharebesini önlemek adına 1869 senesinde Paris'te bir konferans düzenlenmesine karar vermişlerdir. Bu konferansta Avrupalı büyük devletler ve Osmanlı Devleti verdikleri kararı konferans sonrasında Yunanistan'a iletmıştirler. Yunan hükümeti ise 1869 Paris Konferansı kararlarını güç bir şekilde kabul etmiştir.

Konferans sonrası gelişmeler Yunanlıları ve Girit'te bulunan asileri memnun etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu süreçte hayata geçirdiği çalışmaları sonuçsuz kalarak Rumların Megali İdea'yı hayata geçirme gayesi ile tekrar Osmanlı yönetimine karşı hareketlendikleri görülmüştür. Kısa bir süre sonra ise 1897 senesinde Türk, Yunan mücadelesi yaşanmıştır. Bu mücadele sonrasında

Yunanlılar herhangi bir zorluk yaşamadan Girit Adası'na resmi olarak muhtar bir yönetim hakkı kazandırmıştır. Osmanlı Devleti aşama aşama Girit Adası'nı kaybetme yolunda ilerleyerek 1912 senesinde Balkan savaşları sonrasında yapılan 1913 Londra Antlaşması gereğince Girit Adası'na tamamen veda etmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Acıpınar, Mikail (2015); “Kriz ve Savaş Sırasında 1641 Tarihli Venedik Ahidnamesi,” *Cihannüme Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*” Sayı 1, s. 177-197.
- Adıyeke Nuri (2002); “Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları,” <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=381827>, (Erişim Tarihi: 01.05.2018).
- Adıyeke, Ayşe Nükhet (1993a); “Girit’in Mehmet Ali Paşa Yönetimindeki Durumuna Dair Bir Rapor,” *Türk Tarih Dergisi*, Cilt XV, Sayı 19, s. 293-331.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet (1993b); “Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896),” *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s. 335-346.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet (1994); “Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908),” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Adıyeke, Ayşe Nükhet (2000); “Yunan İsyanı Sırasında Girit’te İrtidat Olayları ” *Kebikeç*, http://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/10_a-n-adiyeke-n-adiyeke.pdf (Erişim Tarihi: 14.02.2019).
- Akagündüz, Ümüt (2010); “Sanayi Devrimi ve Sanayileşme ” https://www.researchgate.net/publication/233960519_Sanayi_Devrimi_ve_Sanayileşme (Erişim Tarihi:11.03.2019).
- Akbulut, Uğurlu (2013); “Osmanlı Basın Tarihinde Bir Katkı Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831- 1876),” *Turkish Studies* , [https://www.academia.edu/4435097/Osmanlı_Basın_Tarihinde_Bir_Katkı_Gazetelerin_Yayınlanma_Amaçları_Üzerine_\(1831-1876\)](https://www.academia.edu/4435097/Osmanlı_Basın_Tarihinde_Bir_Katkı_Gazetelerin_Yayınlanma_Amaçları_Üzerine_(1831-1876)), (Erişim Tarihi: 18.01.2019).
- Akıncı , Abdulvahap (2014); “Milliyetçilik Kuramları ”*C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, https://www.researchgate.net/publication/312523962_MILLIYETCILIK_KURAMLARI (Erişim Tarihi:12.03.2019).
- Akkaya, Mehmet (2013);“*Nüfus Mübadelesi Sonrası Selçuk’a Yerleşen Muhacirlerin Girit’te Kalan Mülkleri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aksoy, İdris (2006); “*Girit ve Girit’teki Ayrıcalıkçı Hareketlerin Tarihi Süreci ve Kıbrıs’a Yansımaları*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akyay, Bülent (2010); “*Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı Yunan İlişkileri (1830 -1866)*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Akyürek, Tülin (2005); "*Bursa Kazasındaki Rumlar Üzerinde Megali İdea`ya Yönelik Faaliyetler ve Sonuçları (1856-1922)*," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Alkaner, Leman Yakut (2012); "*Modern Girit Toplumunu İskeletlerinin Dental Antropolojik İncelenmesi*," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (2006); *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Arslan , Ümit (2017); "Sanayi Devrimi : Sonuçları ve Uluslararası Sisteme Yansımaları",
https://www.academia.edu/35814711/Sanayi_Devrimi_Sonu%C3%A7lar%C4%B1_ve_Uluslararası%C4%B1_Sisteme_Yans%C4%B1malar%C4%B1 (Erişim Tarihi:12.03.2019).
- Aşan, Süleyman (2016); "*Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi*," Tarih Bölümü Tez Çalışması Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Afyonkarahisar.
- Avcı, Casim (2008); "Rum", *İslam Ansiklopedisi*,
<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/35/C35011501.pdf> (Erişim Tarihi:24.04.2019).
- Aydın Bedirhan (2013); "*Bir Biyografi Denemesi :Hekim İsmail Paşa*" ,Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi,İzmir.
- Aydın, Mahir (2008); *Girit Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Meltem (2016); *Mustafa Bin Musa Tarih'i Sefer ve Fetih-i Kandiye Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit Seferi ve Kandiye'nin Fethi (1666-1669)*, Q Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, Yusuf Alperen (2011) ; *Sultanın Kalyonları Osmanlı Donanmasının Yelkanlı Savaş Gemileri (1701-1770)* Küre Yayınları, İstanbul
- Bayrak, Meral (1999); "*1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı* " Yayınlanmamış Doktora Tezi , Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Beyhan, Mehmet Ali (2011); "Girit'e Dair Önemli Bir Kaynak: Mahmut Celaledin Paşa'nın Girit İhtilali", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 22, s. 133-155.
- Bilindir, Sedat (2012); "*Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Şark Meselesi'ndeki Yeri*," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.
- BOA., A. MKT. MHM., 386/ 77/2.
- BOA., A.MKT. MHM., 144/35/1.
- BOA., A.MKT. MHM., 392/ 13 /1.

BOA., Y. PRK. EŞA., 24/ 94 /10.

BOA.,A. MKT. MHM., 386/ 77/ 1.

Bourne ,Kennety (1963); “İngiltere ve Girit İsyanı 1866-1869”, (Çev.: Yuluğ Tekin Kurat), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/820/10397.pdf> (Erişim Tarihi:16.05.2019).

Bozdağlıoğlu, Yücel (2014); “Türk – Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları,” *TSA / Özel Sayı 3*, s. 9-32.

Braudel, Fernand (1993); *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İmge Kitabevi, Ankara.

Cengiz, Hasan Ali (1999); “*Girit İsyanları (1866-1908)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Chasan, Korai (2018); “*I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan (Yunan Kaynaklarına Göre)*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Çakmak, Biray (2011); “1828 -1829 Osmanlı –Rus Harbi Öncesinde Mentеше Sancağı'ndan İğne Ada ve Havalisi Muhafazasına Gönderilen Süvari Askerler Hakkında,”*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 39-50.

Çakmak, Zafer (2007), *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Çavdar, Necati (2014); “Muhbir Gazetesinin Bir Toplumsal Sorumluluk Projesi: Girit İsyanında Zarar Gören Müslümanlar İçin Yardım Kampanyası” *Türk Tarih Kurumu Uluslararası Sultan Abdülaziz Sempozyumu*, Yayın No: 328418.

Çelebi, Evliya (2003); *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev.: S. A. Kahraman ve Y. Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çelik Hüseyin (1998); “*Hürriyet*” İslam Ansiklopedisi,İslam Araştırmaları Merkezi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurriyet--gazete> (Erişim Tarihi:08.07.2019).

Çelik, Hüseyin (1991); “*Ali Suavi Hayatı ve Eserleri*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, Hüseyin (2006); “*Muhbir*” ,*İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştırmaları Merkezi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhbir> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).

Çelik, Rüştü (2009); “*1898 Kandiye Olayları Sonrasında Girit'ten Mersin Sancağı'na Göçler (1898–1907)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- Çiftçi, Cafer (2010); “Bab-ı Ali’nin Avrupaya Çevrilmiş İki Gözü :Eflak Boğdan’da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)” *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi* <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/bab-i-alinin-avrupaya.pdf> (Erişim Tarihi:17.05.2019).
- Çokişler, Nazım (2007); “*Girit Göçmenleri Türk Halk Kültürü Üzerine Bir Araştırma,*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Değirmenci, Kevser (2013); “*Mustafa Naili Paşa’nın Hayatı ve Girit Valiliği,*” Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, Kenan (2014); “Osmanlı da Basının Doğuşu ve Gazeteler,” [http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1732097548_05_Demir_\(57-88\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1732097548_05_Demir_(57-88).pdf) (Erişim Tarihi: 19.11.2018).
- Demirci Tural, Dilek (2018); “*Alemdar ve Tasvir-i Efkar Gazetelerinin Başmuharrirlerinin Gözünden Mütareke Dönemi (30 Ekim 1918-16 Mart 1920)*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Doğan, Şahin (2017); “Rusya’nın İstanbul’u Ele Geçirme Planında İlginç Bir Teklif: İdare-i Mahsusa Vapurlarını Satın Alma Önerisi” *Karadeniz A.E.D.*, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/karendergi_3bad0.pdf (Erişim Tarihi: 02.06.2018).
- Düstur (1289); “*Girit Vilayet Nizamnamesi*”, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/67> (Erişim Tarihi: 29.04.2019).
- Erdem, Ekrem (2016); “Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri :Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi48/ERUJFEAS_Jul2016_17to44.pdf (Erişim Tarihi:12.03.2019).
- Eren, Emine (2008); “*Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ertuğrul, Gamze (2016); “*Osmanlı Basınında Tercümanı Ahval’in Yeri ve Önemi (1860- 1866),*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Estin, Colette ve Helene Laporte (2008); *Yunan ve Roma Mitolojisi*, (Çev.: Musa Eran), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara
- Genç, Serdar (2017); “1821 Mora İsyanı Sırasında Edremit Körfezi ve Zeytincilik,” *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 17, s. 283-305.

- Gençoğlu, Mustafa (2015); “ Batı Bilgi ve Teknolojisi'nin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı ,” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/2021/21049.pdf> (Erişim Tarihi :30.06.2019).
- Gök, Nurşen (2007); “*Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi,*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gül, Nihat (2007); “*Balkan Harbi ve Takip Eden On Yıllık Süreçte Yunan Dış Politikası Esasları Ekseninde Türk ve Gayrimüslimleri Hedef Alan Baskıcı ve Asimilasyonlara Matuf Uygulamalar ve Günümüze Yansımaları,*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Güler, Zeynep Suda (2012); “Sözlü Tarih Anlatılarında Çanakkale Merkeze Girit'ten Göçler: ‘Giritli, Başı Bitli...’ *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı 13, s. 43-58.
- Gümüş, Musa (2016); “1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan : Namık Kemal'den Tespitler,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, <http://www.itobiad.com/download/article-file/206346> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).
- Günay, Namidar (1990); “*Namık Kemal'in Tasvir-i Efkar ve Diyojen Gazetelerindeki Makaleleri,*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Günay, Necla (2005); “Filiki Etarya Cemiyeti,” *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 263-287.
- Günel, Necmi (1993); “ *II. Meşrutiyet Öncesi Fikir Akımları ve Ali Suavi,*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Hacısalihöğlu, Mehmet (2013); “Yunanistan” , *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Hülagi, Metin (2000); “*1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit*, CIEPO–14 Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi, 18–22 Eylül 2000, Ege Üniversitesi, İzmir. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hürriyet, N. 12, 27 Cemaziyelevvel 1285
- Hürriyet, N. 14, 12 Cemaziyelahire 1285
- Hürriyet, N. 17, 3 Recep 1285
- Hürriyet, N. 24, 23 şaban 1285
- Hürriyet, N. 26, 7 Ramazan 1285
- Hürriyet, N. 27, 14 Ramazan 1285

Hürriyet, N. 29, 23 Ramazan 1285

Hürriyet, N. 31, 12 Şevval 1285

Hürriyet, N. 33, 26 Şevval 1285

Hürriyet, N. 38, 1 Zilhicce 1285.

Hürriyet, N. 40, 15 Zilhicce 1285.

Hürriyet, N. 58, 23 Rebiyülahir 1285.

Hürriyet, N. 7, 21 Rebiyülahir 1285

Hürriyet, N. 8, 28 Rebiyülahir 1285

Hürriyet, N. 82, 17 Şevval 1286

İnalcık, Halil (1992); *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı)*, Eren Yayınevi, İstanbul.

İnalcık, Halil (2008); “Doğu Batı Makaleler II”, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Kalelioğlu, Oğuz (2008); “Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41, s. 108-109.

Kara, Melike (2007); “Girit Kandiye’de Müslüman Azınlık Cemaati (1913-1923),” Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Karabulut, Bilal (2008); “Osmanlı’nın Zor Sınavı: Fransa’nın Tutarsız Politikaları Ekseninde Girit İsyanı 1866 -1869”, *Karadeniz Araştırmaları*, http://www.karam.org.tr/Makaleler/150993908_karabulut.pdf, (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

Karacagil, Kürşad (2013); “Bir Yunan Gizli Cemiyeti: Kordos”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, https://www.academia.edu/12002227/_Bir_Yunan_Gizli_Cemiyeti_Kordos_T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1_Dergisi_Say%C4%B1_207_Aral%C4%B1k_2013_s._451-464 (Erişim Tarihi: 02.02.2019).

Karal, Enver Ziya (1998); *Osmanlı Tarihi*, C. V, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Karal, Enver Ziya (2003); *Osmanlı Tarihi. VII. Cilt, Islahat Fermanı 1861-1876*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Karan, Niyazi (2006); “Girit’in Yunanistan’a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Karataş, Zeki (2015);“Osmanlı Devleti’nde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları,” *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, <http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2015/10/osmanli-devletinde-korunmaya-muhtac-cocuklara-yonelik-sosyal-hizmet.pdf> (Erişim Tarihi: 11. 05. 2018).
- Kihtir, Tuğrul (2015); *Balkanlar’ın Osmanlı Tarihi (1352 – 1913)*, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kocaoğlu, Mehmet (1995); “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)” *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Cilt 6, Sayı 6, s. 195-210.
- Köksal, Osman (2003); “Abdülaziz’in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçesi ” *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/112955> (Erişim Tarihi:11.06.2019).
- Kuneralp, Sinan (1999); *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı (1839-1922)*, İSİS, <https://stratejisite.files.wordpress.com/2016/03/son-dnem-osmanli-erkn-ve-rcal-1839-1922.pdf> (Erişim Tarihi :27.06.2019).
- Kurtulgan, Kürşat (2010); “Göç ve Göçü Hazırlayan Tarihi Süreçte Balkanlarda Kurulan Ulus Devletlerin Müslümanlara Yönelik Baskıları” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, s. 213- 226.
- Küçük, Cevdet (1988); “Abdülaziz” *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz> (Erişim Tarihi :20.05.2019).
- Küçükler, Osman Zahit (2005); “*Türk Yunan İlişkileri 1876-1909*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Mardin, Şerif (2015); *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, Ankara.
- Metin, Erhan (2007); “*Türkiye'nin Adalar (Ege) Denizi Güvenliği Meselesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Muhbir, N. 1, 25 Şaban 1283.
- Muhbir, N. 10, 25 Ramazan 1283.
- Muhbir, N. 12, 29 Ramazan 1283.
- Muhbir, N. 13, 4 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 14, 6 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 15, 7 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 18, 13 Şevval 1283.

- Muhbir, N. 19, 14 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 20, 16 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 22, 20 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 23, 21 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 26, 25 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 27, 26 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 28, 27 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 29, 28 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 3, 26 Şaban 1283.
- Muhbir, N. 30, 29 Şevval 1283.
- Muhbir, N. 31, 2 Zilkade 1283.
- Muhbir, N. 36, 27 Zilhicce 1283.
- Muhbir, N. 38, 2 Muharrem 1284.
- Muhbir, N. 39, 3 Muharrem 1284.
- Muhbir, N. 51, 18 Muharrem 1284.
- Muhbir, N. 7, 18 Ramazan1283.
- Muhbir, N. 8, 21 Ramazan 1283
- Muhbir, N. 9, 23 Ramazan 1283.
- Naima, Mustafa Efendi (1968); *Naima Tarihi*, (Çev.: Z. Danışman), Bahar Matbaası, İstanbul.
- Nalcioğlu, Belkis Ulusoy (2005) “Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basının İlkleri,” *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol07_Issue14_2005/453.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2018).
- Ntokme, Outkou Kırılı (2010); “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 46, s. 401-424.
- Nutku, Emrullah (1977); *Denizlere Özlem*, Su Yayınları, <https://books.google.com.tr/books?id=VMwcAAAAMAAJ&q=inauthor:%22Emrullah+Nutku%22&dq=inauthor:%22Emrullah+Nutku%22&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEw7OLz0KLiAhUIw8QBHdBVDsQQ6AEILTAB> (Erişim Tarihi:17.05.2019).

- Ortaylı, İlber (2000); *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri: 1840-1880*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Ortaylı, İlber (2007); *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitapları, Ankara.
- Ortaylı, İlber (2013); *Yakın Tarihin Gerçekleri*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2017); *Türklerin Altın Çağı* Kronik Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, Melek (2010); “Girit Meselesi’nin Belirsizlik Yılları (1908-1913)”, <http://dergipark.gov.tr/download/articlefile/105964> (Erişim Tarihi: 04.02.2019).
- Özbek, Nadir (2013); *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876 -1914*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özkan, Selim Hilmi (2009); “XVII Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi ve Türk -Fransız İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, s. 61-72.
- Özkoç, Özge (2013); *“İmparatorluk İktidarının Sınırında Osmanlı Mısırı: Mehmet Ali Paşa Döneminden Hıdivliğe”* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özsüer, Esra (2016); “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri”, *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, s. 325-344.
- Öztürk, Özhan (2012); *Pontos Antik Çağdan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Nika Yayınevi, Ankara.
- Pelindağ, Mert (2000); *“Ortaçağ Türk Denizciliği ve Ege Akdeniz Adalarının Fethi”*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Manisa.
- Pınar, Hayrettin (2008); “Diplomasi ile Siyasetin Birlikteliği: Girit İsyanı ve Ali Paşa”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/117990> (Erişim Tarihi: 04.02.2019).
- Pınar, Hayrettin (2012); “Osmanlı Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, <http://docplayer.biz.tr/35896605-Osmanli-yunan-krizi-ve-1869-paris-konferansi-hayrettin-pinar.html> (Erişim Tarihi: 1.06.2019).
- Pirinççi, Ferhat (2006) “Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya F.Dergisi* [http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1336/934](http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1336/934dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1336/934), (Erişim Tarihi: 14.06.2018).
- Sami, Şemseddin (2011); *Kamus-ı Türki*, İdeal Kültür ve Yayıncılık, İstanbul.

- Saydam, Adullah (2007); “Ömer Lütü Paşa” *İslam Ansiklopedisi* ,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-lutfi-pasa> (Erişim Tarihi:21.06.2019).
- Sepetcioğlu, Tuncay Ercan (2011); “*Girit’ten Anadolu’ya Gelen Göçmen Bir Topluluğun Etnotarihsel Analizi: Davutlar Örneği*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seyittanlioğlu, Mehmet (2004); “Yunan İhtilali ve İkinci Mahmud’un Politikaları” *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*,
http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol06_Issue12_2004/396.pdf
(Erişim Tarihi: 26.04.2019).
- Songur, Funda (2017); “Abdülaziz Dönemi Osmanlı Donanması”, *II. International Academic Research Congress*, 18-21 October 2017, Alanya/Antalya, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, s. 1632-1639.
- Soydemir, Selman (2007); “*Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18. ve 19. Yüzyıllar)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, Hasan (2006); “Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı- İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (Başlangıcından Paris Barışı’na Kadar),” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32967> (Erişim Tarihi: 22.12.2018).
- Şahin, İsmail (2015); “Geçmişten Günümüze Kıbrıslı Rumlar: Dil, Din ve Kimlikleri,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi39_pdf/2tarih_siyaset_uluslararasiiliskiler/sahin_ismail.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2019).
- Şenesen, Refiye Okuşluk (2012); “Çukurova Bölgesi Girit Göçmenlerinin Girit’e Dair Anlatılarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmesi,” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, s. 255-266.
- Tarakçı, Nejat (2017) “Denizci ve Tarihçi Gözüyle Girit,”
http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/46115/denizci_ve_tarihci_gozuyle_girit
(Erişim Tarihi: 27.01.201).
- Tasvir- i Efkar , N. 412, 27 Rebiülevvel 1283.
- Tasvir-i Efkar , N. 462, 22 Şevval 1283.
- Tasvir-i Efkar , N. 463, 26 Şevval 1283.
- Tasvir-i Efkar, N. 380, 26 Zilkade 1282.
- Tasvir-i Efkar, N. 386, 25 Zilhicce 1282.
- Tasvir-i Efkar, N. 387, 29 Zilhicce 1282.
- Tasvir-i Efkar, N. 389, 6 Muharrem 1283.

Tasvir-i Efkar, N. 391, 13 Muharrem 1283
Tasvir-i Efkar, N. 395, 27 Muharrem 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 396, 1 Safer 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 402, 22 Safer 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 413, 2 Rebiülahir 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 415, 12 Rebiülahir 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 418, 23 Rebülahir 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 419, 26 Rebülahir 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 420, 29 Rebülahir 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 421, 3 Cemaziyülevvel 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 422, 8 Cemaziyülevvel 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 423, 14 Cemaziyülevvel 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 425, 22 Cemaziyülevvel 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 426, 26 Cemaziyülevvel 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 427, 9 Cemaziyelüvvel 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 435, 4 Recep 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 439, 19 Recep 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 442, 3 Şaban 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 446, 17 Şaban 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 452, 11 Ramazan 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 453, 15 Ramazan 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 454, 18 Ramazan 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 460, 15 Şevval 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 461, 18 Şevval 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 465, 4 Zilkade 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 468, 14 Zilkade 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 469, 18 Zilkade 1283.

Tasvir-i Efkar, N. 473, 3 Zilhicce 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 474, 5 Zilhicce 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 475, 8 Zilhicce 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 478, 24 Zilhicce 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 479, 27 Zilhicce 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 482, 9 Muharrem 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 483, 12 Muharrem 1284
Tasvir-i Efkar, N. 484, 16 Muharrem 1284
Tasvir-i Efkar, N. 487, 26 Muharrem 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 489, 3 Safer 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 518, 17 Cemaziyülevvel 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 523, 5 Cemaziyülevvel 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 540, 6 Şaban 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 554, 25 Ramazan 1284.
Tasvir-i Efkar, N. 681, 3 Ramazan 1285
Tasvir-i Efkar, N. 682, 7 Ramazan 1285.
Tasvir-i Efkar, N. 687, 28 Ramazan 1285.
Tasvir-i Efkar, N. 689, 8 Şevval 1285.
Tasvir-i Efkar, N. 690, 12 Şevval 1285.
Tasvir-i Efkar, N. 692, 19 Şevval 1285.
Tasvir-i Efkar, N. 693, 22 Şevval 1285.
Tasvir-i Efkar, N. 694, 26 Şevval 1285.
Tasvir-i Efkar, N.400, 15 Safer 1283.
Tasvir-i Efkar, N.404, 29 Safer 1283.
Tasvir-i Efkar, N. 450, 2 Ramazan 1283.

Tengüz Hüsni ve İskender Pala (1995); *Osmanlı Bahriyesinin Mazisi: Resim Albümü*, T.C. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, <https://books.google.com.tr/books?id=VnNpAAAAMAAJ&q=osmanl%C4>

%B1+bahriyesinin+mazisi&dq=osmanl%C4%B1+bahriyesinin+mazisi&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwii07P42KLiAhWolIsKHctPABkQ6AEIKDAA (Erişim Tarihi:17.05.2019).

- Toprak, Serap (2011); “1821 Mora İsyanı,” *Tarih Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*”, <https://docplayer.biz.tr/44207792> (Erişim Tarihi: 15.05.2018).
- Toprak, Serap (2012); “Megali İdeaya Bir Örnek: Girit,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 118- 142.
- Toprak, Serap (2015); “19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar” Yeni Türkiye, <http://www.yeniturkiye.com/samplechapters/216.pdf> (Erişim Tarihi:24.04.2019).
- Tukin, Cemal (1996); “Girit”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tural, Erkan (2005); “Bir Akdeniz Adasının Serencamı ve 1868 Girit Vilayet Nizamnamesi ,” *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 14, Sayı 3, s. 67-98.
- Turan, Mustafa (2014); “Yakınçağda Osmanlı Devleti’ni Parçalama Politikaları ve Ermeni Meselesi,” http://www.mustafaturan.gen.tr/FileUpload/as799722/File/tarihteermeniler____.pdf (Erişim Tarihi: 15. 06. 2018).
- Türkmen, Zekeriya (2001); “Girit Adasını Osmanlıdan Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)” *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, Sayı 12, s. 219-244.
- Türsan, Nurettin (1987); *Yunan Sorunu*, Yazar Tarafından Yayınlanmıştır, Ankara.
- Uçman, Abdullah (1989); “Ali Suavi,” *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-suavi> (Erişim Tarihi: 26:04.2019).
- Uğurlu, Seyit Battal (2010); “Eklektik Bir Tanzimat Aydını: Ali Suavi Efendi (1838-1878)”,<http://www.historystudies.net/dergi/tar2015123d464.pdf> Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Urhan, Vahit Cemil (2006); “1908-1913 Tarihlerinde Girit Olayları,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995); *Osmanlı Tarihi*, Cilt III, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünsal, Emin (2009); “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yanık, Celalattin ve Mustafa Kara (2016); “Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno – Semnolcü Milliyetçi Yaklaşım” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Enstitüsü Dergisi , <http://dergipark.gov.tr/jiss/issue/25889/272751> (Erişim Tarihi:11.03.2019).

Yaşar, Neslişah (2005); “*Gazeteci Şinasi’nin Tasvir-i Efkar Gazetesinden Dönemin Olaylarına Bakışı (1862- 1864)*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yazıcı, Nesimi (2011); “Tasvir-i Efkar ”*İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasvir-i-efkar> (Erişim Tarihi:18.03.2019).

Yazıcı, Serkan (2011); “*Osmanlı’da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909)*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yıldız, M. Cengiz (1995); “Osmanlı’nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık, Milliyetçilik,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, <http://www.bingol.edu.tr/media/231552/3osmanli-son-donem-fikirleri-14-sayfa.pdf> (Erişim Tarihi: 22.02.2019).

Yılmaz, Hadiye, (2011); *Pontus Macerası*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul.

Yılmaz, Özgür ve Aslı Şenol Ghebantani (2015); “Fransız Diplomat Boislecote’a Göre Mehmed Ali Paşa İsyanı Döneminde Osmanlı Ticareti (1333-1834), *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 14, s. 437-477.

EKLER

EK 1: 21 Mayıs 1866 senesinde Tasvir- i Efkar gazetesinde Hacı Mihal'in, 1866 Girit İsyanı'nın ortaya çıkması için yaptığı çalışmalar (Tasvir-i Efkar , 6 Muharrem1283:1).

تَصْوِيرُ افْكَارٍ
۱۲۷۸

محرم ۶ (بازار ابرنسی) ۹ مایس (حادث و معارضه ایشیائی غزنی) ۱۲۸۳ (هجرت) ۲۸۹ نومرد

هفته دہ ایک دفعہ استانبولہ طبع و نشر اولور۔ غزہ ماہی سی جدیدہ کاتدر۔ معارف و امور خیرہ اعلیٰ جمانا باصلور۔
بریلانی ۱۶۰ آئی آیلانی ۸۰ اوج آیلانی ۴۰ رنسخہ سی ۱۰ ووستہ اجرتک بریلانی ۱۲ آئی آیلانی ۶ اوج آیلانی ۳ غروشدر۔

ظہور ایدرک اطرافہ سرمایہ ۳ خانہ ۵۵ دکان محترق اولشدر۔

حوادث اخلیہ

﴿ پای تحت ﴾

﴿ معارف فطارت جلیہ سی جانبدن نشر اولفق اوزرہ ﴾
﴿ ورود ایدن ورفقک صورتیدر ﴾

کیوہ قضاستندہ انشاسنہ تثبت اولسان تلغرافخانہ
یوکرہ رسیدہ حسن ختام اولہرق امر مختارہ بہ مباشرت
اولندیجی واشبو تلغرافخانہ ایلہ رکن ایدیلان دیرکلر
مصارفک اوردہ بولتان تجار جانبدن جمانا و مینونا اعطا
قندینی بخلدن وقوع بولان اشعاردن اکلاشلش و سایہ
تسهلاتوایہ حضرت پادشاہبدہ ہر طرفیہ منافی
مشاہدہ اولتان بووقولہ آثار حسنہدن قضاء مذکورک
دخی حصہ باب اولسی شان نکر مواددن بولندیجی کچی
تجار موی الہم طرفدن اولوجہلہ ابراز ایدیلان حسن
خدمت دخی ارجت اولہرق استلزام محفوظیت ایش اولغله
اعلان کیفیتہ اہتدار قندی .

ہر ولایتہ بر غزتہ چیقارلق مقرر اولق چہتیلہ سورہ
ولایتدہ دخی (سورہ) عنوانیلہ بر غزتہ تویب ایدلش
ویونک غرہ محرم تاریخیلہ نشر اولفق اوزرہ ترتیب اولتان
بریحی نومرد و سنک بوقاج نسخہ سی جانب حکومتدن باب عالیہ
تقدیم اولندیجی کچی رنسخہ سی دخی بر ذات طرخشدن
تصویر افکارہ کوندر لشد۔ دولجہ اول صورتلہ نشرینہ
مساعده اولندیجی ایشیلدی . مواد مندرجہ سنیدن
سورہ تک احوال تاریخہ سنہ دائر اولان برقرہ سی تفرقیہ
نقل اولشدر .

کچن بازار کیجہ سی ات میدانندہ بر عربہ سی دکاتدن آتش

﴿ ایالات ﴾

کریددن تحریرات مخصوصہ - فی ۲۹ ذی الحجہ
شعبدی حالندہ خرسنجان جمعیتی اکثر ایکی اوج یک کشیددن
عبارت طور مقدمہ و بعض کرہ دخی آزالوب چوقلمقدمہ در .
اصل رئیساری والی اسبق دولتلو حسن پاشا حضرترتی
زمانندہ طویتلہرق بر مدت حبس ایدلش اولان حاجی میخالی
وقوستارو واقی مناسرتز راہبرندن پارلیئوس و لا قوزلی
ہاجی یورکی ایلہ دہا ساٹر بوقاج کشیددن عبارتدر .
ہلہ حاجی میخالیک مفسدتی بک علی و دائمی صورتہ
اولدیغندن والی لاحق دولتلو پاشا حضرترتی زمانندہ
دخی بر مدت مجبوسہ طور مشہدی .
مرفوم بوندن بوقاج کون مقدم بانہ الی آلتش کنی آہرق
واستماع اولندیقنہ کورہ مسلح اولہرق رسو و قدیمہ بہ وینہ
رؤمادن ہاجی یورکی اسفا گیابہ عزیمتہ اوزار اہالیسنی
جمعیترینہ دعوت ایتلشدر . حتی ایکی اوج کون اول یوز
قدر اسفا کیلی جمعیتکاکہ کلدیرچی خبر آندی .
یونلر جمعیترینی عادتاً بر حکومت شکلہ قوہرق بتروی
نامیلہ بوقاج کشیددن مرکب ویشلر نصب ایش و برطاقم
آششیایہ ترخ و یرمکہ باشلامشدر .
کرچہ شعبدی حالندہ جمعیتکاکہارندہ سلا حسزدولر .
فقط اقدیمجہ حانیدہ نہ قدر قورشون و صاچہ و چاقق
طاشی واریسہ آتشلر ایدی .
جمعیتہ کیدن اہالی برہقتہ قدر اکلمکدہ و بعدہ عودت
ایدرک برلینہ بشفقہ لری کلکدہ در .
یونلرہ حانیسہدہ بولتان ہواد اوززدن اعانہ صورتیلہ بارہ
واتمک و سائرہ کوندر بلیور . حریقاراد بیزلکی بر درجہ
وارد رہش لشد کہ بر ایکی کون اول ایچلرندن بری شہرہ
کلدرک بازاردہ بریلہ مجادلہ ایدرکن خصمی « شدی والی بہ

تصویر افکار

۱۳۷۸

محررم ۱۳ (بازار ابرنسی) مایس ۱۶ (حوادث و معارف و دانشنامه غریبه) سنه ۱۳۸۳ (هجرت) نومرو ۳۹۱

هفته دایمی دفعه استانبولده طبع و نشر اولور. غریبه خاھسی جدیدده کائدر. معارف و امور خیریه اعلانی مجانا باصلور. بریلانی ۱۶۰ آتی آبلانی ۸۰ اوج آبلانی ۴۰ برنسخه سی ۱۰ و بوسته اجرنتک بریلانی ۱۲ آتی آبلانی ۶ اوج آبلانی ۳ غر و شدور.

چونکہ روزنامه مخار مومی الیه حقدده اولان عربوایتنی یازدیغنی ش.بارک غیر ملحوظ اولمسی اساسی اوزرینه بنا ایتشدور. حال بوکه اشعارات مذکورہ تک بویله بروصف الیه تعریفنه حق اوله من. زیرا نہ طبیعتک خلافتدر. ونہ کریدک مضبوط اولان احوائسده ویاوقعتک تکرر ایدن امتثالسده منافدر.

حاصلی کریددن کلوب بعض معتبران طرفدن مضبوط مزہ تبلیغ اولنسان مکاتب دخی مخارمزلک اشعارینی تصدیق ایتمش اولغله صحیحتمده اصلا ایشنباه ایدہمیز. وبتاہ علیہ بودفعہ دخی آلدیغمن نحر برانتک دخی درجندہ تردد ایلیر.

یونانستاندن باشنہ برطانیہ اشقیبا جمع ایدرک ممالک عثمانیہ یه تجساور ایتمش اولان لئونیس دس بلغارس بعض رفقاہ یله برابر حدود عثمانیہ طوٹدیغنی ۳۸۷ نومرو مزده بیان ایتشدیک. بودفعہ سلائیکن استانبولہ کوندرمش اولان باب ضبطہده موقوف بولمش اولدیغنی ایشبدلیدی. کلانلر ۲۷ کشیدر. یونانستاندن چیقانلرایسہ طوبی ۳۲ کشیدن عبارت اولدیغنی حالده مؤخر ا ایکسی دها طوٹمش و اوجی تحری اولمقده بولمشدور. بولونیس یونانده رئیس وکلا مقامنده بولمش اولان بلغارسک اقر یاسندن اولوب دولت مشارالہا تزدندہ میر آلاباق رتبہ سنی حائزدر.

* معارف نظارت جلبلہ سی جانبدن نشر اولمق اوزرہ *

* ورود ایدن ورقه تک صورتدر *

دیار بکر حوالہ سندنہ کائن رأس العین وجود نام محفلر چین مهاجر رینہ ارلہ قلندرق لطافت آب و هوا سندن ناشی اورادہ امر اسکانلرینک اجراسنی فرط آرزو و شکر الیه استعدا و نیاز ایتمش وارضر و مده بولن ان ارقدا اشلرینہ دخی اورایی استیلرینی یازمش اولدقاری و یونانرہ اصحاب ثروت طرقلریندن مقدار وافی ذخائر ایفا قلنددیغنی متلاو اجمال

حوادث اخلیہ

پای تحت

مدافعہ

تصویر افکارک مؤخر ا کریددن آلدیغنی تحریکات علیہنہ روزنامہ جریدہ حوادث ۴۰۹ نومرو ل نسخہ سندنہ پربند نشر ایتشدور. جریدہک سلاح امر یعنی طوغریدن طوغری یه مخیارہ چوریش اولدیغندن تصویر افکار مدافعہ حقنی اکا براقدرق کندسی طرفندن برفاچ سوز ابراد یله اکتفا ایدر.

اولا روزنامہ « حقیقت حالہ و قوف کاملہ » سی اولدیغنی و حکومندن بعض مستدعیاتہ فالتشائلر طوبی « آلتش یتش » کشیدن عبارت اولوب « آسایش مطلوبہ » یزده بولدیغنی بیان ایتمش و تخریرات مذکورہ تک مندرجاتی حقدده « موجب نأسف اولور مواددن کوریلہ مدیگی جهتہ اصلا صحیح نظر یله باقیلہ مدی « دیمش ایسده اولا کریدده ذاتا بو قدر ضبطہدن بشقہ درت طباوردخی عساکر شاهانہ موجود اولدیغنی حالده روزنامہ تک بیان ایتدیگی آلتش ۷۰ کشنک هریری بر آیفالی قلعه میدرکہ دولت علیہ بی دها ۷ طاوور عسکرلہ برفاچ سفینہ حریدہ ارسالہ مجبور ایتسون. هله بر ماده موجب نأسف دکل ایسہ صحیح دخی اولماق لازم کله چکنہ دائر دنیادہ برفاعده اولدیغنی هیچ بیلوروز. یزم ظنرہ کورہ تحریکات مذکورہ تک مالی خلاف واقع اولدیغنی صورتده نکذیننده اسان رسمی جریدہ یه مسابقت ایتک اقتضا ایدردی.

ثانیاً تصویر افکار کریدده کی مخارینسک الکز یازده احوال شناس اولان معتبران بولدیغنی تأمین ایدر. ولواویله اولسہ یله یازدیغنی ش.بارک روزنامہ تک ظنیات سببسنی دعوت ایدہ چک صورتده دکاکر.

حوادث خارجیة

۱۸۶۶

مخبره آنکه ظهوره تمبرو دوران ایدن فرسبالتک بالکر بری ظهور ایدہ چک کنی کوریلور . شوبله کہ فرانسہ دولتی بروسبالتک کتب ایندیکی جسامتہ کورہ نغوذ و جیبیتی تأمین ایچون دین ایلتنی طلب ایدہ چکی روایت اولغندہ ایدی . بودفعہ نغرافتک و یردینکی خبرزه کورہ فرانسہ دولتی ابات مذکورہ تک استحصالیچون بروسبالیہ مذاکرہ کرشمش ایسده دعتالہ بیان اولدیغی وجهہ موسبو دوامساریک اطیب خاطر و ایلای وعدہ اغورده مناسقتی فنا ایدر طغندن اولدیغندن بوطله مائمت ایندیکی کچی دین بویته عسکر دخی سوق اینکده در . بمشیر بروسبالیہ بروسبالیته فرانسہ عابنه براتفاق شتک وجوددن تحت ایلدیور .

ایتالیآ و آسٹریا یئندہ بروقت تمبرو تصور اولغندہ اولان مزارکت بودفعہ عتد اولدیغی و ایشالباتک تیرول ایلتنی ترکہ موافقت ایلتنی اخبار اخیرہ ددر .

آلمانیاتک جهت چوبیہ سادہ بولان دولتلرہ بروسبالیہ یئندہ مسئله سانسردن طولانی لازم کلان مذاکرات برلیندہ ایبرا اولدہ چکی و بروسبالیہ دولتی باور اوورمیرغ و ایدوهس دارمسناد حکومتلرندن برہ امور کوندرلرین طلب ایش اولدیغی مرویدر .

محرکر امور دولتیہ چہ بریولت ایدان عیرتدر . ایشندہ محاربتہ سانسردہ دخی ایشالباتلرک مغلوبیتلہ غیرت انتظامک برنی طوطیہ چکی برکر دہا نابت اولدی . و بروسبالتک غالبیتی حرکت نہ قدر سریع اولورسہ نتیجہ سادہ اوتدر سرعتلی مظهر ایدہ چکی تأیید ایتدی . و آوستریاچہ حاصل اولان نتیجہ آز قوتلہ چوق ایش کورمک اسبیلر فوق العادہ برتانیسہ متصف اولدغہ جرؤی فلاکتندن کلی ضرر کورہ چکنسہ بر دلیل دہا علاوہ ایلدی . و لیسابنجا رہہ بحر یسندہ شمدی بہ قدر قلعه سبارہ ونهک آهین سورندہ طوتیلان زہلی کچلرک اہمیتی آزلدی .

اولنکی اوج قضیہ ذاتا دخی امور معلومدند اولدیغندن شمدی موضوع بحث اینکه حاجت بوددر . فقط زہلی سسغیز مادہ سی بریکی تجربہ اولنق جهتیلہ اکادار غرہ زردہ سکوریلان بعضی معاملتک خلاصہ ایزدینہ ایتدار اولور . شوبله کہ بوسغینلر آمر بقالتک محاربتہ اخیرہ سندہ رواج

بک اولغندہ برقر و غلطہ دہ بر آدم قولان وفات ایشدیکنی ۱۱۴ نومبر و مزیدہ بیان ایشدک . شکر اولسون اووقندنیور عات مذکورہ تکرر ایشامش و اوجہتہ مر قوملرہ ظهور ایدن خستہ تک قولانک ساری نو عتدن اولانق ایدی بون بون قوت بولمدر .

ایمانت

کریدن نغریان مخصوصہ . فی ۲۳ ربیع الاول روزنری یوزن اولنکی مکتوبدہ ایشامز اولان عساکر مصریہ فرانسہ مدتی اہمک و لوج کون حایبہ قلعتسی پیشکامندہ آرام ایتدکن عسکرہ مصر فریقاندن سعادتلو شاهین باشا حضرتلری ۴ طاہور عسکر و ۴ طوب استجاب ایدرک دولتو اول باشا حضرتلریہ برابر اوقرون ناجہ سندہ کانی قسطنطلی فریسنہ عزت ایتدیور .

مقدما ارباب جمعیت کوندر دیک عریضتہ چو ابا وارد اولان نغریان سانبہ روحیہ ترجمہ و بورادہ معطلی فالتش اولان یاصہ شامدہ طبع ایدیلرک نشر ایددی . و رفاج شخصسی روزنرو فریسنہ بولان رؤسایہ کوندردی . فقط نغریان سانبہ تک تخریبہ کورہ هر کس خائسہ سناط عتقی لازم کلور ایکن مطالب سفیر لیتک هیچ برنہ مساعدہ اولاندیچون ارباب جمعیت علنا و مسلما مرکز نوردہ نابت اولدغیزی کچی سائر ناجہ زردہ دخی مسلح برطاق جمعیتلر پیدا اولغنددر .

دولتو اول باشا حضرتلری معینلرہ بولان فرقتہ مصریہ ایلہ دولتی کون بڑوک مقامی اولان روزنرو فریسنک فریندہ کانی سرسبس دیتیلان کویہ کنتیلر . ارباب جمعیت بونی مشاہدہ ایتدکلری کچی اورادن اسفا کایا طاعنلر نہ فرار ایتدکلری بوکون ایشیدلشدر .

فریق سعادتلو عثمان باشا حضرتلری ایلکی طاہور عساکر نظامیہ ایلہ بالادہ ذکر اولان قسطنطلی فریسنہ عزت ایتدیور .

جزیرہ تک احوالی مانسندہ کویرندہ اهل اسلام بون بون قلعه و چوارتہ چککددر . بلجیورہ مال و اہلاک کنی ترک ایدرک بویلہ سفیل و سرگردان یولرہ دوشن عجزی مشاہدہ ایتکہ جان طاہور . الله سبب اولدیلرک چراسقی و برسون . ارباب جمعیتک ذالما معلوم اولان نابت ضرر سی و جزیرہ تک برشان احوالی دولت نظرندہ برقات دہا داعتہ چیتیق چہنلہ بر بواحوالندن طولانی حقیقتہ دخلون اولغہ برابر و طغزردہ آسایش دائمی حاصل ایدہ چک تدابیرک بوسرہ دہ قلمہ کلی ایلدیلہ نسلی بولورز . احوال سانسرمک کتم حقیقتی الزام ایش اولان جریدہ حوادث عرسنایلرک برامت ذمتہ دلیل اولنق لازم کلان نغریانق نغز قوتلہ مفرون اولدہ بویدہ ارباب عساکرک دولتہ ایدینہ تشبث اولدیغندن طولانی ماتم ایشسون .

EK 4: 18 Eylül 1866 senesinde Tasvir-i Efkar gazetesinde Osmanlı askerlerinin isyancılarla mücadele halindeyken yaşadıkları sorunları anlatan bir nüsha (Tasvir-i Efkar , 3 Cemaziülevvel 1283:2).

و رو طرفدن دخی مقابله بالئال قاعده سنه اتباعا محاربهیه باشلا تیلوب اشقیبا پریشان ایلدشد .
شوراده بوراده بر جوق اهل اسلامه سوه قصد وقوع بولمش ایسه ده تفصیلاتنی بلزوبده . مکتوبی مرتبه حاشه کنورمه که کوکل قائل اولدی .

کرده وقایعی
قندهدن تحریرات مخصوصه . فی ۳۰ ربیع الاخر دونکی بازار کونی قندهده کی اردوسر کیری اولان جنال کویدن میر آلی عزتو ابراهیم یک ایکی طایور عساکر نظامیه استحصاب ایدرک . بی آجی صو طرفلریده بولان ضبطیه قره غوغا سنه برلشدیرمک و دیگر یله سپاره صورتده بعض قرایی طولاشق اوزره حرکت ایشیددی .
اولئاده ارباب فساد بیرغو قره بی طرفلریده بولان تبهدن ظهور ایله جنال کویده بولان اوج طایور عساکر نظامیه که قره غوغا لریده تشهر سلاح ایلدیلر . بنه علیه عساکر طرفلریدن دخی تعلیمات سنه موججه مقابله بالئال صورتده تشبث اولورق ساعت دردن کیجه ساعت بره قدر محاربه منته اولمش و اون یسکدن منجواوز اولان حشرات بش التی یوز قدر تلفات و بردکن صکره منرما فرار ایشلردر .
ذکر اولان ایکی طایور آجی صو طرفلریده وارنجه اوراده بولان یوزباشی عارف اغانک بر بلوک نغرائی محاصره ایلدکلرینی مشاهده ایتار یله اشقیبا که جمک کاهنه برطام کله آره ق ایکی یوزاللی قدر بی تلف ایلدیلر . قصوری مقهورا پریشان اولمشلردر . بوا یکی محاربه ده عساکر شاهانک تلفاتی یک جزئی ایش .
بکن صالی کونی مونو فاج ناحیه سندن حیوانلرینی شهره کشورمک اوزره کلکده بولان اوج یوز نفر قدر اهل اسلامک مرید کاهلری اولان قائلی قسطلک اوت سنه قالی اسقالانم بوغازی ایکی اوج یک قدر اشقیبا طویوب بر فاج اسلامی شهید ایشکلری جانب حکومتدن خیر آلمیله بولری قوز تاروق اوزره ضبطیه یوزباشی رضوان آقا و متعاقبا دیگر ضبطیه یوزباشی حسین آقا و آدن صکره دهار فاج یوزباشی موجود رفاتلری اولان ۵۰۰ قدر ضبطیه ایله اولخوالی به سوق اولورق اشقیبا مر قومه عساکر ضبطیه به هجوم ایشکله مقابله محاربه به ایشدار اولورق اشقیبا ۱۶ نفری تلف اولدقدن صکره قصوری منرما زوقا نام چله فرار ایشدر .
فرداسی جهلر شنبه کونی سوازی و پیاده اولورق ایکی ییک قدر اشقیبا آجی صو د کرمانلرینی ضبط ایلدکن صکره اول جوارد بولان ضبطیه قره غوغا اوزرینه هجوم ایلدکلری جانب حکومتدن خیر آلمه ضبطیلردن بریسک قدر اهل اسلام چغوب بولرک اوزرینه وارملرله برابر عساکر ضبطیه به اقتحام ایلر یله بر و طرفلریدن دخی بالئال اولن طقوز

نفری تلف و خیابلی جرح اولدقدن صکره قصوری مقهورا فرار ایشدر . بو محاربه ده ضبطیه دن بر یوزباشی ایله بر فاج نفر یاره ایشدر .

شهره دن کلان حوالده کوره بر جوق اشقیبا عساکر مصریه خسته خانه سننی باصدر فی طبیعت رد بشه زنده اولان و حنت سبعا نمینی اجرا ایله اللریشه بکن بیچاره خسته لری شهید ایش و اولئاده سعادتو شاهین باشا حضرتلری جمعیتکه اختلاله یاشدرک بر یولک غایبه حریده نائل اولمشدر . بو محاربه ده اشقیبا طرفلریدن تلفات کله وقوی روایت اولمشدر .

اور و پاچه بکنده ظهور ایدن حال بحر ایدن طولایی سلطنت سننیک اختیارینه مجبور اولدیفی مصارفات فوق العاده اوزرینه موازنه مالیده کورینان آچمنک قبا دلمسی ایچون ممالک محروسه حضرت شاهانه دن ایکی یوز بیک کسه قدر بر اعانه مخصوصه استحصاله اراده سننه متعلق و شرف صدور بیورلمش و بوئدن بکرمی درت بیک بو قدر کسه سی ولایت حصه سنه اصابت ایتدیکدن اولیاده شرف صادر اولان فرمان عالیشان منطوق مشقی اوزره بو آقده تک توزیع و تنسیله استحصاله مباشرت اولمش اولغه صنوف تبعه صادقه حضرت پادشاهیک متصف اولدکلری فرط غیرت و حبت و شهبورانه ایجابجه اشبو اعانه ای از وقت ایچنده کمال سهولت و ممتونته ایفا ایلد جکرده شهید بو قدر . (طونه)

خوار خارا حبیبه

اور و پاچه

فرانسه امپراطوری موقنا خارجه نظارتی اداره ایشکده اولان موسیو دلاوانته بر مکتوب مخصوص ارسال ایدرک ماننده فرانسه تک تدارکات حریه ایله مشمول اولدقنه دایر شایع اولان روایاتی تکذیب ایشدر .

مؤخر کلان لغراضامه زه کوره پروسیا دولتی محاربه مصارفدن طولایی خزیننه سنه طاری اولان مضایقه تک دفعی ایچون ۶۰ ملیون طاز استقراضنه رخصت و برلمسی ملت مجلسنه تکلیف ایش و مجلس طرفلرین تعیین اولان قومیسبون بومتداره موافقت ایچوب بالکر ۳۰ ملیون طاز استقراضنه رخصت و برله یله چکنی بیان ایش ایسه ده دولت طرفلرین بورا یک پشایان قبول اولدیفی اعلان ایلدشد .

EK 5: 24 Mart 1867 senesinde yayımlanan Tasvir-i Efkar gazetesinde, Müslüman tüccarların Osmanlı isimleri ve iane akçeleri halkı daha fazla yardıma çağırmak için paylaşıldı (Tasvir-i Efkar ,18 Zilkade1283:1-2).

تصویر افکار

۱۳۷۸

ذی القعدة
۱۸ (بازار اربعی) ۱۳

مارت
(حدیث و معارف و دانش و علم)

سنة ۱۲۸۳ (هجرت)
نومرو ۲۶۹

هفته دہ ایک دفعہ اساتذہ طبع و نشر اولور۔ غزہ شامی ہفتہ ہوسندہ در۔ معارف و اور خبریہ اعلانی مجانا باصلور۔
بریلانی ۱۶۰ آئی آبی ۸۰ اوج آبی ۴۰ بریلانی ۱۰ و پوسٹہ اجرنک بریلانی ۱۲ آئی آبی ۶ اوج آبی ۳ غروشدور۔

حوادث اخلیہ

پای تخت

بابت عالی ترجمہ اولمسی خلفاسی مقبرہ اندن عزتو کال بک
افندی بہ رتبہ نایبہ صنف اول ہمایری ایلہ ارضروم ولایتی
والی معاونکی توجہ پورلشدر۔
(اخطار)

مومی الہ ماموریت جدیدہ سی سبیلہ بوآہ قدر ادارہ ایگندہ
اولدی بی تصویر افکار محرر لکندن بودفعہ انفصال ایلدی
و بنا علیہ غزہ مرکز خدمت نحر برہسی ہفتہ پراج خانہ
انتقال ایلدی۔ کنتوسنک تصویر جہ خدمتی مشکور
ایدی۔ مامول ایدرز کہ ماموریت جدیدہ سندہ وطنہ
خانہ سی دہا موفور اولور فقط بغزہ مرکز محرر لندہ وقوع
بولان تبدل و طائفہ جدیدہ دخی موجب تحول دکلدور۔ تصویر
افکار بولند بویلہ دخی مسالک اصلسی اولان طریق
حقایتندن اشرف ایتمز شوقدر وار کہ ۲۶۶ نومرو مزیدہ
اعلان اولان بیاننامہ رسمی مطبوعات نظامنامہ سنجہ غزہ مرکز
حاضر اولدی حقوق غیر معین برمدت ایچون غیرہ معین
برجد ایلہ تقید ایتمش اولدیقدن نظامنامہ حکامی
صودت ایدنجیہ بہ قدر لزوم کوردیکمز درجہ احتیاطدن
آریلانغہ مجبوروز۔

هفته دہ برکہ طبع و نشر اولغندہ اولان آییند وطنہ علاوہ
اولرق بغزہ دہا نشریتہ باشلانمشدر۔
ملکبردہ علی الخصوص شو عصر ترقیدہ برسعلی غزہ مرکز
پنشار ودوای محسنانی استلزام ایلہ جکیچون آییند وطنک
زینت آور منصفہ فہمور اولسنہ نشر اولتیوردی۔ حالو کہ
آلایغمز معلومات مخصوصہ کورہ بوغزہ مرکز وارداتی

مصارفنی فوریدہ مدیقندن بولک دخی سارہض آثار
مطبوعہ کی عرض دیدار لطافت ایتمکدن شاید اعراض
ایسی ناسمیری ایجاب ایتمکدہ ایدی۔ صاحب امتیازک
آفرین ہمت و فداکارلنک ایسی بحق آی طرفدہ سی
ترقیسنہ کہ آنک آنارندن اولوق اوزرہ اصلک دوائی تأمین
ایدہ جک برعلاوہ جیبہ میدانہ کلدی۔

اون بش کونڈہ برکہ طبع و نشر اولغندہ اولان مجموعہ
معارفک بوکرہ روزنامہ سنک دخی نشریتہ باشلانمشدر کہ
رسیدہ نظر مطالعہ من اولان رنجی نومرول نسخہ سنک
مندرجاتی برقدہ معارف و اخلاقہ دائرہ مقالہ ایلہ مکالمہ
ملوطی و کینوسر و خلاصہ بولتیقدن برقدہ تفرقندن
عبارتدر۔

بوغزہ قطعہ جہ همان تصویرک نصی قدر ایسدہ جمعہ
و بازاردن ماعدا ہرگون چبقارلہ چقتندن برنسخہ سی
بکری بارہ صائبہ چقتندن ایشہ برار حوادث و مباحث
درج ایلدیکہ رغبت عمومیہ بہ مظہر اولہ جتی فی اشباہدر۔
مؤسس اولان جمعیت ادیبہ تک بویلہ برازخیرہ موفقیاتی تبریک
ایلر وزہ وطن و ملتزہ خدمت بولندہ شریک اولدیچسون
لازم کلان آنکری ایغا ایدرز۔

یکن جمعہ ابرسی کونی طوئخانہ چقور جمعہ چورندہ
محیی الدین فناری محبہ سندہ قلیح علی باشا جامع شریفی
امام اولی احمد افندیک خانہ سنندن آتش ظہور ایدرک
برطرفہ سرایت ایتمکسزین بالکرخانہ مذکورک برازخیرہ
محقق اولدیجی حالہ باصد بولمشدر۔

(خبرہ تجاریک اعانہ قومہ سوتی طرفندن کلان بوسلہ در)
یکن جمعہ ابرسی و بازار کونتری جمعیتزہ کلان اعانہ
آچہ سی بروجہ آتی بیان اولشور۔
۲۱۰ قسدیہ سرکردہ سی سابق رفعتلو شریف اغا

- ۰۰۵۴ آسمه آئنده تجار دن کریدی فالوبسز اوغلی صادق انا
- ۰۳۱۵ تجار خبر بدن کر استه چی حاجی علی افندی
- ۰۱۱۵ آسمه آئنده تجار خبر بدن رستم افندی
- ۰۳۶۰ ایزده داؤهسی جانندن
- ۰۳۴۱ مصطفی مصلح الدین محله سی اهل ایلستندن
- ۰۰۵۲ مصر عزیزه قونیا بیسی خدمت زدن صالح افندی
- ۰۰۵۲ مصر چلشوسنده الحاج حافظ احمد افندی
- ۰۰۲۱ مطبوعه عامره مرتیلندن شافعی سلیم افندی
- ۰۱۰۵ تجار خبر بدن از مبرلی عمر افندی
- ۰۰۵۲ حله چی مصطفی انا
- ۰۰۵۲ بالطبعی حسن انا
- ۰۰۱۰ نیور چی ابراهیم انا
- ۰۰۲۱ قهوه چی احمد انا
- ۰۰۶۳ قبان دقیقه علی انا
- ۰۰۱۲ طرزونی ابراهیم شوکت افندی
- ۰۱۵۷ بالقابانی تجارندن عثمان انا
- ۰۱۵۷ بالقابانی تجارندن علی افندی
- ۰۱۰۵ بالقابانی تجارندن بلزارگان دورره و بیج
- ۰۱۰۵ بالقابانی اتصالده یانچی مصطفی افندی
- ۰۱۰۵ کذک یانچی حاجی احمد انا
- ۰۱۰۵ کذک یانچی حاجی راشد افندی
- ۰۰۵۲ کذک یانچی کوچک حسن افندی
- ۰۰۲۱ کذک سلیمان انا
- ۰۰۲۱ بالقابانده تجار خبر بدن رفعت افندی
- ۰۰۵۲ بالقابانی اتصالده عمر انا

۵۹۳۶

بفراددن بازاد یغنه کوره صرب کتبی . بشلک در سعادتله کلک اوزره بوکون اورادن حرکت ایده چک ایش .

دو ایلات

فوریه دور بلك کریدن آلوب نسر ایلدینی مکتوبک بعض فقره نیک ترجمه مآیدر .
 کریده بولان فریق سعادتلو علی باشا حضرتلری قدیه دن حرکتله کدر کاهنده بولان کویلرک جمله سنه اوغرایه رق کپسامو قسنتنه واصل اولدی .
 انای راهده اشقیبا مقابله به فالقشمدقندن بشقه اوزاق کویلر اهلایی مشارالهی استقباله کلدرك اعلان مطابعت و انقیاد اینتبار .
 (ارقدی) نامنده بر بولان و ابوری اشقیبا ایچون ایسه و ابرزاقی و مهمات حریره کتوره رک اسفا کبا ایله سلینه آره سنده بریره برانقشدر .
 بو هفتنه دخی اشقیبان اوتوز قدری طاعدن اینترک حکومه

عرض تسلیمیت ایندی لر . کلدکلری برده بولان اشقیباک فنا بر حالده بولدقارینی سووادبار .
 اشقیباک همان کافسی دایره اطاعتنه کبره که حاضرندی .
 فقط شمعی به قدر دوام ایدن محاربات ایله جزیره بتون بتون خرابینه بوز طوندی .

از مبردن تحریرات مخصوصه - فی ۹ ذی القعدة شهر شهابک بکرمی اوچنجی بجهشده کون آقشام ساعت اون ایکی بی اش دقیقه کله رک مدالوجزیره سنده وقوع ولان زلزله ک آتارندن اوله رق جواریت و قرینت مناسبتیه اول آتده از مبر و حواله سنده دخی شدتیجه حرکت ارض ظهور ایتش ایسده بورالجه بر ضرری طوقوندی .
 فقط تحقیقات واقعه به کوره جزیره مذکوره ده کار کبر بولان ایزدک اکثری منهدم و اینده آئنده ۸۰ قدر نفوس منهدم اویش و ۱۰۰ قدر نفوسنده سقطانقشدر . قراه ملحقده اولان خسارک نه در چنده اولدیغنه دهاتعمای ایله معلومات آئندی . در حال از مبر والیسی دولتو اوزرا باشا حضرتلری طرفندن اورابه ۲۰۰ قدر چادر بندر ایلدی مئالوا تمکینی فرو نلرک دخی یقلمدیغی جهتله اهلایک آج و محتاج فالده قدری خبر آئدیقدن مقدار وافی اون و اتمک دخی کوندرلش و اولی مشارالیه حضرتلرک هم کلامه و تشویقات مخصوصه لری اوزرینه ارباب حبیتدن و یانقی دیرکتورلندن مرکب تشکیل ایدن قوبه سیبون معرفتیه بر طرفندن دخی لایق ایله ملو بلائعده بولانقشدر . طوغریسی بو یولده انسانیت و مرحمته بک کوزل خدمت اولانقده ایدو کندن خاصانه عرض شکر انیت اولور . شومسبیله ایله زلزله ک اسباب ظهوری ایله خفت و قوعنی موجب اولدیغی تخمین اولان شیلرک بیانی مناسبت کبی مطالعه اولدی . شوبله که اجوائی ارضیه ایچنده تراکم ایدن سوزر به مضایق و جوارنده مدفون اجسام مشتعلک هولمک تضییقی ایله احتراقسندن ناشی برندن بره بخاره تحول ایدرک هوا به صعود ایچون محبوس اولدیغی بخالری زور و شدتله شق ایتسندن ارض حرکت ایدوب زلزله واقع اولدیغی تحقیقات جدیده ایله ثابت اولقشدر . بنا برین طبیعی و عملی اولان عمیق مغاره و قبور انجیره مجتبه به بر نوع منفذ اولغله اومقوله درین مغاره و قبورلی شامل اولان اراضیده زلزله ک آثار مده شهسی بالطنبع خفت اوزره وقوع بولور . اسکی وقتلرده بوللوم مسائل حکمیه تک ممالک عثمانیجه معمول به اولماسی حقتده اولان اعتقاد بک باکشددر . چونکه ۹۱۵ سنه هجریه سنده استانبولده زلزله عظمتیه وقوع بولهرق بک زیاده ضرر و خسار و یرمش اولدیقدن اول وقتکی ارباب حکمتک تنسیبیلری اوزره سوزک اطرافنده بیک قدر درین و بیسوک قبور حفر ایتدیرلشدر . واقعا صکره لری بزجاج دفعه ده زلزله ظهور ایتش ایسده ده

EK 6: 2 Mart 1867 senesinde Muhbir gazetesi üzerinden Girit Adası'nda zarar gören Müslüman halk için gönderilen yardımı tenkit eden bir sayfa (Muhbir ,25 Şevval 1283:1).

مخبر

تومرو	شوال	سنه	* بازار *	شباط	مارت افريحي
۲۷	۲۶	۱۲۸۳		۱۹	۳

بوغزته معارف وحوادث ناخيه و خلاصه بليقته دن بحث ايدء جكد ر امور نا فعه و خيره مجانا باصلور
 بش سطر او اعلاذن اون غروش و زباده اولد بئي حالده بكمي غروش الله جقدر برقاچ كونه قدر هفتده درت
 دفعه و اذن صكره بش دفعه جقه جقدر بر سسته لكي (۱۵۰) اتن ايلغي (۸۰) اوج ايلغي (۱۵) غروشده
 بئر نخته سي (۴۰) پارچه در طشمره ز ايجون بر سسته لكي (۳۰) غروش بو سسته اجرتي ضم اولتور بمحل ادارسي
 استابولده چيچك بازارنده جمعيت علميه عثمانيه مر كزنده در

(اعلان)

كر بده زيان كورن اهل اسلام فخر استه اعانه اولقي
 اوزده بارنكي كون بشيك نخته چيقاره چئمزي اعلان
 ايتشيدك بو نريدي بوي ايدى .

عدد	عدد
۱۰۰۰	۱۰۰۰
۱۰۰۰	۱۰۰۰
۱۰۰۰	۱۰۰۰
۱۰۰۰	۱۰۰۰

بو نخته هر كسك بدنده علم و خبر كوي اوله جتي جهته
 يوم مز بورده مطبعه مزى نشر ياف بيوروب حسابه
 باقان ذوانه نشر ايدء جكن . (قلب)

خلاصه پر ليته

عثمانلى خرسنا نر حفته بعض درجه دها امتيازات
 و بريله جكي غزته لده كورلكده در . و كچنشه
 باز دغمن انككتره قراجه سي حضر فلريك نطقده دخی
 اشارت اولمشيدى كه اورو يادولتلى دخی بومسته لك
 اجراسنى آرز و ايكده ايملىر .
 بومسته فى غزته جيلار و زادوبه مطالعه فى چوغالتديار .
 امتياز و مساوات نه ديمكسر . ايلووده چيقاريله جتي
 نخته لردن اكلاشيلور . (الجواب) دير كه بومسته لك
 اسنه اصلاح ديورلر . بو اصلاحدن مرادنه اولد بئي
 بيليز . ايجيق شوراسنى بيلورز كه اولادرو يادولتلى
 ممالك محروسه ده نجه لرى بولمبان محللردن قونسولوس
 و سائر مامور ل بئي بواش فاند برسولنرا كر بوي

يا بازار سه اصلاحك برنجي درجه سپدر . نانيا
 ممالك عثمانيه ده متوطن و مشكن بوتشان تبعه ل بئي تدريجا
 وطنلر بنه جلب ايدوب از انقه يا شلاسولنر . بوده
 اصلاحك ايلگيچي درجه سي اولور .

(مخبر) دير كه بو نخته حكومت سنيه دخی براخطار
 خاطره كلور . شوبله كه دولتيه كندو نجه سندن
 و ملكنده بيشان كندو رعاياسندن اولان اخصاصي
 براجتي دولت طرفدن قونسولسلافه و بو كچي مامور بيه
 قبول اتسون .

چونكه ممالك محروسه دن بعض مملكته برلودن روسيه
 قونسولوس و كبلارى و ترجمانلى كورلكده در .
 اورو يادولتلى (كه دولت عثمانيه دخی انلر دندر)
 شديك راحت ارتوره بورل كچي كور بيه بور . فقط
 بو دولتلك بربريله اولان اختلاطي و مناسباتي و معاهده ل
 ايجاب نجه حسن ارتباطي نه در . نه درجه لده در .
 بورالى پلانلر و وقوع اولان حاللر دقت ايدنر كوزي
 ايجيق انلردر . اصله بوليقيه اشسته بولنره بولنردن
 نله وراينده چك حاللره آكام اولوب آكامه طور اتقدر .
 دولت اول دولته كه احوال حاضره فى كوزلى اوتنه
 آكورلر و امور ملكه ل بئي آكامه تدبير ايدرلر . و زمان
 و حاله نطيقه امتياز يك سعادت حاللر بئي دوشورلر .
 و دوشسته دوشسته البته براصلاح وجوده كتورلر .
 سعادت اول ملته كه حكومتك مراد ايتديكي اصلاحاته
 يازدم ايدرلر . و مناسباتي اولان دولت و ملتلك اسرار بيه
 واقف اولورلر . و اختلاط ايتكلرى اقوامك قانولنر بئي
 وعادتلر بئي بيلورلر . كندولريك درجه ل بئي و حاللر بئي

EK 8 : 11 Ocak 1869 senesinde yayımlanan Hürriyet gazetesinde Osmanlı Devleti tarafından Yunanistan'a gönderilen ültimatoma Yunan hükümeti tarafından cevap (Hürriyet , 29 Ramazan 1285:5).

الله ایچون بونا استحقاق کسب ایشک اخلاق
 یوزلدی بز آبا واجدادمیزک قانی جسمیده
 چورتک بزه شمدی اوغان او جان قالدی
 واری پاره واری قباروز هر ذالت خوش
 کودیلور شوایش باشلریه کین اجلافک
 بر برر جاذی اولوری دوشله وحالا نسل
 یشابورل تحقیق اولسه اونی حالزه هیچ
 تعجب یری قالز

یونان حکومتی طرفدن باب عالیک اولتیما تونه
 ویریلان جوابک استانبول غزته لیده بر مختصر
 ترجمه سی کورلدی که لسانه باقبولورسه ترجمه
 رسیده در طنز اولتور

یونان اکلایشلان یونان دولتی بش تکلیفدن
 ایکیسینه یلرجه تکرار ایلدیکی کبی «یونان نظامانی
 اهالیئک حربت شخصیه سنی اجنبی بردولت
 ایچون حکومتک منع ایتمسه مساعد دکتدره
 یولو جواب ویرمش کوزل اما باب عالی
 بودهوانک بطلاتنه داز یونان قانوننامه سندن
 بند کوستریوردی ویردولتک حقوق اممی
 اخلال ایدرک صورتده نظامانی اولتی جا ز
 اوله مه جفتدن بحث ایدیوردی انلری نصل
 رد ایتمده بینه اسکی دعواسته ارجاع مقال
 ایلمش بوراری معلوم دکل

اوجنجه مسئله حقیقه یونان دولتی کرید
 مهاجرلریک عودتیه ممانعت ککوسترمدیکی
 قضایات ایله اثبات ایدیور واقعه ده مهاجرلرک
 عودتیه اوکلرینه عسکر چکهرک رسما قارشو
 طورمدی یونانلردو کدیلر منع ایلدیبلر بوجالده
 یزم وظیفه من یونان حکومتدن مهاجرلرک نمرسندن
 مصونیتی و بیچاره له صلط اولانلرک نادینی
 استکدی وارسون اهالیئک حرکتی یونان
 حکومتک تشویق و بلکه امریه اولسون بویه
 اثبات اولدیه جتی رمدعا یه قالدیشیلورسه
 نتیجه سی بالطبع مجبوریتی موجب اولور
 دردنجی تکلیفه قارشو دولت علیه عسکر
 ونجه سنک یونان ملکتنده قل اولنوبده جانلرک
 تادیب اولغدیقنه وقوفسزانی ادعا ایدیور
 بوایدده دخی باب عالیک وظیفه سی ادعا ایلدیکی
 ماده یی اثبات واقضا سنک اجراسنی طلب ایلکدر

شیلر یولتوردی بکلرده شیخ الاسلام افندی
 طرفدن کندیته براخطار وقوعبولدی مائده
 «بکا وولکلائی دولت داز برشی سوبلسون نه
 استرسه اوقوسون» دینلدی بولک اوزرینه
 خواجه افندی تفسیری راقوب مزراقلی علمانی
 اوقونغه باشلادی لکن بونده دخی اوامری
 وخواهی یه متعلق مسائل تفریرینه مجبور اولغه
 چند روز مقدم ضبطلر کوندریلوب درس
 اوقودرکن رحله باشندن قالدیرلدی وچو
 خدمتده مهمود فکری افندی بولدی حالتی
 ییلورسکریا وچودخی آز کلوب
 اکت طلبه سندن پایزید وایاصوفیه جامه لرنده
 درسام بولان راشد افندی ومحمد افندی یی
 دخی درسلرکن قالدیروب ضبطیه ایلدیبلر
 وکین سال کیمه سی اوطلرینی باسوب اوراق
 موجوده یی آلدیلر ائرده نه بولدیبلر ییلر
 یزم ارقداشلردن بریک تحقیقه خواجه صادق
 افندی برساله بازمش و دین اسلام علیه تده
 نشر اولان رساله آتده جواب ویرمش بو
 ایسه عالی باشاک پولیقه سنه او بیورمش
 شونلر پر پولیقه نهمتی استادیله استانبولدن
 دفترینه واوراتی رساله یی اله کپوروب محو
 ایتمک وسیله اولتی اوزره یولدیبری ضبطه مشیری
 ترتیب ایلمش

هی نه غریب شیدرکه هرکون قلمطه ده
 کوریده دین اسلام علیه بکلرجه رساله ر
 وغزته ل صانقده واوروپادن کلش نیجه جهت
 رهانیبلر عشا دغزی تحفه ایله کندی مذهبلرینه
 خلق دعوت ایتمکده ایکن مسلمانلردن بریک
 جواب ویرسنه حکومت قائل اولبور های
 کیدی پولیقه های بو تراکت اوقدر ایلرو
 کندی که مسلمانلی عادتا معاییدن عد اولنور
 آیدست المی نماز قیلتی قبسالی اشکلک اولبور
 هه اورج طومنی بون بون حیوانقندر دیبور
 دولت علیه یزم یوزمن صوبی حرمته یشابور
 دیه کرت کرت کلرن وکلامن باخسود اکلار
 دولتک منی علیی اولان دینه بویه حرمت ایدیورل
 یاز ایلرو کتیزیمز اما نه دراو ایلرو های
 حریتک ییلر هانکی نسخه سنده دیدیکی کبی غیای
 هوشاک طوغری ایلرو کیدیورل لکن بزه

ÖZGEÇMİŞ

Osmaniye’de doğdu. İlköğrenimimi Antalya Kocademir İlköğretim okulunda tamamladı. Lise öğrenimini Antalya Saime Salih Konca Anadolu Lisesinde bitirdi. 2010 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazandı. 2011 yılında Samsun’da yapılmış olan Türkiye Kick Boks Şampiyonasında Türkiye İkinciliği kazandı. 2014 yılında 4 yıllık süre zarfında Tarih bölümünü bitirdi. 2014 yazında Çankırı Karatekin Üniversitesi’nin açmış olduğu Pedagojik Formasyon Programına müracaat ederek 2015 yılında öğrenimimi tamamladı. Nevzat Ayaz Anadolu Öğretmen Lisesi’nde öğretmenlik stajını yerine getirdi. 2015 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı ortak tezli Yakın Çağ Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans programını kazandı. 2016 yılında ise Çankırı Karatekin Üniversitesi’nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. Halen yüksek lisans ve ikinci lisans olarak Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenimlerini sürdürmektedir.